

ABC

Administracji

Praca zbiorowa pod red.

Sławomira Fundowicza, Pawła Świtala, Bartłomieja Składanka

TOM X, czerwiec 2015

ABC

Administracji

Praca zbiorowa pod red.

Sławomira Fundowicza, Pawła Świtala, Bartłomieja Składanka

„SKAUTH”

Monografia naukowa

978-83-937938-9-1

Recenzenci:

Dr hab. Sławomir Fundowicz
Dr Anna Dąbrowska
Dr Maria Gagacka
Dr Małgorzata Lotko
Dr Iwona Warchoń
Dr Wojciech Wojtyła

Redaktorzy naukowci:

dr hab. Sławomir Fundowicz, prof. UTH
mgr Paweł Śwital

Redakcja naczelna: Bartłomiej Składanek
Redakcja techniczna: mgr Paweł Śwital

© Copyright: Studenckie Koło Naukowe Administratywistów „SKAUTH”,
Wydział Ekonomiczny, Uniwersytetu Technologiczno – Humanistycznego
im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu
tel. (48) 361 74 33 email: skauth@wp.pl
www.uniwersytetradom.pl

ISBN 978-83-937938-9-1

Utwór w całości ani we fragmentach nie może być powielany ani rozpowszechniany za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych bez pisemnej zgody posiadacza praw autorskich.

Spis treści

Rozdział I Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Piotr Abramczyk)	5
Rozdział II Prawo do równości obywateli wobec prawa, równego traktowania przez władze publiczne oraz do niedyskryminacji (Katarzyna Bień)	21
Rozdział III Prawa Kobiet –wybrane aspekty prawne (Patrycja Drązek)	32
Rozdział IV Obowiązki pracodawcy w świetle Kodeksu Pracy – wybrane zagadnienia (Adam Dulęba)	45
Rozdział V Ochrona pracy kobiet – wybrane zagadnienia (Patrycja Gołąbek)	58
Rozdział VI Prawna ochrona życia (Emilia Gulińska)	68
Rozdział VII Dobra osobiste obywatela i ich ochrona (Paulina Jabłońska)	79
Rozdział VIII Ochrona praw dziecka (Ewelina Senator)	92
Rozdział IX Prawo do ochrony zdrowia (Bartłomiej Składanek)	104
Rozdział X Prawo obywateli do uzyskiwania informacji o działalności podmiotów publicznych (Paulina Stępniewska)	116
Rozdział XI Obowiązek wierności Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne w świetle Konstytucji (Paulina Syta)	126
Rozdział XII Zarządzanie zasobami ludzkimi na przykładzie organizacji Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo SA (mgr Paweł Śwital)	139
Rozdział XIII Prawo do prywatności (Michał Tokarski)	160
Rozdział XIV Kara śmierci-wybrane aspekty prawne (Bartłomiej Składanek)	170

Rozdział I

Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Piotr Abramczyk¹

Abstract

Every Polish citizen has rights, freedoms and obligations. Among the guaranteed rights by The Constitution of the Republic of Poland is the right to court. The right to court means that everyone have the right to a fair and public hearing of his case, without undue delay, before a competent, impartial and independent court. The contents of the right to court is the right of access to court, the right to adequate formation of a judicial procedure, the right to obtain a court judgment. Publication contains general information about right to court. The first chapter describes the essence of this rights and how changed in Poland. The second chapter contains kontent elements of the right to court. The last chapter contains the characteristics of judicial proceedings.

Wstęp

Każdy człowiek będący obywatelem Polski posiada obowiązki, które ma do spełnienie wobec państwa, ale w zamian dostaje także prawa i wolności, którym przysługują środki ochrony. Choć przyznanie danego prawa czy wolności nie jest uzależnione od spełnienia określonego obowiązku. Rozdział II Konstytucji RP² zawiera katalog wolności, praw i obowiązków człowieka i obywatela, które były wzorowane na aktach prawa międzynarodowego. Wśród praw zagwarantowanych prze ustawę zasadniczą istotne znaczenie ma prawo do sądu , które jest uregulowane w art. 45 Konstytucji RP. Prawo do sądu należy do wolności i praw osobistych, które gwarantuje jego odczucie bezpieczeństwa i przebywania pod opieką prawa. Prawo do sądu jest jednym

¹ Student II roku I stopnia studiów stacjonarnych na kierunku Administracja na Uniwersytecie Technologiczno-Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu. Członek Studenckiego Koła Naukowego Administratywistów.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr. 78 poz. 483 ze zm.).

z fundamentalnych zasad demokratycznego państwa prawnego. Zapewnia ono uprawnienie do przedstawienia swojej sprawy przed właściwym, niezależnym, bezstronnym i niezawisłym sądem, który powinien doprowadzić do sprawiedliwego i jawnego rozstrzygnięcia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki. Prawo do sądu przysługuje każdemu – osobom fizycznym i podmiotom występującym w obrocie prawnym. Oznacza możliwość zwrócenia się w każdej sytuacji do sądu z żądaniem określenia statusu prawnego jednostki. Realizacja tego prawa przez państwo zapewnia faktyczną ochronę praw człowieka i obywatela.

1. Ewolucja i istota prawa do sądu

Rozwój idei prawa do sądu miał w Polsce miejsce dopiero po 1989 r. W czasach PRL-u prawo do sądu nie znalazło miejsca wśród gwarantowanych praw jednostki. Odnaleźć można go było tylko w odniesieniu do spraw karnych z konstytucyjnego sformułowania wskazującego, że zadaniem sądów jest karanie przestępców. Ten sposób uregulowania omawianej kwestii daleki był jednak od stworzenia możliwych do wyegzekwowania standardów prawa do sądu. Duże znaczenie dla wyodrębnienia konstytucyjnego prawa do sądu miały dwa wydarzenia. Pierwszym było uchwalenie 29 kwietnia 1985 r. ustawy o Trybunale Konstytucyjnym³, która powołała do życia organ, który miał stać na straży przestrzegania przepisów ustawy zasadniczej. Drugim zaś okazała się dokonana ustawą z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.⁴ Zawarto w niej nowe brzmienie przepisowi art. 1 ustawy zasadniczej, który od tego momentu stanowił, że Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej. Pomimo tego, że wskazana nowelizacja nie wprowadziła przepisu gwarantującego wprost prawo do sądu, to jednak w istotny sposób wpłynęła ona na interpretację przepisów Konstytucji dokonywaną przez Trybunał Konstytucyjny. Istotnym momentem w procesie kształtowania się treści prawa do sądu było uchwalenie Konstytucji RP z 1997 r. Wprowadziła ona bowiem wyrażone prawo do sądu i usytuowała je wśród praw i wolności osobistych jednostki.⁵

Prawo do sądu pełni na tle innych praw i wolności zagwarantowanych w Konstytucji rolę szczególną. Dzięki temu prawu obywatel korzysta z gwarancji, że władza wykonawcza i ustawodawcza, od której władza sądownicza jest niezależna, nie będzie nadużywać swoich

³ Ustawa z dnia 29 kwietnia 1985 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz.U. 1985 nr. 22 poz. 98 ze zm.).

⁴ Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. 1989 nr. 75 poz. 444 ze zm.).

⁵ W. Jasiński, *Bezstronność sądu i jej gwarancje w polskim procesie karnym*, Warszawa 2009 s. 26-28.

kompetencji ingerując w prawa obywateli. Dzięki prawu do sądu obywatel może nie tylko szukać ochrony przed ingerencją ze strony władzy, ale także ze strony innych podmiotów. Dostęp do sądu przysługuje w każdej sprawie, bez względu na rodzaj stosunku prawnego, którego dotyczy spór. Pojęcie to obejmuje zarówno sprawy cywilne, sprawy administracyjne oraz karne, a także każdą inną sprawę, w której zachodzi potrzeba uzyskania wiążącego wyroku organu sądowiczego potwierdzającego dane prawo lub obowiązek.⁶ Zasada prawa do sądu jest realizowana zarówno przez przepisy prawa materialnego, procesowego oraz przez strukturę wymiaru sprawiedliwości. Zasada ta sprowadza się do uprawnienia, które przysługuje każdemu podmiotowi prawa do uzyskania ochrony jego praw podmiotowych w drodze postępowania sądowego, które powinno być przeprowadzone w odpowiedniej formie a przy tym zapewniająca bezstronność i prawo przedstawienia swojego stanowiska.⁷ Zakres podmiotowy zasady prawa do sądu jest określony szeroko poprzez termin „każdy”, który nie odnosi się do praw obywatela, ale do praw człowieka. TK w swoim orzeczeniu ustalił, że prawo do sądu jest prawem „obywateli i innych podmiotów występujących w obrocie prawnym”⁸ Oznacza to, że uprawnienie to przysługuje osobom fizycznym czyli obywatelom polskim, cudzoziemcom, bezpaństwowcom, a także wszystkim podmiotom, które występują w obrocie prawnym.⁹ Trybunał Konstytucyjny definiując zakres przedmiotowy prawa do sądu ustalił, że jest to prawo „jednostki do rzetelnego i publicznego procesu”¹⁰ Zasada prawa do sądu regulowana jest w art. 45 ust. 1 Konstytucji, która mówi, że *„Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.”* Tylko sąd jest organem decydującym ostatecznie o wolnościach, prawach i obowiązkach jednostki. Prawo do sądu jest istotnym prawem jednostki, która może dochodzić swych praw przed „właściwym, niezależnym, bezstronnym i niezawisłym sądem”. Organ sądowy powinien dysponować wszystkimi tymi cechami. W Konstytucji mowa jest także o prawie do sprawiedliwego, jawnego rozpatrzenia sprawy i bez nieuzasadnionej zwłoki.¹¹ Treścią prawa do sądu jest: prawo dostępu do sądu czyli takie ukształtowanie właściwości sądów, by żadna ze spraw dotyczących jednostki nie był spod tej właściwości wyłączona; prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej pozwalającego każdemu na dochodzenie swoich praw;

⁶ K. Działocha, *Podstawowe problemy stosowania Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Raport wstępny*, Warszawa 2004, s. 141-142.

⁷ J. Gałczyński, A. Krzywonos, §27. *Prawo do sądu*, [w:] B. Banaszek, A. Preisner, *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002, s.730.

⁸ Orzeczenie TK z 25 lutego 1992r., K.4/91, OTK 1992, poz. 2.

⁹ J. Gałczyński, A. Krzywonos, §27. *Prawo...*, op. cit. s. 731.

¹⁰ Orzeczenie TK z 7 stycznia 1992 r., K.8/91, OTK 1992, poz. 5.

¹¹ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 49.

prawo do uzyskania wyroku sądowego co oznacza uzyskanie wiążącego rozstrzygnięcia sprawy przez sąd oraz stworzenie procedur efektywnego wykonywania zapadłych wyroków.¹²

2. Elementy prawa do sądu

2.1 Prawo dostępu do sądu

Pierwszym elementem prawa do sądowego wymiaru sprawiedliwości jest prawo dostępu do sądu, czyli prawo do uruchomienia procedury przed sądem. Jest to uprawnienie jednostki do zainicjowania postępowania sądowego, w toku którego rozstrzygnięta zostanie jej sprawa. Wynika ono nie tylko z treści art. 45 ust. 1 ale także z art. 77 ust. 2 Konstytucji. Uruchomienie postępowania przed sądem uzależnione jest przede wszystkim od posiadania właściwej legitymacji procesowej, o której decydują przepisy prawa materialnego. Konsekwencją rozróżnienia formalnego aspektu prawa do sądu od jego zakresu materialnego jest przyjęcie stanowiska, że gwarancje prawa do sądu mogą być odnoszone jedynie do takich sytuacji, w których przepisy materialnoprawne przewidują prawną ochronę określonych wartości. Tym samym w pewnym stopniu przepisy prawa materialnego mają decydujące znaczenie dla określenia momentu, w którym jednostka uzyskuje uprawnienie do korzystania z prawa do sądu¹³ Zagadnienie dostępu do sądu ma fundamentalne znaczenie dla realizacji ochrony na drodze prawnej, a więc w konsekwencji dla realizacji założeń rzetelnego procesu. Warunkiem uznania procesu za rzetelny jest zapewnienie dostępu do sądu. Konstytucja RP gwarantuje każdemu prawo do sądu i zakazuje zamykania drogi sądowej do dochodzenia naruszonych praw i wolności. Dostęp do sądu pozwala każdemu zwrócić się do sądu także o udzielenie pomocy prawnej i jest pojęciem szerszym niż sama tylko dopuszczalność drogi sądowej. Więc dostęp do sądu obejmuje nie tylko otwarcie drogi sądowej, ale i określone gwarancje o charakterze organizacyjnym, procesowym i ekonomicznym. Droga sądowa otwiera możliwość dochodzenia praw przed sądem państwowym. Dostęp do sądu jest elementem prawa do sądu i oznacza prawo zwrócenia się w odpowiedniej formie i właściwym trybie o ochronę sądową.¹⁴

¹² L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012, s. 255-356.

¹³ P. Wiliński, *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011, s. 117-118.

¹⁴ A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 260.

2.2 Prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej

Drugim elementem prawa jednostki do sądowego wymiaru sprawiedliwości jest uprawnienie do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej. Podstawowymi kryteriami oceny aktualnego kształtu rozwiązań normatywnych jest realizacja wymogów sprawiedliwości i jawności. Sprawiedliwa procedura sądowa to taka, która zapewnia stronom uprawnienia procesowe stosowne do przedmiotu prowadzonego postępowania. Trybunał nie wskazał jak dotąd katalogu określającego sposób odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej. W wyroku z dnia 15 kwietnia 2008 r. TK¹⁵ wskazał, że jednym z podstawowych elementów prawa do sądu, w aspekcie zagwarantowania sprawiedliwej procedury jest zasada *ne bis in idem*, która oznacza, że prawo nie pozwala, aby wszczynano proces po raz drugi przeciw temu samemu oskarżonemu w tej samej sprawie. Trybunał podkreśla też, że jednym z elementów prawa do sądu i sprawiedliwości proceduralnej wyznaczającej granice swobody regulacyjnej prawodawcy jest uprawnienie strony do bycia wysłuchanym i przedstawienia swojego stanowiska. Uprawnienie to rozciąga się na skuteczność ochrony praw w postępowaniu sądowym i pozwala na utrzymanie zasady kontradiktoryjności.¹⁶

2.3 Prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia sprawy przez sąd

Prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia sprawy przez sąd stanowi naturalne uzupełnienie wcześniejszych elementów prawa do sądu. Zarówno bowiem prawo do zainicjowania postępowania, jak też uprawnienie do określonego jego ukształtowania nie mogą wyczerpać istoty konstytucyjnego prawa do sądu. Ich realizacja okaże się pozbawiona znaczenia, jeśli nie będzie prowadziła do możliwości uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia. Prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia oznacza, że każdy, czyja sprawa została wszczęta i prowadzona przed sądem, uzyska ostateczne, a więc wiążące rozstrzygnięcie w zakresie praw i wolności, które zostały w tym postępowaniu sądowym zaangażowane. Wyklucza to zatem stan niepewności. Uprawnieniu jednostki odpowiadać musi więc obowiązek po stronie organów państwowych. Prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd określane jest przez Trybunał niekiedy także w węższym ujęciu jako prawo do wyroku sądowego. Nie jest to jednak równoznaczne z koniecznością odbycia rozprawy przez sąd przed wydaniem wyroku.¹⁷

¹⁵ Wyrok TK z dnia 15 kwietnia 2008 r., P 26/06, OTK-A 2008, nr. 3, poz. 42.

¹⁶ P. Wiliński, *Proces karny...*, op. cit., s. 119.

¹⁷ Ibidem, s. 120.

2.4 Prawo do sądu niezależnego

Atrybutem sądu spełniającym funkcję gwarancyjną prawidłowego wymiaru sprawiedliwości jest niezależność sądu. Do tej cechy sądu odwołują się art. 173 i 186 Konstytucji RP. Zasadnicze znaczenie dla niezależności sądów ma jednak osobista niezależność sędziego, polegająca na tym, iż działa on wyłącznie w oparciu o prawo, zgodnie ze swoim sumieniem i wewnętrznym przekonaniem. Wewnętrzna niezależność sędziego uznawana jest też za jeden z elementów składowych niezawisłości, co znalazło wyraz Podstawowych Zasadach Niezawisłości Sądownictwa uchwalonych przez ONZ.¹⁸ Niezależność sądu wyrażać powinna się w wyodrębnieniu organizacyjnym. Funkcjonowanie sądów nie może podlegać jakiegokolwiek ingerencji ze strony organów administracyjnych. Nie oznacza to, że działania administracyjne sądów nie mogą podlegać zwierzchnictwu Ministra Sprawiedliwości, ale nie może on wkraczać w sprawy w których sędziowie są niezawisli.¹⁹ TK ujmował niezależność sądownictwa w dwóch płaszczyznach: kompetencyjnej i strukturalnej. Niezależność w płaszczyźnie kompetencyjnej Trybunał definiował jako wolność interwencji podejmowanych ze strony władzy wykonawczej czy też ustawodawczej w wykonywaniu funkcji sądowych, o tyle niezależność w płaszczyźnie strukturalnej definiował jako wymóg organizacyjnego wyodrębnienia sądownictwa.²⁰

2.5 Prawo do sądu niezawisłego

Najbardziej charakterystyczna zasadą z zakresu organizacji i funkcjonowania sądów jest zasada niezawisłości sędziów. Jest to zasada właściwa sędziom w demokratycznym państwie prawa, jest ona także konsekwencją zasady podziału władzy. Tylko niezawisły sąd może chronić wolności i prawa jednostki, jak też praw innych podmiotów. Uznaje się ją też jako zasadę władzy sądowniczej. Niezawisłość sędziów gwarantuje im podległość tylko Konstytucji i ustawom. Władza ustawodawcza może wpływać na ich działania tylko w drodze stanowienia tego rodzaju aktów prawnych najwyższej stojących w ich hierarchii.²¹ Niezawisłość sędziowska jest od wieków uznawana za fundament porządków prawnych. Traktuje się ją jako cechę konieczną sądu i gwarancję rzetelnego postępowania. Określenie pozycji

¹⁸ J. Skorupka, *O sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa 2013, s. 111.

¹⁹ J. Gałczyński, A. Krzywonoś, §27. *Prawo...*, op. cit. s. 734.

²⁰ E. Morawska, *Klauzula państwa prawnego w konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003, s. 279-280.

²¹ W. Skrzydło, *Konstytucja...*, op. cit. s. 221.

ustrojowej sądu, zakresu władzy przyznanej sądom, samodzielności i odrębności sądów ma fundamentalne znaczenie dla urzeczywistnienia niezawisłości sędziowskiej.²² Zasadę niezawisłości sędziów szerzej reguluje art. 178 ust. 1 Konstytucji RP. *Sędziowie w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji i ustawom.*²³ Niezawisłość oznacza stworzenie sędziemu możliwości sprawowania urzędu w sposób zgodny z własnym sumieniem, bez bezpośrednich i pośrednich nacisków z zewnątrz. Niezawisłość oznacza, że sędzia nie może być pociągnięty do jakiegokolwiek odpowiedzialności za treść wydawanych przez siebie orzeczeń.²⁴ Według TK „Niezawisłość nie jest wyłącznie podmiotowym uprawnieniem osoby wykonującej zawód sędziego, należy bowiem ona do istoty prawidłowego wykonywania zawodu i w tym znaczeniu niezawisłość sędziego jest również gwarancją praw i wolności obywatelskich.”²⁵ Niezawisłość sędziowska jest zabezpieczona ustrojowo i procesowo. Gwarancjami niezawisłości sędziowskiej w Polsce są: odpowiedni poziom etyczny sędziów, ich doświadczenie życiowe, kwalifikacje zawodowa, stałość zawodu sędziowskiego, nieusuwalność, odpowiedni system awansowania oraz przejście w stan spoczynku, nieprzenoszalność, materialna niezależność, niepołączalność z innymi funkcjami zawodowymi, procesowy immunitet sędziowski, sądownictwo dyscyplinarne, zasada jawności i kolegialności, tajność narad, zasada swobodnej oceny dowodów, instytucja wyłącznie sędziego.²⁶ Celem niezawisłości jest stworzenie takich warunków, aby sędzia mógł uniknąć naciskom z zewnątrz. Oznacza to zakaz oddziaływania na decyzje sędziego przez strony postępowania czy też przełożonych lub czynniki polityczne.²⁷ Niezawisłość winna być cechą osobistą, charakterystyczną sędziów i okolicznością towarzyszącą pełnieniu przez nich, czynności urzędowych. Polega ona na tym, że sędzia zachowuje pełną, wewnętrzną samodzielność w ocenie faktów będących przedmiotem rozpoznania i osób występujących w różnych rolach procesowych. Jest bezstronny, działa bez uprzedzeń. Podejmuje decyzje kierując się rzetelną, opartą na dokładnym przeanalizowaniu wszystkich dowodów, wiedzą o faktach oraz obiektywną, solidną wiedzą prawniczą. Nie ulega żadnym wpływom zewnętrznym, które nakierowane byłyby na ukształtowanie u niego określonego obrazu faktów, określonego rozumienia prawa lub treści podejmowanej decyzji władczej. W szczególności, nie poddaje się presji środków masowego przekazu, organów

²² A. Łazarska, *Niezawisłość sędziowska w sprawowaniu urzędu*, [w:] R. Piotrkowski(red.), *Pozycja ustrojowa sędziego*, Warszawa 2015, s. 84.

²³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr.78, poz. 483).

²⁴ L. Garlicki, *Polskie...*, op. cit. s. 348.

²⁵ Orzeczenie z dnia 9 listopada 1993 r., K.11/93, OTK nr. 2 poz. 37.

²⁶ J. Gałczyński, A. Krzywonoś, §27. *Prawo...*, op. cit. s. 735.

²⁷ L. Garlicki, *Polskie...*, op. cit. s.349-350.

władzy publicznej, wpływowych ludzi i środowisk, w tym sugestiom grupy społecznej lub zawodowej, do której sam należy.²⁸ Podległość sędziów w sprawowaniu urzędu jedynie Konstytucji i ustawom oznacza, że sędziowie:

1. Mają obowiązek stosować zarówno przepisy Konstytucji jak i ustaw
2. Mają obowiązek interpretować przepisy ustaw i innych aktów normatywnych w zgodzie z przepisami Konstytucji
3. Mogą zwracać się do Trybunału Konstytucyjnego z pytaniem prawnym
4. Mogą odmówić zastosowania w danej sprawie przepisu aktu niższego rzędu niż ustawa w razie stwierdzenia jego niezgodności z ustawą.²⁹

2.6 Prawo do sądu bezstronnego

Sędziowie nie mogą być stronniczy przy podejmowaniu decyzji nie mogą pozwolić, aby wpływały na nich informacje pochodzące spoza sali rozpraw. Nie mogą poddawać się presji opinii publicznej. Podstawą orzeczenia mogą być tylko obiektywne argumenty wynikające z tego, co było przedmiotem postępowania przed sądem. Sędzia tak jak każdy ma prawo do emocji, ale nie mogą one wpływać na treść rozstrzygnięcia. Przy badaniu skarg opartych na zarzucie bezstronności bada się czy sąd jest subiektywnie bezstronny, czy sędziowie nie kierują się osobistymi uprzedzeniami. Ważne jest również to czy istnieją informacje, które wskazywały by na bezstronność sądu. Sędziowie muszą dbać aby także w oczach społeczeństwa były niezawisli i bezstronni. Dlatego sędzia, który mógłby się okazać w konkretnej sprawie stronniczy, powinien wyłączyć się od udziału w sprawie.³⁰ Bezstronność sędziego dotyczy zarówno stosunku do sprawy, jak i jej uczestników, dlatego dotyczy ona wszystkich uczestników postępowania oraz samej rozpoznawanej sprawy. Wymóg bezstronności w stosunku do stron wydaje się w pełni zrozumiały. Każda osoba stająca przed sądem ma bowiem prawo oczekiwać, że sąd nie będzie w stosunku do niej uprzedzony i oprze swoje rozstrzygnięcie wyłącznie na dopuszczalnych i przekonujących powodach. Nie znaczy to oczywiście, że sąd nie może ocenić negatywnie postawy któregoś z uczestników procesu. Takiego stanowiska nie można uznać automatycznie za uprzedzenie. Organ orzekający musi jednak wskazać powody swojej oceny i racje przemawiające za uznaniem jej za słuszną. Zasadne wydaje się również rozciągnięcie wymogu bezstronności

²⁸ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000, s. 232.

²⁹ Ibidem s. 233.

³⁰ J. Gałczyński, A. Krzywonos, §27. *Prawo...*, op. cit. s. 735-736.

nie tylko na stosunek do stron, ale także na innych uczestników procesu. Stronnicze bowiem podejście do tych osób może mieć taki sam negatywny skutek jak niedopuszczalne faworyzowanie lub dyskryminowanie strony. Więcej wątpliwości może natomiast rodzić wymóg bezstronności do sprawy. Obowiązek ten rozumieć można jako brak uprzedniego nastawienia tak negatywnego, jak i pozytywnego do okoliczności faktycznych rozpoznawanych w danej sprawie. Chodzi więc przede wszystkim o nastawienie do będącego przedmiotem postępowania czynu. Nie oznacza to oczywiście konieczności przyjęcia obojętnej postawy wobec przestępstwa. Podobnie bowiem jak w przypadku uczestników procesu, sąd ma prawo, a nawet obowiązek, dokonać jego oceny.³¹ Duże znaczenie ze względu na możliwość oceny bezstronności sądu ma uzasadnienie wydawanego rozstrzygnięcia. Stanowi ono bowiem jedyny materialny dowód przebiegu rozumowania sądu i jako takie pozwala na jego weryfikację. Wskazać można na cztery właściwości uzasadnienia. Po pierwsze, uzasadnienie odpowiada na pytanie "dlaczego?". Po drugie, ma ono prowadzić do akceptacji danej decyzji przez określony krąg jej adresatów. Po trzecie, polega ono na przytoczeniu racji lub argumentów przemawiających za przyjęciem danej decyzji. Wreszcie, uzasadnienie związane jest z postulatem racjonalności decyzji. Głównie chodzi więc o podanie argumentów, które wykażą, że dana decyzja jest w szerokim sensie tego słowa prawidłowa.³² Gwarantem prawidłowego wymiaru sprawiedliwości jest także bezstronność sędziego, która przejawia się na zewnątrz jego urzędu, tzw. bezstronnością zewnętrzną. Dla wymiaru sprawiedliwości równie ważne co czynienie sprawiedliwości jest to, aby widać było, że dzieje się sprawiedliwość. Postawa bezstronnego sędziego musi się zatem uzewnętrzniać w taki sposób, by kształtowało to obraz bezstronnego sądu w świadomości społecznej. W interesie publicznym leży zatem ukształtowanie zewnętrznego obrazu wymiaru sprawiedliwości, tworzącego w społeczeństwie przekonanie, iż sąd jest bezstronny. Wyrazem tego jest m.in. zakaz prowadzenia przez sędziego działalności publicznej na zewnątrz jego urzędu, której nie da się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziowskiej. Ponadto, jedynie sądy złożone z bezstronnych sędziów, których postępowanie także na zewnątrz ich urzędu służy obrazowi bezstronnego wymiaru sprawiedliwości, stwarzają w odbiorze społecznym gwarancje sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy.³³

³¹ W. Jasiński, *Bezstronność...*, op. cit. s. 84-85.

³² Ibidem s. 460.

³³ J. Skorupka, *O Sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa 2013, s. 112.

2.7 Prawo do sądu właściwego

Kwestia właściwości sądu jest związana wyłącznie z koniecznością podziału pracy w systemie wymiaru sprawiedliwości. Bez niego nie byłby on bowiem w stanie wykonywać efektywnie swoich obowiązków. Właściwość sądu ma znaczenie nie tylko organizacyjne, ale wywiera także konsekwencje w sferze praw jednostki.³⁴ Zgodnie z utrwalonym w doktrynie poglądem właściwość sądu jest upoważnieniem do dokonywania przez ten organ określonej czynności procesowej lub określonego zespołu czynności procesowych. Owo upoważnienie jest najczęściej zarazem obowiązkiem sądu. Inaczej mówiąc, chodzi o zakres ustawowo określonej kompetencji sądu. Niektórzy autorzy dzielą właściwość na ogólną, obejmującą właściwość funkcjonalną, rzeczową i miejscową oraz właściwość szczególną, która prowadzi do modyfikacji ogólnych kryteriów wyznaczania właściwości.³⁵ Według Konstytucji jedynym sądem może być organem ostatecznie decydującym o wolnościach, prawach i obowiązkach jednostki zgodnie z doktryną demokratycznego państwa prawa. Tym sądem może być sąd wskazany w przepisach ustawowych jako właściwy ze względu na rodzaj i wagę sprawy, miejsce wydarzenia, miejsce zamieszkania lub siedzibę uczestników postępowania i inne podobne rodzaju względy.³⁶ Właściwość sądu, jako cecha ustrojowa wymiaru sprawiedliwości ma fundamentalne znaczenie dla urzeczywistnienia prawa do rzetelnego postępowania. Naruszenie przepisów o właściwości godzi w istotę prawa do rzetelnego procesu. Przepisy o właściwości odgrywają kluczową rolę i choćby z tego względu muszą być podporządkowane ogólnym gwarancjom konstytucyjnym, aby wykluczyć możliwość sterowania tymi przepisami przez ustawodawcę zwykłego. Zastrzeżenie, że sądem rozpoznającym sprawę ma być sąd właściwy, wiąże się ściśle z przestrzeganiem ustalonej ustawowo kompetencji, co jest warunkiem należytego wypełnienia swych funkcji przez organy wymiaru sprawiedliwości. Rozgraniczenie właściwości sądów należy do zagadnień procesowych, jak najściślej związanych z ustrojem i organizacją sądownictwa. Kwestia zaś, jaki sąd będzie rozpatrywał sprawę, jest istotna dla stron i uczestników postępowania, gdyż dotyczy ich najważniejszych praw procesowych. Wyznaczenie składu sądu, przestrzeganie przyznanej kompetencji miejscowej, rzeczowej i funkcjonalnej, jak też system przydziału spraw ma wymiar nie tylko formalny, ale oddziałuje wprost na realizację prawa do rzetelnego procesu. Prawo do sądu staje się nierealne, jeśli dostęp do organów gwarantujących ochronę prawną jest utrudniony, a określenie ich właściwości bezkompromisowe. Przestrzeganie przez

³⁴ W. Jasiński, *Bezstronność...*, op. cit. s. 178.

³⁵ W. Jasiński, *Bezstronność...*, op. cit. s. 185.

³⁶ P. Winczorek, *Komentarz...*, op. cit. s.65.

sąd swych kompetencji zapewnia jednostce, że sprawa poddana pod jego osąd zostanie rozpoznana przez sąd do tego nie tylko upoważniony, ale i kompetentny.³⁷

2.8 Prawo do obrony

W konstytucji prawo do obrony reguluje art. 42 ust. 2 Konstytucji. Prawo do obrony służy w każdym stadium postępowania karnego czyli od momentu przedstawienia zarzutów lub przesłuchania osoby w charakterze podejrzanego w toku postępowania przygotowawczego aż do uprawomocnienia wyroku sądowego, a także w postępowaniu związanym z wykonaniem kary.³⁸ W znaczeniu formalnym prawo do obrony oznacza prawo do posiadania obrońcy z wyboru, a jeśli to nie możliwe, zwłaszcza ze względu na sytuację materialną danej osoby oznacza posiadanie obrońcy z urzędu. W znaczeniu materialnym prawo do obrony oznacza takie ukształtowanie procedury karnej, aby stwarzała oskarżonemu możliwość występowania jako pełnoprawnego uczestnika procesu, a więc oparcie procesu karnego na zasadzie kontradyktoryjności. Oznacza też obowiązek ustawodawcy do zagwarantowania niezależności adwokatury i jej wysokiego poziomu fachowego.³⁹ Prawo do obrony rozumie się jako całokształt czynności procesowych, które zmierzają do wykazania niewinności oskarżonego albo do ograniczenia lub złagodzenia jego odpowiedzialności. Celem obrony jest przede wszystkim odparcie zarzutów aktu oskarżenia. Wskazuje się, że istota prawa do obrony sprowadza się do zapewnienia oskarżonemu możliwości realizowania osobistej obrony przed stawianymi zarzutami i grożącymi z tego tytułu konsekwencjami prawnymi, a także możliwość korzystania przez oskarżonego z pomocy obrońcy.⁴⁰

3. Cechy postępowania sądowego

3.1 Jawność postępowania sądowego

Główna rola zasady jawności polega na częściowym przynajmniej eliminowaniu podejrzeń stron oraz opinii publicznej dotyczących rzetelności prowadzenia postępowania.

³⁷ A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 187.

³⁸ P. Winczorek, *Komentarz...*, s. 62-63.

³⁹ L. Garlicki, *Polskie...*, op. cit. s. 356-357.

⁴⁰ R. A. Stefański, *Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012, s. 22-23.

Trudno byłoby ten cel osiągnąć podczas tajnego procesu. Jawność sprzyja także równemu traktowaniu uczestników postępowania. Jawne procedury sądowe sprawiają ponadto, że wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych odbywa się, przynajmniej potencjalnie, pod kontrolą opinii publicznej. Jawne sprawowanie wymiaru sprawiedliwości ma także istotne znaczenie z punktu widzenia budowania zaufania społecznego do sądów. Jawność kształtuje ponadto szacunek dla prawa oraz umacnia poczucie sprawiedliwości. Jawność procesu może odgrywać także istotną rolę dla oskarżonego. Przede wszystkim stwarza dodatkową gwarancję kontroli nad przestrzeganiem standardów rzetelnego procesu. Publiczny proces stwarza ponadto niewinnemu oskarżonemu szansę na rehabilitację, co jest szczególnie istotne, w sytuacji gdy zarzuty skierowane przeciwko niemu zostały upublicznione.⁴¹ Zasada jawności rozprawy odnosi się do wszystkich postępowań sądowych. Oznacza dostęp publiczności do sali sądowej i obserwowania przebiegu rozprawy. W rozprawie zawsze mogą uczestniczyć strony, ich przedstawiciele oraz po dwie osoby wskazane przez nich. Ogłoszenie wyroku musi nastąpić publicznie.⁴² Jawność rozprawy sądowej oznacza także prawo do emitowania jej przebiegu w środkach masowego przekazu co reguluje art. 61 ust. 1 Konstytucji. Celem jawności postępowania jest zagwarantowanie sprawiedliwości postępowania i bezstronności i niezawisłości sędziów, a także prawo oskarżonego do obrony.⁴³ Wyłączenie jawności rozprawy stanowi wyjątek od zasady jawności rozprawy i może być zastosowane wyłącznie z uwagi na:

- a) względy moralności,
- b) bezpieczeństwo państwa,
- c) porządek publiczny,
- d) ochrona życia prywatnego stron,
- e) inny ważny interes prywatny.⁴⁴

3.2 Prawo do rozpoznania sprawy bez zbędnej zwłoki

Wymóg aby postępowanie sądowe toczyło się „bez nieuzasadnionej zwłoki” oznacza zasadę szybkości postępowania. Ustawodawca musi się jednak liczyć z realiami, w jakich

⁴¹ W. Jasiński, *Bezstronność...*, op. cit. s. 374.

⁴² L. Garlicki, *Polskie...*, op. cit. s. 355.

⁴³ P. Winczorek, *Komentarz...*, op. cit. s. 65.

⁴⁴ W. Skrzydło, *Konstytucja...*, op. cit. s. 49.

funkcjonuje wymiar sprawiedliwości i różnorodności spraw rozpoznawanych przez sądy. Dlatego procedura rozpoznawania spraw przez sądy powinna być ukształtowana w taki sposób, aby sprawy toczyły się sprawnie.⁴⁵ Nakaz rozpatrzenia sprawy sądowej bez nieuzasadnionej zwłoki, należy do proceduralnych gwarancji o szczególnym znaczeniu dla jednostki. Ocena zasadności zwłoki lub jej braku może bowiem być dokonywana w konkretnej sprawie, z uwzględnieniem jej charakteru, właściwych dla jej rozpatrzenia przepisów postępowania, stopnia trudności i towarzyszących okoliczności. Zwrócić należy uwagę, że art. 45 ust. 1 Konstytucji RP nie określa dyrektywy szybkiego prowadzenia postępowania sądowego, a jedynie dyrektywę, aby postępowanie główne toczyło się bez nieuzasadnionej zwłoki, a zatem bez opóźnień, które nie są usprawiedliwione okolicznościami konkretnej sprawy. Konstytucja ogranicza też zakres stosowania wspomnianej dyrektywy do postępowania sądowego. Nie znaczy to, że kwestia czasu prowadzenia postępowania przygotowawczego pozostaje poza zainteresowaniem Konstytucji. Wymaga zatem, aby w płaszczyźnie stanowienia i stosowania prawa postępowanie przygotowawcze odpowiadało dyrektywom państwa prawnego. Nie może więc budzić wątpliwości, że w tej formule mieści się prowadzenie postępowania przygotowawczego w określonych ramach czasowych, respektujących dyrektywę rzetelnego i sprawiedliwego procesu.⁴⁶ Szybkość postępowania spełnia wiele funkcji, służy nie tylko realizacji bezpośredniości, ale i ogólnemu poczuciu sprawiedliwości. Im więcej bowiem czasu upłynęło od chwili zaistnienia danych okoliczności, tym bardziej ulegają zatarciu ślady pozostawione przez nie na przedmiotach zewnętrznych czy w pamięci świadków. Długotrwałe postępowanie osłabia autorytet sądu, a tym samym i państwa. Zazwyczaj uważa się, że przyczyną powolności postępowania jest nieudolność sędziów, ich nieznajomości życia i prawa, a niekiedy ich zła wola i stronniczość. Przewlekłe postępowanie sądowe rodzi ponadto pieniactwo, wzmacnia zacietrzewienie stron i zabiera osobom uczestniczącym w procesie wiele czasu.⁴⁷

3.3 Sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy

Prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy traktowane jest przede wszystkim jako prawo proceduralne. Prawo proceduralne postrzega się jako swoiste zabezpieczenie czy przeciwwagę dla prawa niestabilnego. To procedura określa wyraźnie różnice pomiędzy

⁴⁵ K. Działocha, *Podstawowe...*, op. cit. s. 144.

⁴⁶ J. Skorupka, *O sprawiedliwości...*, op. cit. s. 125.

⁴⁷ A. Łazarska, *Rzetelny...*, op. cit. s. 384-385.

rządami przez prawo, a rządami przez kogoś, czy rządami przez kaprys. Nawet w okresie destabilizacji i przemian, jakim ulega system prawny, można dochodzić swych praw przez sprawiedliwą procedurę. Reguły proceduralne rozstrzygania w sposób zinstytucjonalizowany problemów dotyczących sprawiedliwego rozdziału dóbr i wymiany świadczeń. Wyrazić należy więc stanowisko, że prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy zawiera w sobie uprawnienie do sprawiedliwego rozpoznania sprawy oraz do jej sprawiedliwego rozstrzygnięcia. To pierwsze uprawnienie można określić mianem prawa do rzetelnego postępowania. Wypowiedzi przedstawicieli piśmiennictwa prawniczego dotyczące koncepcji rzetelnego postępowania, czy prawa do rzetelnego postępowania, należy odnosić do wymienionego elementu prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy. Prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy nie należy bowiem utożsamiać z prawem do rzetelnego postępowania, czy z prawem do sprawiedliwego rozstrzygnięcia.⁴⁸

3.4 Dwuinstancyjność postępowania sądowego

Zasadę dwuinstancyjności postępowania sądowego w Konstytucji określa art. 176. Z tą zasadą związane także jest prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Dwuinstancyjność postępowania sądowego zakłada, że postępowanie musi być co najmniej dwuinstancyjne, ponieważ w innym wypadku nie byłoby możliwość zaskarżenia decyzji albo orzeczenia. Pierwszą Organem odwoławczym jest organ należący do tego samego typu organów władzy publicznej.⁴⁹ Zasada dwuinstancyjności oznacza możliwość zwrócenia się do sądu wyższej instancji o zbadanie prawidłowości orzeczenia wydanego przez sąd w I instancji w każdej sprawie należącej właściwości sądów. Zasada ta dotyczy postępowania sądowego, a więc większości spraw toczących się przed sądami.⁵⁰ Konstytucja w sposób generalny wprowadza zasadę co najmniej dwuinstancyjności postępowania sądowego. Dzięki tej zasadzie istnieje możliwość usuwania błędów, omyłek i innych uchybień popełnionych przez sądy w pierwszej instancji. Obecnie w Polsce obowiązuje system trójinstancyjny w sądach powszechnych. Od orzeczeń sądów pierwszej instancji jako środek odwoławczy przysługuje apelacja, a od orzeczeń sądu drugiej instancji środkiem odwoławczym jest kasacja.⁵¹ Możliwość wniesienia zaskarżenia przysługuje każdej ze stron postępowania. Nie można zakazać jednej ze stron wniesienia zaskarżenia, a pozwolić

⁴⁸ Ibidem, s. 178.

⁴⁹ P. Winczorek, *Komentarz...*, s. 101.

⁵⁰ L. Garlicki, *Polskie...*, op. cit. s. 354.

⁵¹ W. Skrzydło, *Konstytucja...*, op. cit. s. 219.

na to drugiej. Wprowadzenie takiego zakazu naruszałoby zasadę równości wobec prawa i miało by charakter dyskryminacyjny.⁵²

Podsumowanie

Prawo do sądu by spełniało swoje funkcje konieczne jest w szczególności odpowiednie ukształtowanie składu sądu, a także takie uregulowanie postępowania, aby wypełniało wymogi sprawiedliwości proceduralnej. Powinno spełniać współczesne normy ochrony praw jednostek w ich relacjach z organami państwowymi oraz relacjach zachodzących między jednostkami. Konstytucja poprzez prawo do sądu daje możliwość do zwrócenia się do sądu jeśli uznamy, że nasze prawo lub wolność zostaje naruszona, a nawet gdy się obawiamy, że może zostać naruszone. Konstytucja nie wskazując sytuacji, w których moglibyśmy wnieść sprawę do sądu daje możliwość wniesienia w każdej sprawie. Tak więc zwrócić się do sądu możemy, gdy poszukujemy sprawiedliwości lub chcemy ustalić nasz status prawny. Dzięki uregulowaniu w Konstytucji RP prawa do sądu ustawodawca daje nam podstawę, aby ufać, że nasze prawa będą chronione, a w razie ich naruszenia będziemy mogli dochodzić swoich praw w postępowaniu sądowym prowadzonym przez sędziego niezawisłego niezależnego właściwego i bezstronnego, który zakończy się sprawiedliwym wyrokiem bez nieuzasadnionej zwłoki.

⁵² Zasadę równości wobec prawa i zakaz dyskryminacji reguluje art. 32 Konstytucji RP(Dz.U. 1997 nr. 78 poz. 483).

Bibliografia

Akty normatywne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr. 78 poz. 483 ze zm.)

Orzeczenia

Orzeczenie TK z 7 stycznia 1992 r., K.8/91, OTK 1992, poz. 5

Orzeczenie TK z 25 lutego 1992r., K.4/91, OTK 1992, poz. 2

Orzeczenie TK z dnia 9 listopada 1993 r., K.11/93, OTK 1993, nr. 2 poz. 37

Wyrok TK z dnia 15 kwietnia 2008 r., P 26/06, OTK-A 2008, nr. 3, poz. 42

Literatura

Banaszek B., Preisner A., *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002

Działocha K., *Podstawowe problemy stosowania Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Raport wstępny*, Warszawa 2004

Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012

Jasiński W., *Bezstronność sądu i jej gwarancje w polskim procesie karnym*, Warszawa 2009

Łazarska A., *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012

Morawska E., *Klauzula państwa prawnego w konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003

Piotrkowski R., *Pozycja ustrojowa sędziego*, Warszawa 2015

Skorupka J., *O sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa 2013

Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009

Stefański R. A., *Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012

Wiliński P., *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011

Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000

Rozdział II

Prawo do równości obywateli wobec prawa, równego traktowania przez władze publiczne oraz do niedyskryminacji

Katarzyna Bień⁵³

Abstract

The main aim of this article is to describe the principles of equity and non-discrimination in Polish legal system. These two rules are fundamental and the most important in all democratic countries. The same, Polish conception of democratic legal state, requires adherence to equity and prohibition of discrimination. Polish legislator have enacted this legal norms in general way, to keep opened the scope of interpretations and adapt it to changing and various conditions. Because such solution this principles are usefull to protect social and economical relations between the state and citizens and also for citizens between themselves.

Wstęp

Celem niniejszego opracowania jest analiza pojęć, uregulowań prawnych oraz orzecznictwa w zakresie zasady równości i zakazu dyskryminacji. Podjęta zostanie próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy przepisy Konstytucji RP w stopniu wystarczającym regulują przedmiotową materię, oraz czy ich konstrukcja jest w stanie dostatecznie chronić porządek prawny, stosunki społeczne i prawa obywateli.

Równe traktowanie jest fundamentalną zasadą demokratycznego państwa prawnego. We współczesnym społeczeństwie idea równości zajmuje wysokie miejsce w hierarchii praw człowieka i jest naturalnym czynnikiem funkcjonowania jednostki w zbiorowości. Stąd też potrzeba działań, będących gwarancją ochrony tego niezwykle ważnego prawa. Równość gwarantują wszystkie kluczowe dokumenty prawa międzynarodowego związane z zagadnieniem praw człowieka. Można uznać, że uprawnienie obywateli do równości wobec

⁵³ Studentka kierunku administracja na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu Technologiczno – Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu, członek Studenckiego Koła Naukowego Administratywistów UTH.

prawa i niedyskryminacji nie przysługuje wyłącznie obywatelom, a wszystkim jednostkom znajdujących się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

1. Pojęcie równości i niedyskryminacji

Pojęcie i zakres zasady równości wynika wprost z art. 32 i 33 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Ponadto art. 32 ust. 2 wprowadza obok niej również konstrukcję prawną obejmującą w jej obrębie zakaz dyskryminacji obywateli w życiu politycznym, gospodarczym i społecznym. Równość pojmowana jest stosunkowo szeroko i w sposób generalny, wskazując, iż każdy obywatel nie tylko jest wobec prawa równy, ale również powinien być traktowany jednakowo przez władze publiczne. To uprawnienie, skierowane do każdego obywatela, rodzi obowiązek państwa w zakresie przestrzegania zasady jednakowego traktowania.⁵⁴ Zgodnie z definicją prof. Piotra Winczorka dyskryminacją jest „*nie znajdujące podstawy w obowiązujących normach prawnych i upośledzające daną osobę traktowanie jej przez inne podmioty: odbieranie lub ograniczanie wolności, uniemożliwianie lub utrudnianie korzystania z praw, wymaganie realizacji nie znanych prawu obowiązków*.”⁵⁵ Na obszarze całego ustroju, wprowadzony więc został do Konstytucji RP z 1997 r. jako zasada, zakaz dyskryminacji.

Należy zauważyć, iż norma konstytuująca zasadę równości, jak również prawo do wolności i niedyskryminacji wypływa nie tylko z zapisów konstytucyjnych przywołanych powyżej. Znajduje swoje miejsce także w innych przepisach Ustawy Zasadniczej (np. art. 11, gdzie jedną z wolności politycznych jest wolność tworzenia przez obywateli partii politycznych i zrzeszania się w nich) jak również w wielu innych ustawach. Należy jednak mieć na uwadze, iż inne zapisy prawne traktują równość w węższym zakresie. Konstrukcja art. 32 Konstytucji stanowi więc *lex generalis* w stosunku do innych uregulowań prawnych.⁵⁶

Koncepcja równości i niedyskryminacji zawarta w Konstytucji RP w dziale *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela* jest zbieżna z uregulowaniami międzynarodowych aktów prawnych w ww. zakresie,⁵⁷ szczególnie z zapisami Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, uchwalonej przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 1948 r., oraz w związku z art. 14 powstałej w latach następnych *Konwencji o ochronie praw człowieka*

⁵⁴ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – Komentarz*, Wydawnictwo Zakamycze 2002, s. 45.

⁵⁵ P. Winczorek *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Wydawnictwo Liber, Warszawa 2000 s. 51.

⁵⁶ A. Łabno, *Zasada równości i zakaz dyskryminacji*, [w:] L. Wiśniewski (red.) *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2006, s. 35.

⁵⁷ *Polskie prawo konstytucyjne*, W. Skrzydło (red.), Wydawnictwo Verba, Lublin 2005, s. 166-167.

i podstawowych wolności (data wejścia w życie: 3 września 1953). W pewnym ograniczonym zakresie, gdyż poprzez wymienienie przesłanek niedyskryminacji, zasady, których dotyczy tematyka niniejszej pracy, wyrażone później w art. 32-33 Konstytucji RP z 1997 roku, występowały także w Konstytucji PRL z 1952 roku.⁵⁸ Zawarty w niej przepis art. 66 wprowadzał równouprawnienie pomiędzy mężczyzną a kobietą „*we wszystkich dziedzinach życia państwowego, politycznego i gospodarczego*”. Dalsze zapisy wyrażały także prawo równości poprzez enumeratywne wymienienie przez ustrojodawcę przymiotów obywateli, które nie mogą stanowić podstaw dyskryminacji. Do przymiotów tych zaliczono wówczas narodowość, rasę i wyznanie, niezależnie od których obywatele mieli równe prawa we wszystkich dziedzinach życia państwowego, politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Zapisy ustawy zasadniczej doby Polski Ludowej we wskazanym zakresie nie zawsze były w pełni respektowane, czego przykładem może być dyskryminacja Kościoła i osób wierzących, czy też antyżydowskie działania władz PRL zapoczątkowane w marcu 1968 roku. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku przepisowi dotyczącemu równości i zakazu dyskryminacji nadała wydźwięk generalny, nie wymieniając przymiotów obywateli na podstawie których miałyby do dyskryminacji dochodzić, ale wskazując, iż nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym w ogóle, przez dodanie określenia „z jakiegokolwiek przyczyny” będącego klauzulą generalną. Tak więc w świetle uregulowań obecnie obowiązującej Konstytucji, od zasady równości nie istnieją więc żadne wyjątki ani odstępstwa.⁵⁹

2. Rys historyczny oraz ustrojowe umocowanie równości i niedyskryminacji

Brak odstępstw od równości wynika wprost z ustroju prawnego – politycznego obowiązującego na terytorium Polski. Art. 2 Ustawy Zasadniczej stanowi, iż Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej. Równość wobec prawa, zgodnie z tezami doktryny stanowi fundament demokratycznego porządku prawnego.⁶⁰ Jej ślady odnajdujemy już w okresie antyku, w dziełach Cyserona; by następnie, ewoluując przez wieki, swojego nowożytnego kształtu definicyjnego nabrała w okresie Rewolucji Francuskiej w Deklaracjach Praw. Wskazały one między innymi w sposób generalny, iż „Równość polega na tym, iż każdy ma

⁵⁸ Dz.U. 1952 nr 33 poz. 232.

⁵⁹ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – Komentarz*, Wydawnictwo Zakamycze 2002, s. 45-46.

⁶⁰ *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, B. Banaszak, A. Preisner (red.), Wydawnictwo C. H. BECK Warszawa 2002 s. 119.

takie same prawa”.⁶¹ Również w Polskim ustawodawstwie tej doby, w Konstytucji 3 maja, o ile nie zrównano ze sobą w pełni wszystkich obywateli (w tym chłopów), o tyle politycznie nadano ten sam status mieszczanom i szlachcie oraz ograniczono rażące nadużycia w kwestii pańszczyzny: „Wszystką szlachtę równymi być między sobą uznajemy, nie tylko co do starania się o urzędy i o sprawowanie posług Ojczyźnie, honor, sławę, pożytek przynoszących, ale oraz co do równego używania przywilejów i prerogatyw stanowi szlacheckiemu służących”.⁶² Równość, w mniejszym lub większym stopniu, niezależnie od późniejszego przestrzegania praw, wskazywana była jako zasada praktycznie we wszystkich kolejnych polskich ustawach zasadniczych.

Jak wspomniano powyżej, art. 32 ust. 1. Konstytucji RP z 1997 roku stanowi *lex generalis* w stosunku do innych norm określających równość. Jako normy konkretyzujące zasadę ogólną wskazać można:

- Art. 32 ust. 2 zakładający pełen zakaz dyskryminacji politycznej, społecznej i gospodarczej,
- Art. 33 – wprowadzający do ustroju pełne równouprawnienie obydwu płci,
- Art. 11 – wprowadzający dobrowolność i równość zasad zrzeszania obywateli polskich w partiach politycznych,
- Art. 25 – konstytuujący równouprawnienie kościołów i związków wyznaniowych,
- Art. 60 – ustanawiający prawo dostępu do służby cywilnej na jednakowych zasadach,
- Art. 62 ust. 2. – zasada równej ochrony praw majątkowych obywateli
- Art. 70 – prawo do równego i powszechnego dostępu obywateli do wykształcenia,⁶³
- Przepisy zakładające równość w sprawach wyborczych⁶⁴.

Należy jednakże mieć na uwadze, iż główny zręb zasady równości i zakazu dyskryminacji wynika przede wszystkim z art. 32 i 33 Konstytucji RP. Warto więc w tym miejscu przyjrzeć się bliżej zakresowi podmiotowemu i przedmiotowemu tychże pojęć.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Konstytucja 3 maja: Ustawa Rządowa z dnia 3 maja 1791 źródło: <http://www.polishconstitution.org/Konstytucja-PL.html> (dostęp: 10.05.2015r.).

⁶³ B. Banaszak, A. Preisner (red.) *Prawa i wolności (...)* op. cit. s. 120.

⁶⁴ Szczególnie art. 96, 127, 169 Konstytucji, zob. M. Chmaj, W. Skrzydło, *System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej*, Wydawnictwo ZAKAMYCZE, 2002, s. 50-51.

3. Zakres podmiotowy i przedmiotowy równości i niedyskryminacji

Zakres podmiotowy równości i zakazu dyskryminacji determinowany jest zasadniczo przez zastosowanie przez ustrojodawcę dwóch pojęć: określenia „wszyscy”, jako wskazanie iż każdy jest wobec prawa równy oraz z drugiej strony pojęcia „nikt” jako urzeczywistnienie zasady, iż nikogo nie można dyskryminować. Zakres uprawnionych w drodze przepisu art. 32 Konstytucji jest więc bardzo szeroki. Zgodnie z piśmiennictwem oznacza on nakaz jednakowego traktowania i jednocześnie zakaz dyskryminacji w stosunku do wszystkich podmiotów prawa w zakresie określonej kategorii. Powyższe dotyczy więc zarówno osób fizycznych jak i osób prawnych.⁶⁵ Teza ta podzielana jest również w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego.⁶⁶ Równość i niedyskryminacja tyczy się także samorządu terytorialnego jako wspólnoty samorządowej, w odniesieniu do wszystkich regulacji prawnych jego dotyczących w kwestii ewentualnego niesprawiedliwego zróżnicowania mieszkańców poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego.⁶⁷

Przedmiot równości i niedyskryminacji podzielić można zasadniczo na trzy kategorie – obszary:

- równość wobec prawa
- równe traktowanie wszystkich obywateli przez państwo
- zakaz dyskryminacji z jakiegokolwiek przyczyny

Przede wszystkim, zasadę równości określa się nie tylko jako równość wobec prawa, a więc obowiązek jednakowego traktowania obywateli w procesie jego stosowania (czyli w ujęciu tzw. formalno – proceduralnym), ale także równość w prawie czyli nakaz uwzględniania zasady równości w procesie prawotwórczym (znaczenie materialne). Ponadto jednym z elementów wskazanego pojęcia jest także jednakowe traktowanie podmiotów i podobnych sytuacji lub też – z drugiej strony – zróżnicowanie sytuacji prawnej poszczególnych podmiotów w zależności od konkretnych, różnych sytuacji, charakteru i okoliczności.⁶⁸ Kwestia obiektywnej ich oceny jest zależna w dużej mierze od kryterium weryfikacyjnego tegoż podobieństwa. Trybunał Konstytucyjny, odnosząc się do zasady równości w orzeczeniu z dnia 9 marca 1988 r. stwierdził, iż „konstytucyjna zasada równości wobec prawa (równości w prawie) w ujęciu najszerszym - w porównaniu z innymi przepisami [obowiązującej wówczas] Konstytucji PRL w tej materii - formuły art. 67 ust. 2 Konstytucji

⁶⁵ *Prawa i wolności (...)* op. cit s. 126.

⁶⁶ M.in. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 18 kwietnia 2000 r., K. 23/99, OTK ZU 2000/3/89.

⁶⁷ *Prawa i wolności (...)* op. cit s. 127.

⁶⁸ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne – zarys wykładu*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2012, s. 94.

polega na tym, że wszystkie podmioty prawa (adresaci norm prawnych), charakteryzujące się daną cechą istotną (relewantną) w równym stopniu, mają być traktowane równo. A więc według jednakowej miary, bez różnicowań zarówno dyskryminujących, jak i faworyzujących”⁶⁹ Jako cechę relewantną uznać więc należy tę, która w przypadku wystąpienia decyduje o spełnieniu przesłanki podobieństwa porównywanych sytuacji i ich okoliczności.

Zasada równości i zakaz dyskryminacji w polskim ustroju konstytucyjnym nie obejmuje zasadniczo zakazu istnienia dysproporcji socjalnych i ekonomicznych w społeczeństwie. Zasada równości dotyczy więc sytuacji prawnej obejmującej konkretnego adresata. W pewnych uzasadnionych okolicznościach prawo może stworzyć pewne wyjątki, uprzywilejowując część słabszych grup społecznych, np. kobiety, dla wyrównania istniejących nierówności.⁷⁰ Tezę tę podziela także orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, stwierdzając, że: *„ponieważ w rzeczywistości społecznej kobieta zajmuje z reguły pozycję słabszą (co jest m.in. wynikiem szczególnej roli kobiety w zakresie macierzyństwa i wychowania dzieci), istnieje konstytucyjne uzasadnienie dla wprowadzania regulacji nadających kobiecie pewne przywileje w porównaniu z mężczyzną, bo jest to instrument prowadzący do zapewnienia kobiecie rzeczywistego równouprawnienia. Innymi słowy, konstytucyjnie dopuszczalne jest tzw. uprzywilejowanie wyrównawcze, tzn. uprzywilejowanie prawne mające na celu zmniejszenie nierówności faktycznie występujących w życiu społecznym pomiędzy kobietami a mężczyznami.”*

Zasada równości nie ma charakteru bezwzględnego. Oznacza to w praktyce, iż w pewnych okolicznościach może być dopuszczalne różnicowanie sytuacji prawnej podobnych podmiotów. Istnieje faktyczny obowiązek stosownego uzasadnienia takiego stanu faktycznego i dopiero jego brak oznacza, iż to konkretne różnicowanie przeradza się w przejaw dyskryminacji, która zakazana jest zgodnie z uregulowaniem zapisu art. 32 Konstytucji. Tak więc, aby można było odstąpić od zasady równego traktowania podmiotów o podobnych cechach istotnych (relewantnych) musi być zapewniona stosowna i wystarczająco przekonująca argumentacja. Powinna mieć ona charakter obiektywny i zgodnie z przedstawioną tezą Trybunału Konstytucyjnego *„pozostawać w bezpośrednim związku z celem i zasadniczą treścią przepisów, w których zawarta jest kontrolowana norma oraz służyć realizacji tego celu i treści. Innymi słowy, wprowadzane różnicowania muszą mieć charakter racjonalnie uzasadniony, a nie wolno ich dokonywać według dowolnie*

⁶⁹ Orzeczenie z dnia 9 marca 1988 r., U 7/98 OTK1986-1995/t1/1988/1.

⁷⁰ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne ...*, op.cit., s. 95.

ustalonego kryterium”.⁷¹ Celem zachowania zasad sprawiedliwości społecznej argumentacja uzasadniająca zróżnicowanie sytuacji prawnej podmiotów podobnych musi mieć charakter proporcjonalny. W praktyce oznacza to, iż znaczenie interesu, w odniesieniu do którego dokonywane jest zróżnicowanie sytuacji adresatów normy powinno być proporcjonalne do wagi interesów, które potencjalnie mogłyby zostać naruszone w związku z nierównym traktowaniem podmiotów podobnych. Ponadto, z uwagi na fakt iż prawo nie działa w próżni, ale obok pozaprawnych systemów normatywnych,⁷² również zgodnie z tezami orzecznictwa, głównie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 września 1996 roku, „*argumenty te muszą pozostawać w jakimś związku z innymi wartościami, zasadami czy normami konstytucyjnymi, uzasadniającymi odmienne traktowanie podmiotów podobnych.*” . Poza zasadami mającymi swoje źródło w pozaprawnych systemach norm zachowania, uregulowana treścią art. 2 Konstytucji RP zasada sprawiedliwości społecznej również pozostaje w ścisłym związku z często przywoływaną argumentacją za zróżnicowaniem sytuacji prawnej podmiotów podobnych.

Ponad przywołane powyżej treści, należy dodatkowo stwierdzić, iż piśmiennictwo bardzo często podkreśla uniwersalny charakter zasady równości. Po pierwsze dlatego, iż odnosi ją do życia politycznego, społecznego i gospodarczego, oraz wprowadza zapis zakazujący dyskryminacji z jakiegokolwiek przyczyny.⁷³ Z przywołanych powyżej tez orzecznictwa nasuwa się wniosek, iż przepis konstytucyjny ustanawiający zasadę równości i zakaz dyskryminacji jest bardzo częstą przesłanką i podstawą weryfikacji pod kątem zgodności z Ustawą Zasadniczą uchwalanych aktów normatywnych.

4. Równouprawnienie kobiet i mężczyzn w Konstytucji RP jako szczególna forma realizacji zasady równości i niedyskryminacji

Koncepcja równouprawnienia kobiet i mężczyzn, która znalazła swoje miejsce w przepisie art. 33 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku, stanowi pewien ciekawy i nowatorski zabieg prawotwórczy. Ustrojodawca w poprzedzającym go artykule 32 Ustawy Zasadniczej zawarł wspomniany już powyżej zapis dotyczący zakazu dyskryminacji „z jakiegokolwiek przyczyny”. Zastanawia więc przede wszystkim powód podania takiego konkretnego przykładu ze strony prawodawcy w kolejnym artykule. Zapewne

⁷¹ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 03.09.1996 K10/96 OTK ZU 1996 4 poz. 33.

⁷² G. Seidler, H. Groszyk, A. Pieniążek, *Wprowadzenie do nauki o państwie i prawie*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003, s. 117.

⁷³ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne ...*, op.cit., s. 95.

jest nim jego wola, by podkreślić doniosły charakter równości praw pomiędzy obydwojma płciami. Przepis art. 33 Konstytucji RP jest zarazem rozwinięciem jej zapisów ogólnych. Równouprawnienia nie można traktować jako dążenia do zacierania różnic pomiędzy płciami. Dlatego też ustrojodawca wskazał na konkretne dziedziny, w których dyskryminacja jest zabroniona. Należą do nich życie rodzinne, polityczne, społeczne i gospodarcze. Następnie wskazano, iż *„kobieta i mężczyzna mają w szczególności równe prawo do kształcenia, zatrudnienia i awansów, do jednakowego wynagradzania za pracę jednakowej wartości, do zabezpieczenia społecznego oraz zajmowania stanowisk, pełnienia funkcji oraz uzyskiwania godności publicznych i odznaczeń.”*⁷⁴

Szczególnym przejawem dyskryminacji kobiet jest nie zapewnienie im tych samych praw zawodowych, co mężczyznom. Dyskryminacja kobiet na rynku pracy ma zazwyczaj charakter wertykalny i horyzontalny. Na segregację w wymiarze horyzontalnym wskazuje fakt, iż kobiety zwykle znajdują zatrudnienie w określonych profesjach, które najczęściej związane są z opieką, edukacją, usługami, przemysłem lekkim; są to zawody charakteryzujące się niższym społecznym prestiżem. Na wymiar wertykalny wskazuje natomiast fakt nadreprezentacji kobiet przy wykonywaniu czynności położonych najniżej hierarchii zawodowej.⁷⁵ *Ratio legis* wskazanego przepisu art. 33 Konstytucji RP wynikało więc z konieczności zachowania zasady sprawiedliwości społecznej, w związku z faktem częstego występowania dyskryminacji zawodowej kobiet, zarówno przy podejmowaniu, wykonywaniu jak i zmianie pracy. Istotna w tym miejscu była również szczególna rola kobiet w społeczeństwie oraz cała mnogość czynników, wpływających na ich segregację na rynku pracy, w tym konieczność pogodzenia obowiązków domowych z pełnoetatową pracą oraz wynikająca z macierzyństwa nieciągłość zatrudnienia, utrudniająca awanse.⁷⁶

5. Podsumowanie

Niniejsze artykuł porusza tematykę niezwykle doniosłą z punktu widzenia modelu demokratycznego państwa prawnego. Z przywołanych powyżej tez wynika, iż zasada równości i zakaz dyskryminacji oraz zasada sprawiedliwości społecznej w znacznym stopniu się na siebie nakładają. Ustrojodawca poprzez nie wymienienie w Konstytucji przesłanek,

⁷⁴ Art. 33 ust. 2 Konstytucji RP.

⁷⁵ A. Zygmunt, *Postulat równości płci w sferze zatrudnienia i pracy w teorii i praktyce państw Unii Europejskiej i w Polsce*. Fragment rozprawy doktorskiej obronionej na Uniwersytecie Śląskim, Katowice, 2006, s. 84.

źródło: Zasoby Śląskiej Biblioteki Cyfrowej: <http://www.sbc.org.pl/Content/4438/doktorat2665.pdf> (dostęp: 5.05.2015r.).

⁷⁶ Ibidem, s. 84-85.

których wystąpienie stanowiłoby przejaw dyskryminacji, a zastąpienie tego typu przepisów zakazem dyskryminacji „z jakiegokolwiek przyczyny” całkowicie i kompleksowo uregulował ww. materię, gdyż odniósł ją do bliżej nieokreślonej liczby abstrakcyjnych przypadków, które mogą mieć miejsce. Przyjęta w ten sposób konstrukcja uregulowań pozwala w znacznym stopniu chronić porządek prawny, stosunki społeczne i prawa obywateli.

W związku z samym art. 32 Konstytucji RP, Trybunał Konstytucyjny wydał do chwili obecnej ponad 100 postanowień i wyroków⁷⁷, a sama zasada równości i zakaz dyskryminacji, obok powoływania się na koncepcję demokratycznego państwa prawnego, jest i zapewne w dalszym ciągu będzie podstawą uchylania zapisów części ustaw godzących w podstawowe prawa obywateli polskich. W tym miejscu należy wyrazić nadzieję, iż powyższe przyczyni się do rozwoju, oraz ciągłego wzrostu i utrwalania wysokiego poziomu kultury prawnej, a także społecznej w naszym państwie.

⁷⁷ <http://otk.trybunal.gov.pl/orzeczenia/hjo2.htm> zapytanie dla frazy „zasada równości” przy uwzględnieniu orzeczeń związanych z hasłami (dostęp: 10.05.2015r.).

Bibliografia

Literatura

1. Banaszak B., Preisner A. (red.) *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Wydawnictwo C. H. BECK Warszawa 2002
2. Chmaj M., Skrzydło W., *System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej*, Wydawnictwo ZAKAMYCZE, 2002
3. Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne – zarys wykładu*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2012
4. Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – Komentarz*, Wydawnictwo Zakamycze 2002
5. Skrzydło W. (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Wydawnictwo Verba, Lublin 2005
6. Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Wydawnictwo Liber, Warszawa 2000
7. Wiśniewski L. (red.) *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2006
8. Zygmunt A. *Postulat równości płci w sferze zatrudnienia i pracy w teorii i praktyce państw Unii Europejskiej i w Polsce*, fragment rozprawy doktorskiej obronionej na Uniwersytecie Śląskim, Katowice, 2006, s. 84; źródło: Udostępniono publicznie w Zasobach Śląskiej Biblioteki Cyfrowej:
<http://www.sbc.org.pl/Content/4438/doktorat2665.pdf>

Orzecznictwo

1. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 18 kwietnia 2000 r., K. 23/99, OTK ZU 2000/3/89
2. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 marca 1988 r., U 7/98 OTK1986-1995/t1/1988/1
3. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 03.09.1996 K10/96 OTK ZU 1996 4 poz. 33

Akty normatywne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
2. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., Dz.U. 1952 nr 33 poz. 232
3. Konstytucja 3 maja - Ustawa Rządowa z dnia 3 maja 1791, źródło:
<http://www.polishconstitution.org/Konstytucja-PL.html>

Rozdział III

Prawa Kobiet –wybrane aspekty prawne

Patrycja Drażek⁷⁸

Abstract

The problem of gender equality right now is an extremely important issue. This article is about women's rights – their situation in employment, family life and involvement in politics. I want to show how Polish women changed for decades and how law became more friendly. Moreover this article presents image Pole on the background women on the other countries

Wstęp

Problem równouprawnienia płci w obecnym czasie jest niezwykle ważną kwestią. Od zawsze to mężczyzna był kojarzony z władzą, przywilejem i silną postawą, a kobieta była słabszą płcią. Niewątpliwy postęp cywilizacji, kultury, a także porządku prawnego przyczynił się do nadania praw kobietom.

W Konstytucji RP⁷⁹ w art. 32 sformułowana jest ogólna zasada równości, która jest jednym z fundamentów demokratycznego porządku prawnego odnoszącym się zarówno do sfery stanowienia, jak i stosowania prawa. Konkretyzacją tego przepisu jest art. 33 Konstytucji RP, który stanowi o równouprawnieniu kobiet i mężczyzn. Zasada ta choć w obecnym stanie prawnym bardzo powszechna napotyka wiele barier, które wynikają z mentalności, rywalizacji i braku przystosowania do zmian. Dlatego też celem niniejszego opracowania jest kwestia praw kobiet w różnych aspektach prawnych, a także ukazanie wizerunku Polki na tle kobiet z innych państw

⁷⁸ Studentka na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu Technologiczno – Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu. Członek Studenckiego Koła Administratywistów Uniwersytetu Technologiczno – Humanistycznego.

⁷⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

Geneza praw kobiet

Na przestrzeni lat, rola kobiety w życiu politycznym i zawodowym była bardzo ograniczona. Przed wiekami pełniły głównie funkcję piastunki domowego ogniska, a ich najważniejszym zadaniem była opieka nad potomstwem. Często były nawet poniżane przez mężczyzn i nieszanowane, stąd przydomek „słaba płeć”. Z czasem rola kobiet zaczęła być nieco bardziej istotna, aż w końcu niewiasty zażądały swoich praw. W doktrynie definiuje się takie zjawisko emancypacją kobiet.

Według słownika języka polskiego emancypacja kobiet to „*zrównanie kobiet z mężczyznami w prawach społecznych i politycznych*”⁸⁰. Dążenie do tego przez płęć piękną nie wydaje się być niczym nadzwyczajnym. Nie ulega wątpliwości, iż emancypacja kobiet była poważnym krokiem, ponieważ niosła za sobą zmiany w świecie, gdzie to właśnie mężczyźni zarządzili. Należy wspomnieć, iż wcześniej –zwłaszcza na Zachodzie –widoczny był wyraźnie binaryzm płci tj. odwieczny podział na kobiety i mężczyzn, wraz z przekonaniem o ich odmiennym przeznaczeniu biologicznym i społecznym⁸¹.

Krytycy zasady binaryzmu twierdzą jednak, że dwa przeciwległe –tworzące opozycję –bieguny nie są usytuowane wobec siebie symetrycznie. Ich postrzeganie opiera się na ideologii nierówności, w której kobiety są podporządkowane mężczyznom i zmuszone do pełnienia mniej wartościowych, czy cenionych ról społecznych. Proces emancypacji kobiet stopniowo podmywał tę zasadę. Okazało się, że esencjalizm cech i ról społecznych kobiet i mężczyzn nie tyle jest nieuchronny, ile skonstruowany w warunkach władzy mężczyzn i przez mężczyzn. Esencjalne podejście jest narzucane społeczeństwu m.in. po to, aby potwierdzić taki wariant relacji międzypłciowych, który sankcjonowałby męską dominację. Dlatego też nie ulega wątpliwości, iż emancypacja kobiet przyniosła zmiany w tych relacjach zarówno w kwestii tożsamości, jak i wyglądu. Z każdą następującą po sobie dekadą cechy kobiet i mężczyzn w każdym aspekcie i wymiarze ich funkcjonowania mieszają się ze sobą coraz bardziej. Równocześnie jednak w zbiorowej świadomości społecznej oraz na poziomie myślenia milionów kobiet i mężczyzn nadal istnieje dążenie do bycia stuprocentową kobietą i stuprocentowym mężczyzną w tradycyjnym znaczeniu⁸².

⁸⁰ E. Polański, T. Nowak, Słownik języka polskiego, Videograf II, Katowice 2005, s. 142.

⁸¹ A. Gromkowska-Melosik, *Sukces edukacyjno-zawodowy i problem maskulinizacji kobiet*, [w:] *Tożsamość w społeczeństwie współczesnym: pop-kulturowe (re)interpretacje*, (red.) A. Gromkowska-Melosik, Z. Melosik, Impuls, Karków 2012, s.72.

⁸² Ibidem s. 72.

Początki emancypacji sięgają XIX wieku w Stanach Zjednoczonych, gdzie toczyła się wojna secesyjna pomiędzy stanami wchodzącymi w skład Stanów Zjednoczonych –tzw. Unią bądź „Północą” i Skonfederowanymi Stanami Ameryki –tzw. Konfederacją albo „Południem”, które wystąpiły z Unii. Wynikiem zwycięstwa Unii było stopniowe uzyskiwanie praw przez ludność czarną, ale i kobiety. I tak w roku 1870 czternasta poprawka do Konstytucji Stanów Zjednoczonych przyznała prawa czarnym mężczyznom, co natychmiast stało się przedmiotem, szeregu ograniczeń za sprawą niesłanych praw Jimiego Crowa z lat dziewięćdziesiątych XIX w., każąc płacić podatki od głosowania, wykluczając analfabetów –praw korupcji i gołej przemocy. Do 1910 roku czarna ludność została faktycznie pozbawiona praw politycznych, a dopiero wojna w Wietnamie wpłynęła na uchwalenie w 1965 roku *Voting Rights Act* zrównującego na stałe prawa wyborcze w Stanach Zjednoczonych⁸³.

Kobiety uzyskały po raz pierwszy prawa wyborcze na stałe (wbrew późniejszemu sprzeciwowi rządu federalnego) w Wyoming w 1869 roku –miało to na celu zachęcenia kobiet do imigracji, jako że liczba mężczyzn w stosunku do płci pięknej była znacznie większa. W innych stanach wprowadzono stopniowo te prawa, czasami jednak je wycofywano. Istotny postęp w tej kwestii stanowiła I wojna światowa⁸⁴. W tym czasie kobiety wielokrotnie przejmowały typowo męskie role, udowadniając, że potrafią je odgrywać z powodzeniem. Kobiety pracowały m.in. w fabrykach, ponieważ ich bliscy krewni byli wysyłani na front. Dlatego też zakończenie wojny przyniosło nową sytuację polityczną, odrodzenie się niektórych państw oraz powstanie nowoczesnych konstytucji, w których często zawierano gwarancje praw wyborczych dla kobiet⁸⁵. W 1916 r. *War-time Election Act* dał części Kanadyjek prawa wyborcze, a w 1918 r. przyznano je wszystkim kobietom. W 1919 r. dziewiętnasta poprawka do Konstytucji Stanów Zjednoczonych, *Woman Suffrage Amendment*, zrównała prawa kobiet i mężczyzn w całych Stanach Zjednoczonych⁸⁶.

W Europie masowa mobilizacja patriotyczna w czasie dwóch wojen światowych wyznaczyła stopniowe uzyskiwanie praw politycznych przez kobiety w kolejnych państwach⁸⁷. W Anglii sufrażystki pod kierownictwem Emmeline Pankhurst postawiły sobie

⁸³ P. Załęski, *Neoliberalizm i społeczeństwo obywatelskie*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012, s. 86-87.

⁸⁴ Ibidem, s. 87-88.

⁸⁵ B. Glinka, M. Kostera, *Nowe kierunki w organizacji i zarządzaniu*, Wolters Kluwers, Warszawa 2012, s. 311-312.

⁸⁶ P. Załęski, *Neoliberalizm ... op.cit.*, s. 88.

⁸⁷ Ibidem, s. 88.

za cel wywalczenie praw wyborczych. Organizowały manifestacje, wiece oraz publiczne prelekcje, a w więzieniach (za nielegalne wystąpienia trafiały do aresztów i więzień) urządzały głodówki. We Francji już w czasie rewolucji pojawiły się pierwsze głosy równouprawnienia kobiet. W 1791 r. Olimpia de Gouges stworzyła projekt „Deklaracji Praw Kobiet”, w której zawarła znamienne słowa: *„Kobieta ma prawo wstępować na szafot, powinna mieć też zatem prawo wstępowania na trybunę”*. Za swą działalność autorka zginęła na szafocie, a emancypacja kobiet na wiele lat została zahamowana⁸⁸. W neutralnej Szwajcarii mogły one głosować po raz pierwszy dopiero w 1971 r.⁸⁹.

W Polsce historia równouprawnienia kobiet sięga co najmniej XIX w., kiedy to tacy twórcy jak Eliza Orzeszkowa i Aleksander Świętochowski upomnieli się o prawo kobiet do kształcenia i większej niezależności. W 1885 r. Paulina Kuczalska-Reinschmit założyła pierwsze polskie pismo feministyczne „Ster”, a w 1907 r. stworzyła Związek Równouprawnienia Kobiet Polskich. Również Stefan Żeromski, Zofia Nałkowska czy Narcyza Żmichowska opowiadali się za równouprawnieniem kobiet. Istotna była rola licznych organizacji kobiecych, które zarówno przed I wojną światową, jak i w dwudziestoleciu międzywojennym aktywnie angażowały się w życie społeczne. Po II wojnie światowej ich działalność została zakazana. Istotnym faktem jest to, iż w Polsce istnieje długa tradycja zaangażowania kobiet w życie publiczne i polityczne – od początku istnienia państwa polskiego wiele kobiet uczestniczyło w tego typu działalności. Szczególną rolę kobiety odegrały w walce o odzyskanie niepodległości tj. m.in. brały udział w powstaniach. Po pełnym odzyskaniu niepodległości w 1918 r. kobiety zdobyły wreszcie czynne i bierne prawo wyborcze – obowiązywało ono każdego, kto ukończył 21 lat. Kolejnym istotnym elementem dążenia kobiet do zrównania praw obu płci było to, iż kobiety przez wiele lat nie mogły studiować na uniwersytetach. Dopiero w 1894 r. nastąpiło otwarcie najstarszej polskiej szkoły wyższej – Uniwersytetu Jagiellońskiego – dla studentów płci pięknej⁹⁰.

Współczesne ramy równouprawnienia

Jak zostało wspomniane wcześniej droga do pełni praw kobiet nie była łatwa. W dzisiejszych czasach, kiedy mamy mnóstwo norm prawnych, które wręcz gloryfikują równość mężczyzny i kobiety, pozwalając dochodzić swoich racji przez płęć piękną, dyskryminacja wydaje się być abstrakcją. Należy zadać pytanie, czy to oznacza, iż dzięki regulacjom

⁸⁸ B. Glinka, M. Kostera, *Nowe...* op.cit, s. 311.

⁸⁹ P. Załęski, *Neoliberalizm ...* op.cit, s. 88.

⁹⁰ B. Glinka, M. Kostera, *Nowe...* op. cit., s. 313-315

prawym kobieta może czuć się bezpiecznie? Albo czy kobieta, która chce piąć się po szczeblach kariery zawodowej jest w jakiś sposób ograniczana?

Wśród porządku prawnego możemy się powołać przede wszystkim na przepisy Konstytucji RP, kodeksu pracy⁹¹ oraz kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁹², a nawet uregulowania prawa europejskiego⁹³. To one stanowią bezpieczne ramy w których znajdziemy odpowiednią ochronę. Dlatego też w niniejszym opracowaniu skoncentruję się na adekwatności norm prawnych, w stosunku do kobiet, które są dyskryminowane, albo narażane na mobbing. Pod tymi pojęciami kryje się wiele czynników, przez które kobiety nadal niepewnie podchodzą do innych ról niż te, które są przyjmowane przez nie w sposób naturalny. Polkom trudno oderwać się od społecznie przyjętego modelu, gdzie na pierwszym miejscu jest rodzina, potem znajomi, a na samym końcu życie zawodowe. Oczywisty jest fakt, że płciom przypisane są wrodzone równice, których nie powinno się nie uwzględniać, jednak właściwie problem pojawia się, kiedy przez owe odmienności, które wynikają z kultury, są narzucone przez społeczeństwo⁹⁴.

Główną przyczyną nierówności kobiet i mężczyzn są stereotypy płci, czyli przyjmowane za prawdziwe, kulturowo zdefiniowane przekonania dotyczące:

- a. predyspozycji –kobiety mają wrodzoną zdolność do prac o charakterze opiekuńczym, mężczyźni zaś do prac technicznych i wymagających siły fizycznej;
- b. cech charakteru –kobiety są „z natury” uległe, współczujące, skrupulatne, natomiast mężczyźni –dominujący, łatwo podejmujący decyzje, nastawieni na sukces i

⁹¹ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy t.j. Dz. U. 2014, poz. 1502 ze zm.

⁹² Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy t.j. Dz.U. 1964 nr 9, poz. 59 ze zm.

⁹³ Art. 2 i art. 3 ust. 3 TUE, art. 8 TFUE,

dyrektywa 79/7/EWG z dnia 19 grudnia 1978 r. zobowiązująca państwa członkowskie do stopniowego wprowadzania w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zabezpieczenia społecznego;

dyrektywa 2004/113/WE z dnia 13 grudnia 2004 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania kobiet i mężczyzn w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług;

w 2006 r. szereg wcześniejszych aktów ustawodawczych uchylono i zastąpiono dyrektywą 2006/54/WE z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy (wersja preredagowana); dyrektywa ta zawiera definicję dyskryminacji bezpośredniej i pośredniej, napastowania i molestowania seksualnego; stanowi ona również zachętę dla pracodawców do podejmowania środków profilaktycznych w celu zwalczania molestowania seksualnego, zastrzega sankcje za dyskryminację i przewiduje utworzenie w państwach członkowskich organów odpowiedzialnych za promowanie równego traktowania kobiet i mężczyzn;

dyrektywa 2010/41/UE z dnia 7 lipca 2010 r. ustanawiająca cele w sprawie stosowania zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn prowadzących działalność na własny rachunek, w tym w rolnictwie, oraz w sprawie ochrony kobiet pracujących na własny rachunek w okresie ciąży i macierzyństwa i uchylającą dyrektywę Rady 86/613/EWG.

⁹⁴ M. du Vall, *Współczesne Polki - trudność w wyborze ról*, [w:] *Kobiety wobec polityki –kobiety w polityce. Historia, realia, perspektywy*, (red) A. Frątczak, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2009, s. 80-81.

rywalizujący. Takie przekonania wyznaczają mężczyźnie rolę zarządzającego (w domu sprawującego pieczę nad całością, w pracy –szefa), a kobiecie –wykonawczyni (strażniczki ogniska domowego, zajmującej stanowiska poboczne w pracy zarobkowej);

- c. priorytetów i powinności –obszar pracy domowej jest ważniejszy dla kobiet, praca zawodowa dla mężczyzn;
- d. wartość pracy –mężczyźni są twórczy, kobiety zaś odtwórcze. Takie przekonanie nakazuje niżej cenić pracę kobiet, a wyżej mężczyzn i w gospodarstwie domowym, i w zatrudnieniu (często praca kobiet w domu jest wręcz niepostrzegana jako praca)⁹⁵.

W pewnych sytuacjach prawo może stwarzać przywileje kobietom, aby wyrównać istniejące nierówności. Różnicowanie sytuacji prawnej jest dopuszczalne, lecz tylko wtedy gdy przemawiają za tym istotne argumenty konstytucyjne. Takim argumentem jest na pewno zasada sprawiedliwości społecznej, która wyraża się w nakazie stworzenia kobiecie równoprawnej pozycji wobec mężczyzny. W rzeczywistości społecznej kobieta zajmuje niestety pozycję słabszą, istnieje zatem konstytucyjne uzasadnienie dla wprowadzenia regulacji nadających kobiecie prawne przywileje w porównaniu z mężczyzną, gdyż jest to instrument prowadzący do zapewnienia kobiecie rzeczywistego równouprawnienia⁹⁶.

Choć art. 33 ust. 1 Konstytucji RP wyraźnie stanowi, iż *"kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym"* to i tak nie do końca znajduje zastosowanie w praktyce. Równouprawnienie to zrównanie w sensie formalnym, a więc prawnym, powinno znaleźć pełny wyraz w praktyce życia, stąd Konstytucja podkreśla różne aspekty równości, które powinny oznaczać jej obowiązywanie nie tylko w sensie formalnym ale i faktycznym⁹⁷. Ponadto należy zaznaczyć, iż owe pojęcie nie może być utożsamiane z zacieraniem różnic między płciami. Zasada ta zakazuje brania pod uwagę różnic płci jako podstawy dla dokonywania zróżnicowań w normach prawnych⁹⁸.

Kobiety w życiu zawodowym.

Główne bariery, które ograniczają kobiety w życiu zawodowym to:

⁹⁵ D. Duch-Krzystoszek, N. Sarata, *Praca* [w:] *Polityka równości płci. Polska 2007* [dostęp 07.05.2015 r. <http://phavi.umcs.pl/at/attachments/2014/0718/120514-raport-polityka-rownosci-szans-sz.pdf>].

⁹⁶ M. Masternak-Kubiak, *Prawo do równego traktowania* [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP* (red.) B. Banaszaka, A. Preisnera, C.H. Beck, Warszawa 2002, s. 134.

⁹⁷ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 40.

⁹⁸ M. Masternak-Kubiak, *Prawo...* op. cit., s. 131.

- a. konflikt praca-rodzina: związany z koniecznością łączenia obowiązków domowych, których tradycyjnie więcej przypisuje się kobietom, niż mężczyznom, z obowiązkami zawodowymi.
- b. odmienne oczekiwania społeczne: w Polsce kobiety i mężczyźni przygotowani są do pełnienia głównych, tradycyjnych ról. To kobieta pozostaje na urlopie macierzyńskim.
- c. bariery wewnętrzne związane z samooceną: badania wskazują, iż brak wiary w siebie, w swoje umiejętności i możliwości częściej cechuje kobiety, niż mężczyzn. Medialne kampanie, jak na przykład: „Matka Polka Pracująca” wpływa na postawę społeczeństwa, a przede wszystkim na pracodawców. Szczególnie ważne jest ułatwienie powrotu do pracy młodym kobietom po urlopach macierzyńskich. Niestety niewielki odsetek firm zapewnia opiekę nad dziećmi, a niewiele więcej rozpatruje możliwość wprowadzenia elastycznych form zatrudnienia⁹⁹.

Normy prawa pracy chronią kobiety przed wszelkimi przejawami dyskryminacji¹⁰⁰, molestowania¹⁰¹ czy mobbingu¹⁰². Obowiązek równego traktowania pracownika jest jedną z podstawowych zasad prawa pracy. Dlatego też powinni być oni równo traktowani w zakresie:

- a) nawiązania i rozwiązania stosunku pracy
- b) warunków zatrudnienia
- c) awansów
- d) dostępu do szkolenia.

Zgodnie z art. 18^{3c} k.p. pracownicy mają prawo do jednakowego wynagrodzenia za jednakową pracę o jednakowej wartości. W tym zakresie pojęcie wynagrodzenia obejmuje wszystkie jego składniki, bez względu na ich nazwę i charakter, a także świadczenia związane z pracą (pieniężne i niepieniężne). Pracami o jednakowej wartości są takie, których wykonywanie wymaga od pracowników porównywalnych kwalifikacji zawodowych, a także porównywalnej odpowiedzialności i wysiłku. Naruszenie zasady równego traktowania rodzi prawo do odszkodowania w wysokości nie niższej od minimalnego wynagrodzenia za pracę, chyba że pracodawca udowodni, że kierował się obiektywnymi powodami¹⁰³. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 17 stycznia 2009 r.¹⁰⁴, odszkodowanie przewidziane w

⁹⁹ GOPS Raba Wyżna.pl, http://gopsrabawyzna.pl/?page_id=559 [dostęp: 04.05.2015 r.].

¹⁰⁰ Art. 11² i art. 11³ k.p.

¹⁰¹ Art. 18^{3a} §5 i 6 k.p.

¹⁰² Art. 94³ k.p.

¹⁰³ L. Florek, *Prawo pracy*, C.H. Beck, Warszawa 2012, s.17-18.

¹⁰⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 stycznia 2009 r. III PK 43/08 OSNP 2010, Nr 13-14, poz. 169.

art. 18^{3d} k.p. powinno być skuteczne, proporcjonalne i odstraszające. Powinno zatem wyrównywać uszczerbek poniesiony przez pracownika. Powinna być też zachowana odpowiednia proporcja między odszkodowaniem, a naruszeniem przez pracodawcę obowiązku równego traktowania pracowników, a także odszkodowanie powinno działać prewencyjnie¹⁰⁵.

Patrząc na wyżej wymienione przepisy można wywnioskować, iż Polka jest w dużym stopniu chroniona przez przepisy kodeksu pracy i może z podniesioną głową piąć się po szczeblach kariery, nie martwiąc się o to, iż zostanie źle, albo niesprawiedliwie potraktowana. Niestety sankcje, które grożą za niezastosowanie się do wszelkich przejawów dyskryminacji nadal są niewystarczające, albo w ogóle nie mają zastosowania w życiu. Problem jawi się w sile mężczyzn, ich walce o dominację oraz tym, że polskie kobiety nie podnoszą rzuconych rękawic i niestety przegrywają na tym polu z przeciwną płcią.

Kobiety w życiu rodzinnym

W świetle kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, przyznaje się obojgu rodzicom jednakowe prawa w zakresie sprawowania władzy rodzicielskiej, i to bez względu na to, czy rodzice są małżeństwem. Nie oznacza to, że uprawnienia każdego z rodziców składają się na całość władzy rodzicielskiej. Przeciwnie, każdemu z rodziców przysługuje pełnia władzy, z wyjątkiem istotnych spraw dziecka, o których –stosownie do art. 97 § 2 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego –rozstrzygają rodzice wspólnie, a w braku porozumienia między nimi rozstrzyga sąd opiekuńczy¹⁰⁶.

Prawa rodzicielskie przysługujące obojgu rodzicom w takim samym stopniu pozwalają na stwierdzenie, iż jeśli mężczyzna ma takie same prawa i obowiązki względem dzieci, jak kobieta. W związku z tym nie jest ważne kto zarabia. Polki chętnie idą na studia, doksztalcają się i chcą osiągnąć więcej niż ich matki, czy babcie. Dobrym przykładem są też dane GUS, w których widać, iż mentalność kobiet się zmienia i wcale nie chcą być tylko mamami i żonami. Coraz później myślą o założeniu rodziny, a także wydłużył się czas, w którym spodziewają się potomstwa. Z danych wynika, że w 2013 r. odnotowano ujemny przyrost naturalny ludności. Według szacunków GUS w 2013 roku urodziło się 372 tys. dzieci, czyli o 14 tys. mniej niż rok wcześniej i o 45 tys. mniej niż w 2009 roku. W ciągu ostatnich lat opóźnił się wiek kobiet rodzących dzieci. W 2012 roku średni wiek kobiet

¹⁰⁵ L. Florek, *Praw...* op. cit., s. 20.

¹⁰⁶ H. Ciepla, *Komentarz do art. 93 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, LEX.

rodzących dziecko wyniosła 29 lat, czyli o 2,9 lat więcej niż w 2000 roku. W tym czasie też znacznie wzrósł średni wiek przy urodzeniu pierwszego dziecka – z 23,7 do 27 lat¹⁰⁷.

Doskonale zdajemy sobie sprawę, że kobieta musi pełnić wiele rozmaitych ról. Przede wszystkim ma być świetną żoną, kochaną matką, wspaniałą kucharką i strażniczką domowego ogniska, a także doskonałą pracownicą. Ale czy to może się udać? Nie jesteśmy przecież doskonali, nie możemy być dobrzy we wszystkim. Uogólniając, można powiedzieć, że przyczyną niewielkiej ilości kobiet w polityce, życiu publicznym, a także na wysokich stanowiskach jest brak czasu. Doba to tylko 24 godziny, a nikt nie jest w stanie żyć na wysokich obrotach na dłuższą metę¹⁰⁸. Dlatego też stoję przy stanowisku, iż kobieta powinna dokonać wyboru czego chce w życiu. Nie może być gospodynią roku i najlepszą pracownicą jednocześnie. Chyba, że zastosujemy konsensus płci. Aby dobrze funkcjonowała zasada równouprawnienia płci potrzebne jest partnerstwo. Tak jak kobiety od zawsze były partnerkami i podporą dla swoich mężów, tak teraz oni powinni zachować się podobnie. Nie chodzi przecież o to, aby w jakikolwiek ograniczać mężczyzn, albo umniejszać ich rolę w społeczeństwie. Pozycja mężczyzn od zawsze była mocniejsza, dlatego też potrzeba czasu i wielu zmian, aby kobiety równie dobrze jak oni poczuły się na rynku zawodowym, w świecie polityki, a także nie musiały mieć wyrzutów sumienia, iż „zaniedbują” dziecko.

Praktyka wcielenia tych zasad to sprawa ogromnie trudna, wymagająca zmiany podejścia, sposobu myślenia mężczyzn, w większości wypadków decydujących o praktyce życia społecznego, politycznego i gospodarczego, ale także kobiet, które muszą łączyć trudność i wymogi życia zawodowego i społecznego z licznymi obowiązkami życia rodzinnego¹⁰⁹.

Kobiety w polityce

Współcześnie kobiety stanowią grupę aktywną politycznie, nie tylko dzięki udziałowi w wyborach powszechnych, ale przede wszystkim dzięki coraz częstszej obecności na najwyższych stanowiskach państwowych. W Stanach Zjednoczonych najsłynniejszymi politykami płci żeńskiej końca XX w. były między innymi: Madeline Albright –sekretarz stanu w administracji prezydenta Clintona oraz Sandra Day O'Connor –sędzia Sądu

¹⁰⁷ Start.gov.pl, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/podstawowe-informacje-o-rozwoju-demograficznym-polski-do-2013-roku,12,4.html> [dostęp: 07.05.2015 r.].

¹⁰⁸ M. du Vall, *Współczesne...*, op. cit. s. 80.

¹⁰⁹ W. Skrzydło, *Kosntytucja...* op. cit., s. 40-4.

Najwyższego powołana przez prezydenta Reagana¹¹⁰. Również w Europie było wiele kobiet piastujących wysokie stanowiska w państwie, m. in. Mary Patricia McAleese – prezydent Irlandii, Tarja Halonen – prezydent Finlandii¹¹¹.

Udział kobiet w polityce z roku na rok jest większy. Z jednej strony jest to zapewne wynikiem przemian, jakie zachodzą w różnych społeczeństwach, które coraz częściej dopuszczają kobiety do najwyższych stanowisk – również w polityce. Kobiety stają na czele państw już nie tylko w wyniku wyboru dokonanego przez członków parlamentu, ale poprzez zdobycie stanowiska w demokratycznych i wolnych wyborach. Z drugiej strony, same kobiety coraz bardziej angażują się w życie polityczne, chcą mieć coraz większy wpływ na kształtowanie rzeczywistości społecznej w poszczególnych krajach i przestaje im odpowiadać tradycyjna rola kobiety – zamkniętej w domu i wychowującej dzieci¹¹². XXI w. przyniósł rozwój polityki wśród kobiet, które mogą się startować w wyborach. Wśród wielu kobiet jakie mają lub miały znaczenie w polityce na bardzo wysokim miejscu znajdują się Margaret Thatcher, Angela Merkel, Julia Tymoszenko oraz Hilary Clinton.

Jeśli chodzi o Polskę można powiedzieć, iż zaszły zmiany w życiu politycznym. Nie są one tak bardzo znaczące jak na Zachodzie, jednakże nasz kraj potrzebuje czasu, aby w pełni przystosować się do takich zmian. Obecnie szefem rządu jest Ewa Kopacz, a w wyborach prezydenckich w 2015 r. startowała Magdalena Ogórek. Właściwie można pokusić się o stwierdzenie, iż Polki powoli łamią stereotypy i zaczynają traktować życie zawodowe w sposób bardziej równoważny, jak życie rodzinne.

Podsumowanie

Na całym świecie kobiety walczyły o swoje prawa i dziś można stwierdzić, że liczą się na arenie międzynarodowej. Są znanymi politykami, zajmują wysokie stanowiska w wielkich przedsiębiorstwach oraz są cenione i podziwiane przez płęć przeciwną. Jednak w porównaniu do mężczyzn nadal są w tyle. Nie mają takiej siły przebicia jak oni.

Nie budzi wątpliwości fakt, iż sytuacja kobiet w polskim porządku prawnym jest w dostatecznym stopniu uregulowana. Mimo wszelkich norm, które miałyby zapobiegać przejawom dyskryminacji w życiu zawodowym płci pięknej, nadal są uważane za słabsze,

¹¹⁰ P. Laidler, *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki. Przewodnik*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 155.

¹¹¹ Smolec.pl, <http://www.smolec.pl/kobiety/kobiety-prezydenci.htm> [dostęp: 04.05.2015r.].

¹¹² D. Polkowska, *Droga kobiet do polityki –porównanie międzynarodowe*, Czasopismo naukowe „Kultura i historia”, Lublin 2012 [<http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4198> dostęp: 04.05.2015r.].

mimo wykształcenia jakie posiadają. „Szlany sufit” nadal istnieje na ich ścieżce do kariery, jednakże stoję przy stanowisku, iż największą barierę stanowi mentalność Polek. Silnie zakorzenione poglądy, jakoby najważniejsza jest rodzina, a nie spełnienie zawodowe powodują, iż niestety tylko nieliczne kobiety starają się pogodzić życie zawodowe z życiem rodzinnym. Choć widać progres to i tak na arenie międzynarodowej wypadamy mało korzystnie.

Konkludując, można stwierdzić, iż kobieta poczyniła postępy w różnych dziedzinach życia. Chce się rozwijać, mieć wykształcenie i pracować. Kobiety w Polsce powoli zmieniają swoje poglądy, podobnie jak mężczyźni. Potrzeba jeszcze czasu i wielu zmian, aby poczuły się dobrze w każdej dziedzinie życia, jednakże jestem w stanie stwierdzić to tylko kwestia czasu. Ponadto taki wizerunek kobiety nie wydaje się być niczym złym. Pracująca mama? Jak najbardziej. Stoję przy stanowisku, że właśnie taka powinna być Polka, a normy prawne pod taki typ osobowości powinny być tworzone, aby zarówno sama kobieta, jak i jej rodzina były w odpowiedni sposób chronione.

Bibliografia

Literatura

1. Ciepla H., *Komentarz do art.93 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, LEX.
2. Duch-Krzystoszek D., Sarata N., *Praca* [w:] *Polityka równości płci. Polska 2007* [dostęp 07.05.2015 r. <http://phavi.umcs.pl/at/attachments/2014/0718/120514-raport-polityka-rownosci-szans-sz.pdf>].
3. Du Vall M., *Współczesne Polki - trudność w wyborze ról*, [w:] *Kobiety wobec polityki –kobiety w polityce. Historia, realia, perspektywy*, (red) A. Frątczak, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2009.
4. Florek L., *Prawo pracy*, C.H. Beck, Warszawa 2012.
5. Glinka B., Kostera M., *Nowe kierunki w organizacji i zarządzaniu*, Wolters Kluwers, Warszawa 2012.
6. Gromkowska-Melosik A., *Sukces edukacyjno-zawodowy i problem maskulinizacji kobiet*, [w:] *Tożsamość w społeczeństwie współczesnym: pop-kulturowe (re)interpretacje*, (red.) A. Gromkowska-Melosik, Z. Melosik, Impuls, Karków 2012.
7. Laidler P., *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki. Przewodnik*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
8. Masternak-Kubiak M., *Prawo do równego traktowania* [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP* (red.) B. Banaszaka, A. Preisnera, C.H. Beck, Warszawa 2002.
9. Polański E., Nowak T., *Słownik języka polskiego*, Videograf II, Katowice 2005.
10. Polkowska D., *Droga kobiet do polityki –porównanie międzynarodowe*, Czasopismo naukowe „Kultura i historia”, Lublin 2012, [<http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4198> dostęp: 04.05.2015r.].
11. Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
12. Załęski P., *Neoliberalizm i społeczeństwo obywatelskie*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012.

Orzecznictwo

1. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 stycznia 2009 r. III PK 43/08 OSNP 2010, Nr 13-14, poz. 16.

Akty normatywne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.
2. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy t.j. Dz.U. 1964 nr 9, poz. 59 ze zm.
3. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy t.j. Dz. U. 2014, poz. 1502 ze zm.

Strony internetowe

1. GOPS Raba Wyżna.pl, http://gopsrabawyzna.pl/?page_id=559 [dostęp: 04.05.2015 r.].
2. Smolec.pl. <http://www.smolec.pl/kobiety/kobiety-prezydenci.htm> [dostęp: 04.05.2015r.].
3. Start.gov.pl,<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/podstawowe-informacje-o-rozwoju-demograficznym-polski-do-2013-roku,12,4.html> [dostęp: 07.05.2015 r.]

Rozdział IV

Obowiązki pracodawcy w świetle Kodeksu Pracy – wybrane zagadnienia

Adam Dulęba¹¹³

Abstract

The article presents the obligations of an employer that introduces the Labour Code, which must submit to each employer. In this paper sets out the key responsibilities of employers, which are contained in article 94 of the Labour Code. These are duties, which in particular is to oblige the employer, as the catalog of duties is much broader. He was also presented the problem of mobbing, which is governed by article 94³ of the Labour Code, as well as the employer's duties were presented to eliminating mobbing in the workplace. Also included is the employer's responsibility in this area and what claims are entitled to a victim of mobbing.

Wstęp

Artykuł 1 niniejszej ustawy stanowi, że *Kodeks pracy określa prawa i obowiązki pracowników i pracodawców*¹¹⁴, ale także reguluje zagadnienia związane z zatrudnieniem, zarobkami i organizacjami pracowniczymi. W sprawach nieuregulowanych stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego¹¹⁵ bądź rozporządzenia wydane przez Ministerstwo Pracy.

Celem tego artykułu jest przedstawienie i omówienie, jakie obowiązki ma pracodawca w świetle polskiego Kodeksu pracy¹¹⁶. Główne obowiązki pracodawcy zostały uregulowane

¹¹³ Adam Dulęba – student II roku I stopnia na kierunku Administracja Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego w Radomiu, członek Studenckiego Koła Administratywistów „SKAUTH” Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego w Radomiu.

¹¹⁴ Art. 1 Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. z 1974 nr 24 poz. 141 ze zm.).

¹¹⁵ Dz.U. z 1964 nr 16 poz. 93 ze zm.

¹¹⁶ Dz.U. z 1974 nr 24 poz. 141 ze zm.

w art. 94 wyżej wymienionej ustawy, jak również w dalszych przepisach działu czwartego rozdziału I pt. „Obowiązki pracodawcy”.

Przedmiotem niniejszego artykułu uczynię jedynie wybrane obowiązki pracodawcy wynikające z Kodeksu pracy¹¹⁷.

1. Pojęcie pracownika i pracodawcy

Pojęcie pracownika i pracodawcy zostało zdefiniowane w Kodeksie pracy¹¹⁸ kolejno w art. 2 i 3. W myśl tych uregulowań, *pracownikiem jest osoba zatrudniona na podstawie umowy o pracę, powołania, wyboru, mianowania lub spółdzielczej umowy o pracę. Pracodawcą jest jednostka organizacyjna, choćby nie posiadała osobowości prawnej, a także osoba fizyczna, jeżeli zatrudniając one pracowników.*

2. Główne obowiązki pracodawcy

W artykule 94 Kodeksu pracy¹¹⁹ zostały skatalogowane powinności, do których pracodawca jest w szczególności obowiązany. Na podstawie wskazanego artykułu należy wymienić następujące obowiązki każdego pracodawcy:

- 1) *Zaznajać pracowników podejmujących pracę z zakresem ich obowiązków, sposobem wykonywania pracy na wyznaczonych stanowiskach oraz ich podstawowymi uprawnieniami*¹²⁰ – oznacza to, że pracodawca zatrudniając pracownika ma obowiązek najpóźniej w dniu rozpoczęcia pracy zapoznać nowych pracowników z zakresem ich obowiązków, które będą wynikały podczas wykonywania ich pracy. Pracodawca powinien określić najbardziej szczegółowo zakres czynności, pełnienie funkcji lub wykonywanie zawodu, jakie będą spoczywały na pracowniku, a także przedstawić sposoby wykonywania pracy, jakie wynikają zagrożenia, o metodach i technikach pracy, itp. W zakres tego obowiązku pracodawcy dodatkowo wchodzi, że powinien zapoznać pracownika z zakresem działań, zadaniami i wewnętrzną organizacją pracy działu, w której pracownik zostaje zatrudniony, a także obowiązującym regulaminem pracy w danym zakładzie. Zaznajamia pracownika z uprawnieniami jakie mu przysługują, a w szczególności z tymi,

¹¹⁷ Dz.U. z 1974 nr 24 poz. 141 ze zm.

¹¹⁸ Dz.U. z 1974 nr 24 poz. 141 ze zm.

¹¹⁹ Dz.U. z 1974 nr 24 poz. 141 ze zm.

¹²⁰ Art. 94 pkt. 1) k.p.

które są związane z pełnioną funkcją, a także o sposobach korzystania z tych uprawnień¹²¹. Wprowadzenie w zakres obowiązków pracownika przez pracodawcę na danym stanowisku pracy, następuje poprzez przekazanie pracownikowi na piśmie dokumentu, w którym jest określony zakres jego obowiązków, a także jest to możliwe w formie ustnej. Poza pracodawcą może tego dokonać także osoba, która działa w imieniu pracodawcy w chwili rozpoczęcia pracy¹²². Konieczność zapoznania pracownika z zakresem jego obowiązków i instruktażu co do sposobu wykonywania przez niego pracy wiąże się z ponoszeniem przez pracodawcę pewnego ryzyka, które wiąże się z nieodpowiednim doбором pracowników do danego zadania (jest to tzw. ryzyko osobowe)¹²³.

- 2) *Organizować pracę w sposób zapewniający pełne wykorzystanie czasu pracy, jak również osiąganie przez pracowników, przy wykorzystaniu ich uzdolnień i kwalifikacji, wysokiej wydajności i należytej jakości pracy*¹²⁴ – pracodawca obowiązany jest organizować w taki sposób pracę, by odbywała się ona w sposób płynny i jednolity, a także tak ustalić zakres czynności pracownika, by wypełniała ona pełne wykorzystanie czasu pracy. Z tego wynika, że pracodawca jest w sposób obligatoryjny dostarczyć pracownikowi na czas niezbędnych narzędzi i materiałów, odzieży roboczej i ochronnej, a także sprzętu ochrony osobistej, by mógł on w sposób bezpieczny efektywnie wykonywać powierzoną mu pracę¹²⁵. Jeżeli wystąpi ze strony pracodawcy zaniedbanie, które powoduje tzw. przestój w pracy, to pracownik nie jest niczym obciążony z tego powodu i otrzymuje on takie samo wynagrodzenie, jakie by dostawał podczas normalnego toku pracy. Natomiast jeśli wykonywana praca powoduje przekroczenie czasu pracy, to pracodawca zobowiązany jest zapłacić dodatek za nadgodziny do normalnego wynagrodzenia¹²⁶.
- 3) *Organizować pracę w sposób zapewniający zmniejszenie uciążliwości pracy, zwłaszcza pracy monotonnej i pracy w ustalonym z góry tempie*¹²⁷ – pracodawca powinien tak organizować pracę, by zmniejszyć jej uciążliwość, zwłaszcza gdy jest to praca monotonna i z góry ma ustalone tempo, gdy monotonia naraża pracownika na niebezpieczeństwo z uwagi na jego zmęczenie i znużenie¹²⁸. Taka praca wpływa na stan psychofizyczny organizmu człowieka, która powoduje obniżenie jej wydajności, a tym bardziej w takich zawodach, w których wymagana jest wzmożona czujność (np. w zawodzie kierowcy).

¹²¹ Z. Salwa, *Kodeks pracy. Komentarz*, Bydgoszcz-Warszawa 2004, s. 194.

¹²² J. Boratyński, *Podstawy prawa pracy i prawa cywilnego*, Warszawa 2013, s. 226 i 267.

¹²³ *Kodeks pracy. Komentarz*, wydanie 6, W. Muszalski (red.), Warszawa 2007, s. 317.

¹²⁴ Art. 94 pkt. 2) k.p.

¹²⁵ Z. Salwa, *Kodeks...*, op. cit., s. 194-195.

¹²⁶ *Kodeks pracy...*, op. cit., (red. W. Muszalski), s. 321.

¹²⁷ Art. 94 pkt. 2a) *Ustawa z dnia 26 czerwca 1974r. ...*, op. cit.

¹²⁸ J. Boratyński, *Podstawy prawa pracy...*, op. cit., s. 267.

Takie zagrożenie można zredukować poprzez zróżnicowane działania pracodawcy, a zwłaszcza przez skrócenie czasu pracy oraz przerw, które są wliczane do czasu pracy¹²⁹.

- 4) *Przeciwdziałać dyskryminacji w zatrudnieniu, w szczególności ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, a także ze względu na zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony albo w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy*¹³⁰ – szczególnym przejawem dyskryminacji jest dyskryminacja ze względu na płeć, która ma znamiona zachowania o charakterze seksualnym lub odnosi się do płci pracownika, które powoduje naruszenie godności lub poniżenie albo upokorzenie pracownika. Na takiego rodzaju zachowanie mogą składać się elementy fizyczne, werbalne lub pozawerbalne¹³¹. Tak więc pracodawca zobowiązany jest przeciwdziałać dyskryminacji i wszelkie jego przejawy bezpośrednie lub pośrednie eliminować, ponieważ jakikolwiek przejaw dyskryminacji jest niedopuszczalny¹³². Pracodawca ma także obowiązek udostępnić pracownikom tekst przepisów, który dotyczy równego traktowania w zatrudnieniu w formie pisemnej informacji, która jest rozpowszechniana na terenie zakładu pracy lub zapewnia on dostęp pracownikom do takich przepisów w inny sposób niż jest przyjęty u danego pracodawcy¹³³. Szczegółowo jest to określone w Kodeksie pracy w art. 11³, 18^{3a-3e}, 29².
- 5) *Zapewniać bezpieczne i higieniczne warunki pracy oraz prowadzić systematyczne szkolenie pracowników w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy*¹³⁴ – pracodawca ma obowiązek stworzenia takich warunków pracy zatrudnionym pracownikom, które w całkowity sposób zapewniałyby bezpieczeństwo ich zdrowia i życia (stanowi to również zasada prawa pracy w art. 15 k.p.). Pracodawca w szczególności w sposób obligatoryjny ma zapewnić bezpieczny i higieniczny stan w pomieszczeniach, gdzie odbywa się praca oraz wyposażenia technicznego, stanowiska pracy organizować zgodnie z przepisami i zasadami bhp, a także stosować środki, które pozwalają zapobiegać chorobom zawodowym i innego rodzaju dolegliwości, które są związane z warunkami środowiskowymi występującymi w pracy. Zobowiązany jest także do zorganizowania szkolenia bhp zanim pracownicy zostaną dopuszczeni do pracy, zapoznać pracowników z bieżącymi przepisami bhp, które odnoszą się do wykonywanej przez nich pracy oraz

¹²⁹ Kodeks pracy..., op. cit., (red. W. Muszalski), s. 323-324.

¹³⁰ Art. 94 pkt. 2b) k.p.

¹³¹ Prawo pracy. Zarys wykładu, H. Szurgacz (red.), Warszawa 2005, s. 181.

¹³² M. Stojek-Siwińska, K. Pieńkos, *Obowiązki pracodawcy, Kodeks pracy 2007*, Warszawa 2007, s. 235.

¹³³ Art. 94¹ k.p.

¹³⁴ Art. 94 pkt. 4) k.p.

organizować okresowe szkolenia w zakresie przepisów bhp. Koszty na rzecz bezpiecznej i higienicznej pracy pracowników ponosi pracodawca, a także ponosi odpowiedzialność majątkową za szkody, które wynikną przez jego zaniedbanie¹³⁵. Obowiązkiem pracodawcy jest nie tylko zapewnienie bezpiecznych i higienicznych warunków pracy wobec pracownika, ale także wobec uczniów, studentów, zleceniobiorców i innych osób, które wykonują pracę na odmienniej podstawie niż stosunek pracy (zob. art. 304 Kodeksu pracy)¹³⁶.

- 6) *Terminowo i prawidłowo wypłacać wynagrodzenie*¹³⁷ – na pracodawcy spoczywa obowiązek wypłacania pracownikowi wynagrodzenia na wykonaną pracę, gdyż jest to na ogół jedno źródło, z którego utrzymuje się pracownik i jego rodzina¹³⁸. Częstotliwość z jaką wypłacane jest wynagrodzenie obywateli się co najmniej raz w miesiącu w terminie, który jest stały i ustalony z góry. Wynagrodzenie, które jest płatne raz w miesiącu jest wypłacane z dołu, jednak nie później niż w ciągu pierwszych 10 dni następnego miesiąca kalendarzowego, a jeżeli wypłata wynagrodzenia wypada w dniu wolnym od pracy, to wypłacane jest w dniu poprzedzającym¹³⁹. Prawidłowe wypłacenie wynagrodzenia za pracę pracownikowi przysługuje mu w pełnej wysokości, w odpowiedniej formie (pieniężnej), przy jednoczesnym dochowaniu przepisów o sposobie realizacji wypłaty, czyli jest ono wypłacane bezpośrednio do rąk pracownika lub za uprzednią jego zgodą albo w formie przelewu na konto bankowe pracownika, gdy stanowi tak układ zbiorowy pracy. Jeżeli pracodawca spóźnia się z wypłaceniem pracownikowi wynagrodzenia za pracę, to może on ubiegać się u niego o wypłacenie odsetek za takie opóźnienie bez względu na jego przyczynę czy fakt powstania szkody, które wynika ono z art. 481 §1 Kodeksu cywilnego w związku z art. 300 Kodeksu pracy¹⁴⁰. Obowiązek ten wiąże się z jedną podstawowych zasad prawa pracy, która jest zawarta w art. 13 Kodeksu pracy.
- 7) *Ułatwiać pracownikom podnoszenie kwalifikacji zawodowych*¹⁴¹ – zgodnie z tym obowiązkiem, która jest jednocześnie zasadą prawa pracy (art. 17 k.p.), pracodawca nie ma obowiązku stwarzania pracownikowi warunków osiągnięcia kwalifikacji, a jedynie ułatwić mu podnoszenie kwalifikacji. Należy przez to rozumieć, że pracodawca

¹³⁵ Z. Salwa, *Kodeks...*, op. cit., s. 195.

¹³⁶ *Kodeks pracy...*, op. cit., (red. W. Muszalski), s. 327.

¹³⁷ Art. 94 pkt. 5) k.p.

¹³⁸ *Kodeks pracy...*, op. cit., (red. W. Muszalski), s. 328.

¹³⁹ Art. 85 § 1, 2 i 3 k.p.

¹⁴⁰ *Kodeks pracy...*, op. cit., (red. W. Muszalski), s. 328.

¹⁴¹ Art. 94 pkt. 6) k.p.

bez uzasadnionych przyczyn nie odmówi pracownikowi szkolenia w wybranej przez niego formie oraz w tworzeniu pozytywnej atmosfery wobec pracowników, którzy się uczą. Powyższy obowiązek jedynie dotyczy kwalifikacji związanych z pracą, która jest wykonywana przez danego pracownika. Ułatwienie pracownikowi przy podnoszeniu kwalifikacji zawodowych nie świadczy o tym, że pracownik taki może domagać się od przełożonego zorganizowania i przeprowadzenia wskazanego przez niego określonego szkolenia (np. komputerowego), lecz nakierowuje pracodawcę na sprzyjanie staraniom własnych pracowników, którzy chcą zdobyć przydatne lub niezbędne kwalifikacje, które pomogą w należyтым wykonywaniu obecnej lub przyszłej pracy. Podnoszenie kwalifikacji odbywa się w formie kształcenia, doksztalcania i doskonalenia zawodowego. Na podnoszenie kwalifikacji w czasie pracy pracownika, pracodawca może wyrazić zgodę, ale podnoszenie ich nie powinno kłócić się z wykonywaniem obowiązków pracowniczych. Jeżeli pracodawca wyrazi zgodę na szkolenie, to pracownik może domagać się określonych uprawnień, które mu przysługują¹⁴².

- 8) *Stwarzać pracownikom podejmującym zatrudnienie po ukończeniu szkoły prowadzącej kształcenie zawodowe lub szkoły wyższej warunki sprzyjające przystosowaniu się do należytego wykonywania pracy*¹⁴³ – zgodnie z tym obowiązkiem, pracodawca powinien stwarzać warunki, które sprzyjają w adaptacji zawodowej dla absolwentów, którzy ukończyli szkołę zawodową i wyższą. Do technik, dzięki którym można spełnić ten obowiązek zaliczyć można dokładne zapoznanie się z warunkami pracy i współpracownikami, udzielać pomocy we wdrażaniu do pracy, można wyznaczyć dla takiej osoby opiekuna, a także udzielać takiemu pracownikowi niezbędnych porad i informacji. Do tego obowiązku zaliczyć można również szczególny obowiązek pomocy i opieki, które są niezbędne do przystosowania się do należytego wykonywania pracy przez pracowników młodocianych¹⁴⁴. Więcej na temat pracowników młodocianych zostało szczegółowo uregulowane w dziale dziewiątym Kodeksu pracy pt. „Zatrudnianie młodocianych”.
- 9) *Zaspokajać w miarę posiadanych środków socjalne potrzeby pracowników*¹⁴⁵ – ten obowiązek powtarza się w innej formie, która jest podstawową zasadą prawa pracy z art. 16 Kodeksu pracy, który stanowi, że *pracodawca, stosownie do możliwości*

¹⁴² Kodeks pracy..., op. cit., (red. W. Muszalski), s. 330-331.

¹⁴³ Art. 94 pkt. 7) k.p.

¹⁴⁴ Art. 192 k.p.

¹⁴⁵ Art. 94 pkt. 8) k.p.

*i warunków, zaspokajają bytowe, socjalne i kulturalne potrzeby pracowników*¹⁴⁶. Różnica między art. 16 a art. 94 pkt. 8 Kodeksu pracy polega na tym, że jest ona sformułowana w sposób zwięźlejszy i precyzyjniejszy w art. 94 pkt. 8 niniejszego kodeksu. Stanowi on, że pracodawca jest obowiązany w miarę posiadanych środków, aby zaspokoić potrzeby socjalne pracowników, która jest traktowana jako kategoria pojęciowa, która obejmuje zarówno potrzeby bytowe, związane z materialnymi warunkami życia pracowników, jak i także potrzeb kulturowych, które odnoszą się do warunków ich rozwoju emocjonalnego i intelektualnego¹⁴⁷. Według ustawy z dnia 4 marca 1994 roku o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych (Dz. U. z 2012 r. poz. 592, 908, 1456, z 2013 r. poz. 747, 1645, z 2014 r. poz. 1198, 1877) pracodawcy mają obowiązek utworzyć fundusz świadczeń socjalnych, gdy zatrudnienie w zakładzie pracy na dzień 1 stycznia danego roku wynosi co najmniej 20 pracowników (w przeliczeniu na pełne etaty), a także taki obowiązek mają pracodawcy, którzy prowadzą działalność w formie jednostek budżetowych i samorządowych zakładów budżetowych¹⁴⁸. Gdy rozpoczęcie działalności zakładu wypada w trakcie roku kalendarzowego, to obowiązek utworzenia funduszu przypada na następny rok kalendarzowy. Trzeba również zaznaczyć, że pomoc z funduszu ma tzw. charakter uznaniowy, ponieważ związany jest on z sytuacją życiową, rodzinną i zdrowotną osoby, która jest upoważniona do korzystania z funduszu¹⁴⁹.

- 10) *Stosować obiektywne i sprawiedliwe kryteria oceny pracowników oraz wyników ich pracy*¹⁵⁰ – ten obowiązek stanowi uściślenie dwóch podstawowych zasad prawa pracy z art. 11¹ i 11² Kodeksu pracy, czyli zasady, która nakazuje równe traktowanie pracowników oraz zasady, która zakazuje wszelkich przejawów dyskryminacji w stosunkach pracy. Wspomniane uściślenie odnosi się do ocen, który dokonuje pracodawca lub kierownik pracy, a taka ocena pracowników następuje, np. przy awansowaniu, nagradzaniu lub premiowaniu oraz typowaniu do zwolnień grupowych¹⁵¹. W sytuacjach takich, pracodawca obowiązany jest stosować jawne i sprawiedliwe kryteria oceny, które umożliwią zbadanie efektów wykonywanej pracy. W przypadku zmian organizacyjnych, gdy wystąpi konieczność zredukowania zatrudnienia z przyczyn ekonomicznych, to pracodawca ma prawo do wyboru pracowników zaliczonych do zwolnienia z pracy przy jednoczesnym przeprowadzeniu sprawiedliwych i

¹⁴⁶ Art. 16 k.p.

¹⁴⁷ *Kodeks pracy. Komentarz*, wydanie 4, L. Florek (red.), Warszawa 2005, s. 621-622.

¹⁴⁸ J. Boratyński, *Podstawy prawa pracy...*, op.cit., s. 269-270.

¹⁴⁹ *Kodeks pracy...*, op. cit., (red. W. Muszański), s. 331-335.

¹⁵⁰ Art. 94 pkt. 9) k.p.

¹⁵¹ *Kodeks pracy...*, op. cit., (red. L. Florek), s. 622-623.

obiektywnych kryteriów oceny pracowników i ich pracy (wyr. SN z dnia 19 grudnia 1997 r., I PKN 442/97, OSNAPiUS 1998, Nr 21, poz. 630). *Zdaniem SN, do kryteriów takich zalicza się m.in. stosunek pracy, wywiązanie się z powierzonych obowiązków służbowych, wykonywanie poleceń przełożonych, sposób zachowania wobec współpracowników i zwierzchników, posiadane kwalifikacje*¹⁵². Aktualnie pracodawca nie jest zobligowany do tego, by wystawić pracownikowi opinie na temat jego pracy w związku z ustaniem stosunku pracy, gdy taki obowiązek istniał do 1996 roku. Obecnie jest możliwe wystawienie dokumentu w postaci rekomendacji, referencji czy opinii, ale tylko na wniosek pracownika. Należy dodać, że te dokumenty muszą brać pod uwagę regulacje, które dotyczą ochrony dóbr osobistych, które są zawarte w Kodeksie cywilnym¹⁵³.

11) *Prowadzić dokumentację w sprawach związanych ze stosunkiem pracy oraz akta osobowe pracowników*¹⁵⁴ oraz *przechowywać dokumentację w sprawach związanych ze stosunkiem pracy oraz akta osobowe pracowników w warunkach niegroźących uszkodzeniem lub zniszczeniem*¹⁵⁵ – obowiązek ten ma charakter bezwzględny i powszechny. Oznacza to, że wszyscy pracodawcy mają obowiązek prowadzenia takiej dokumentacji, bez względu na formę prowadzenia przez nich działalności i przechowywać ich w takich warunkach, by nie uległy one zniszczeniu lub uszkodzeniu, gdyż stanowią one ważny dokument dla pracownika o całym przebiegu jego stosunku pracy. Jeśli pracodawcy nie będą przestrzegać tego obowiązku, to stanowi ono wykroczenie przeciwko prawom pracownika, które jest zagrożoną karą grzywny. Pracodawca zakłada i prowadzi akta osobowe oddzielnie dla każdego z pracowników. Szczegółowe zasady wykonywania tego obowiązku zostało określone w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z 28 maja 1996 roku w sprawie zakresu prowadzenia dokumentacji w sprawach związanych ze stosunkiem pracy oraz sposobu prowadzenia akt osobowych pracownika (Dz.U. Nr 62, poz. 286 ze zm.). Akta osobowe pracowników składają się z trzech części (A, B, C) i obejmują one:

- a) W części A znajdują się dokumenty w związku z ubieganiem się o zatrudnienie i są to m.in. wypełniony kwestionariusz osobowy osoby ubiegającej się o zatrudnienie, orzeczenie lekarskie stwierdzające brak przeciwwskazań do pracy na określonym stanowisku;

¹⁵² Kodeks pracy..., op. cit., (red. W. Muszalski), s. 335-336.

¹⁵³ J. Boratyński, *Podstawy prawa pracy*..., op.cit., s. 270.

¹⁵⁴ Art. 94 pkt. 9a) k.p.

¹⁵⁵ Art. 94 pkt. 9b) k.p.

- b) W części B znajdują się dokumenty zgromadzone w trakcie trwania zatrudnienia i są to m.in. kopia umowy o pracę, zaświadczenie o ukończeniu wymaganego szkolenia bhp, dokumenty związane z podnoszeniem przez pracownika kwalifikacji zawodowych;
 - c) W części C znajdują się dokumenty związane z ustaniem zatrudnienia i są to m.in. oświadczenie o wypowiedzeniu lub rozwiązaniu umowy o pracę, kopia wydanego świadectwa pracy¹⁵⁶.
- 12) *Wpływać na kształtowanie w zakładzie pracy zasad współżycia społecznego*¹⁵⁷ – ten obowiązek nakłada na pracodawcę wpływanie na kształtowanie zasad współżycia społecznego w zakładzie pracy, która wyraża się poprzez prawidłową współpracę, a także przez zgodne stosunki między zwierzchnikami i pracownikami, jak również między samymi pracownikami. To pracodawca powinien tworzyć ciepłą atmosferę na terenie zakładu pracy, a przede wszystkim przez należyte wypełnianie własnych obowiązków, a szczególnie by nie dopuścić do dyskryminacji w swoim zakładzie pracy. Pracodawca, aby mógł budować zasady współżycia społecznego musi reagować na negatywne zachowania pracowników, które mogą polegać, np. na zakłócaniu porządku i spokoju w miejscu pracy, a przede wszystkim na używaniu przemocy fizycznej przez pracowników. Obowiązek ten jest związany również z pracowniczym obowiązkiem, który jest uregulowany w art. 100 §2 pkt. 6 Kodeksu pracy¹⁵⁸.

3. Mobbing

Regulacja prawna odnośnie mobbingu jest zawarta w art. 94³ Kodeksu pracy, który mówi o obowiązku przeciwdziałania mobbingowi.

Według Kodeksu pracy *mobbing oznacza działania lub zachowania dotyczące pracownika lub skierowane przeciwko pracownikowi, polegające na uporczywym i długotrwałym nękaniu lub zastraszaniu pracownika, wywołujące u niego zaniżoną ocenę przydatności zawodowej, powodujące lub mające na celu poniżenie lub ośmieszenie pracownika, izolowanie go lub wyeliminowanie z zespołu współpracowników*¹⁵⁹.

3.1. Obowiązek przeciwdziałania mobbingu

¹⁵⁶ M. Stojek-Siwińska, K. Pieńkos, *Obowiązki...*, op. cit., s. 276-279.

¹⁵⁷ Art. 94 pkt. 10) k.p.

¹⁵⁸ *Kodeks pracy...*, op. cit., (red. W. Muszalski), s. 344-347.

¹⁵⁹ Art. 94³ §2 k.p.

Według art. 94³ §1 Kodeksu pracy obowiązującym do przeciwdziałania mobbingowi jest pracodawca. Może mu w tym pomagać przedstawicielstwo pracowników lub instytucje zewnętrzne, np. specjalistyczne poradnie. Pracodawca, by przeciwdziałać mobbingowi może poprzez swoje postępowanie wypełniać ten obowiązek, które jest nakierowane na:

- a) *zapobieganie wystąpieniu przemocy psychicznej w miejscu pracy,*
- b) *pomoc ofierze i wyeliminowanie mobbingu występującego w środowisku pracy*¹⁶⁰.

W celu zapobiegania przypadkom mobbingu w miejscu pracy może polegać na tym, by stwarzać odpowiednią organizację pracy (np. poprzez postanowienia regulaminu pracy lub innych aktów organizacyjnych), w której wprost zostaną doprecyzowane kompetencje pracowników i rozwiązywanie ewentualnych problemów, które mogą powstać oraz zasady przepływu informacji. Pracodawca jest nie tylko zobowiązany do tworzenia procedur, ale także do ich przestrzegania oraz do realizowania innych swoich obowiązków, a w szczególności, które wpływają na kształtowanie w zakładzie pracy zasad współzycia społecznego (art. 94 pkt. 10), przeciwdziałania dyskryminacji w zatrudnieniu (art. 94 pkt. 2b) oraz z tych, które wynika wprost ze stosunku pracy obowiązki dbania o dobro (wyr. SN z dnia 16 września 1999 r., I PKN 331/99, OSNAPiUS 2001, Nr 9, poz. 314 oraz wyr. SN z 17 lutego 2004 r., I PK 386/03, OSNP 2005, Nr 1, poz. 6) i lojalności względem pracownika (wyr. SN z 11 czerwca 2003 r., I PK 273/02, OSNP 2004, Nr 16, poz. 279)¹⁶¹.

W praktyce, by pracodawca mógł zapobiec mobbingowi, polegać może na:

- a) uświadomieniu pracownikom co to jest mobbing i jakie wiążą się z nim zagrożenia (np. rozpowszechnienie na terenie zakładu pracy pisemnej informacji);
- b) wyznaczeniu odpowiednich godzin, w których każdy pracownik będzie mógł przedstawić osobiście pracodawcy swoją sprawę (np. określenie terminu w regulaminie pracy kiedy będzie można wносить skargi i wnioski);
- c) zobowiązaniu wszystkich pracowników do zgłaszania wszelkich przejawów mobbingu;
- d) określeniu kar i innych negatywnych reakcji wobec sprawców przemocy psychicznej¹⁶².

3.2. Odpowiedzialność pracodawcy

¹⁶⁰ Kodeks pracy..., op. cit., (red. W. Muszalski), s. 357-359.

¹⁶¹ Ibidem, s. 357-359.

¹⁶² Ibidem, s. 357-359.

W procesie mobbingu niezależnie od występującego źródła (z przełożonym, ze współpracownikiem czy podwładnym) zazwyczaj uczestniczą w tym zarówno przełożony, jak i współpracownicy z zakładu pracy. Teoretycznie spoza zakładu pracy mogą także uczestniczyć inne osoby (np. małżonek) i dlatego działania i zachowania wypełniające znamiona mobbingu, które zostały określone w art. 94³ §2 Kodeksu pracy odnoszą się do pracodawcy, jak również do innych osób. Jednakże prawne konsekwencje mobbingu ponosi tylko i wyłącznie pracodawca (art. 94³ §3 i 4 k.p.), a także wtedy, gdy on sam dopuścił się tego czynu wobec pracownika oraz, gdy tolerował tego typu działania i zachowania pracowników względem siebie. Z tego wynika, że pracodawca odpowiada za czynne psychiczne znęcanie się nad pracownikami, jak i wtedy, gdy nie podjął się obowiązku, by przeciwdziałać mobbingowi w pracy¹⁶³.

3.3. Roszczenia ofiary mobbingu

Według art. 94³ §3 Kodeksu pracy, gdy skutek mobbingu pracownik doznał rozstroju zdrowia, to może on na drodze sądowej dochodzić od pracodawcy odpowiedniej sumy z tytułu zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę. Roszczenie o zadośćuczynienie nie jest uzależnione samym stosowaniem mobbingu, ale jego skutkami, które przybierają postać rozstroju zdrowia pracownika, czyli nie przysługuje ono za samo stosowanie mobbingu, ale za jego następstwa w postaci rozstroju zdrowia. Na pracowniku leży odpowiedzialność, by udowodnić mobbing i że w następstwie tego doznał rozstroju zdrowia¹⁶⁴.

Przepis art. 94³ §4 niniejszej ustawy uprawnia pracownika do rozwiązania umowy o pracę. W takiej sytuacji pracownik ma prawo do tego, by dochodzić od pracodawcy odszkodowania na drodze sądowej. Takie odszkodowanie nie może być mniejsze niż minimalne wynagrodzenie za pracę. Pracownik powinien w formie pisemnej złożyć oświadczenie o rozwiązaniu umowy o pracę i w piśmie takim powinno zostać zawarte uzasadnienie, które wskazywałoby na konkretne zachowania i działania wobec pracownika, które jego zdaniem można zaliczyć jako mobbing. Jeżeli pracodawca jednostronnie rozwiąże

¹⁶³ *Kodeks pracy...*, op. cit., (red. W. Muszalski), s. 359.

¹⁶⁴ M. T. Romer, *Prawo pracy. Komentarz*, wydanie 2, Warszawa 2005, s. 543-546.

umowę o pracę lub została ona rozwiązana na podstawie porozumienia stron, to wtedy pracownik nie będzie mógł się ubiegać o odszkodowanie¹⁶⁵.

4. Zakończenie

Katalog obowiązków pracodawcy, który został zawarty w art. 94 Kodeksu pracy nie jest katalogiem pełnym, albowiem jest on obszerny i zróżnicowany. Niektóre obowiązki, które zostały omówione z art. 94 niniejszej ustawy są bardziej skonkretyzowane do zasad prawa pracy, które są wyszczególnione od art. 10 do art. 18³ k.p. Obowiązki takie mogą też wynikać z innych przepisów, np. z ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, a także mogą wynikać z zakładowego regulaminu pracy czy układu zbiorowego pracy.

Obowiązek przeciwdziałania mobbingowi, który został zawarty w art. 94³ jest nałożony tylko na pracodawcę, który musi obligatoryjnie eliminować znamiona mobbingu, by pracownik mógł się czuć bezpiecznie w pracy i podejmować ku temu różne kroki, czyli jak to było wspomniane wcześniej uczulania pracowników na tego typu zachowania i zgłaszania ich do przełożonego. Wynika to z faktu, iż pracownik, który doświadczył mobbingu może dochodzić swoich praw w sądzie i rościć o zadośćuczynienie.

Podsumowując, powinności pracodawcy uregulowane w Kodeksie pracy są bardzo istotne z punktu widzenia pracowników, albowiem wpływają na ich bezpieczeństwo, zdrowie i zapobiegają wszelkim przejawom patologii w zakładzie pracy.

¹⁶⁵ *Kodeks pracy...*, op. cit., (red. W. Muszalski), s. 359-360.

Bibliografia

a) Akty prawne:

1. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974r. Kodeks pracy (Dz.U. 1974 nr 24 poz. 141 ze zm.).

b) Orzecznictwo:

1. Wyrok SN z 17 lutego 2004 r., I PK 386/03, OSNP 2005, Nr 1, poz. 6.
2. Wyrok SN z 11 czerwca 2003 r., I PK 273/02, OSNP 2004, Nr 16, poz. 279.
3. Wyrok SN z dnia 16 września 1999 r., I PKN 331/99, OSNAPiUS 2001, Nr 9, poz. 314.
4. Wyrok SN z dnia 19 grudnia 1997 r., I PKN 442/97, OSNAPiUS 1998, Nr 21, poz. 630.

c) Literatura:

1. Boratyński J., *Podstawy prawa pracy i prawa cywilnego*, Warszawa 2013.
2. *Kodeks pracy. Komentarz*, wydanie 4, L. Florek (red.), Warszawa 2005.
3. *Kodeks pracy. Komentarz*, wydanie 6, W. Muszalski (red.), Warszawa 2007.
4. *Prawo pracy. Zarys wykładu*, H. Szurgacz (red.), Warszawa 2005.
5. Romer M. T., *Prawo pracy. Komentarz*, wydanie 2, Warszawa 2005.
6. Salwa Z., *Kodeks pracy. Komentarz*, Bydgoszcz-Warszawa 2004.
7. Stojek-Siwińska M., Pieńkos K., *Obowiązki pracodawcy*, Kodeks pracy 2007, Warszawa 2007.

Rozdział V

Ochrona pracy kobiet – wybrane zagadnienia

Patrycja Gołąbek¹⁶⁶

Abstract

Labour protection ensures the possibility of combining responsibilities of the employee and parent. The protection of work includes all norms of labor law, which are designed to protect the rights enjoyed by the employee in connection with establishing his employment relationship. The Labour Code gives the employee the opportunity to take advantage of the many privileges they are: maternity and parental leave. The law also introduces protection against discrimination. The prohibition of discrimination introduces the Constitution, and to this rule there are no exceptions.

Wstęp

Kobiety i mężczyźni różnią się od siebie. Różnice te przejawiają się na wielu płaszczyznach: zarówno w budowie ciała jak i psychice. Dlatego tak ważne jest by każdej z tych grup zapewnić odpowiednie warunki do pracy. Ze względu na specjalną rolę jaką natura przewidziała dla kobiet objęte są one szczególną ochroną. Pracodawca powinien mieć na uwadze, że nie wszystkie prace przewidziane są dla kobiet. Zadaniem kobiety zaś jest możliwość nie wyrażenia zgody na pracę, która figuruje w wykazie prac wzbronionych kobiet.

1. Powszechna ochrona pracy kobiet

Na powszechną ochronę pracy Składają się na nią rozwiązania prawne, zmierzające do tego by zapewnić płci żeńskiej należyta ochronę w czasie pracy, przede wszystkim ze względu na ich funkcję macierzyńską¹⁶⁷. W związku z pełnieniem tej funkcji wyróżnia się

¹⁶⁶ Studentka II roku Administracji na Uniwersytecie Technologiczno-Humanistycznym w Radomiu, członek Studenckiego Koła Naukowego Administratywistów „SKAUTH”.

¹⁶⁷ K. Kolasiński, *Prawo pracy i zabezpieczenia społecznego*, Toruń 1999, s. 265.

pojęcie ogólnej ochrony pracy kobiet oraz pojęcie wzmożonej pracy kobiet w okresie zarówno ciąży jak i macierzyństwa¹⁶⁸. Na ochronę pracy składają się wszystkie normy prawa pracy, które mają za zadanie chronić uprawnienia, jakie przysługują pracownikowi w związku z nawiązaniem przez niego stosunku pracy¹⁶⁹. Regulacje, które dotyczą pracy kobiet zmierzają do zrównania warunków pracy i płacy kobiet i mężczyzn jak również zapewnienia ochrony w czasie pełnienia funkcji macierzyńskiej¹⁷⁰.

Przepisów, które chronią kobietę posiadającą również status matki nie jest dużo. Zalicza się do nich normy, które zakazują zatrudniania kobiet przy określonego rodzaju pracach¹⁷¹. Prace, które uznano za uciążliwe lub szkodliwe dla kobiet zawiera Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 10 września 1996 r.¹⁷². Naruszając te przepisy, nawet za zgodą pracownicy, pracodawca pociąga za sobą odpowiedzialność, gdyż jest to naruszenie przepisów Kodeksu Pracy¹⁷³. Taki wykaz prac powinien znaleźć się również w regulaminie pracy¹⁷⁴. Prace zakazane dla kobiet można podzielić na 2 grupy: pierwsza z nich dotyczy ograniczeń dla wszystkich kobiet, druga dotyczy ograniczeń dla kobiet w ciąży i w czasie karmienia piersią. W pierwszej grupie znajdują się prace związane z wysiłkiem fizycznym oraz transportem ciężarów, pracy pod ziemią, poniżej gruntu oraz na wysokości. W drugiej grupie znalazły się prace w mikroklimacie zimnym, gorącym oraz zmiennym, w hałasie i drganiach, w kontakcie ze szkodliwymi czynnikami biologicznymi, w narażeniu na działanie szkodliwych substancji chemicznych oraz grożące jakimikolwiek urazami fizycznymi jak i psychicznymi¹⁷⁵.

2. Ochrona pracy kobiet w związku z macierzyństwem

¹⁶⁸ Ibidem, s. 265.

¹⁶⁹ J. Boratyński, B. Dudek, G. Morkis, *Obsługa klienta: prawo pracy, higiena pracy: podręcznik liceum o profilu usługowo-gospodarczym*, Warszawa 2003, s. 40.

¹⁷⁰ *Kodeks pracy. Komentarz*, L. Florek (red.), wydanie 4, Warszawa 2005, s. 875 i nast.

¹⁷¹ *Zarys prawa pracy*, R. Borek Buchajczuk (red.), Lublin 2005, s. 234.

¹⁷² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 września 1996 r. w sprawie wykazu prac wzbronionych kobietom (Dz.U. 1996 nr 114 poz. 545).

¹⁷³ G. Zdziennicka-Kaczocha, *Kodeks Pracy z komentarzem*, Skierniewice 2002, s. 115.

¹⁷⁴ *Zarys prawa...* op.cit., (red. R. Borek Buchajczuk), s. 234.

¹⁷⁵ K. Jaśkowski, *Meritum Prawo Pracy 2014*, Warszawa 2014, s. 313.

2.1. Ochrona zdrowia kobiety w ciąży

Zaświadczenie lekarskie stanowi podstawę do tego, by kobieta mogła korzystać z uprawnień przysługujących jej w czasie ciąży. Ochrona zaczyna obowiązywać od chwili, gdy pracownica zawiadomi pracodawcę o stanie ciąży- przedstawiając świadectwo lekarskie¹⁷⁶. Przepisy zmierzają przede wszystkim do tego by chronić kobietę w ciąży przed szkodliwym wpływem pracy, po drugie do ochrony płodu przed wszelkimi niebezpieczeństwami¹⁷⁷. Normy mają również za zadanie zapewnić pracownicy warunki do dalszego wychowywania dziecka¹⁷⁸. W związku z pełnieniem funkcji macierzyńskiej ustawodawca przewidział dla pracownicy szczególną ochronę. Zgodnie z art. 177 § 1 Kodeksu Pracy pracodawca nie może rozwiązać ani wypowiedzieć umowy o pracę z kobietą w ciąży, jak również w okresie urlopu macierzyńskiego¹⁷⁹. Ważne jest to, że ochrona ta jest przewidziana dla każdej pracownicy, bez względu na to jaka jest podstawa prawna jej zatrudnienia¹⁸⁰. Nie jest to jednak ochrona bezwzględna, bowiem zostały wprowadzone pewne wyjątki od przytoczonego artykułu. Do takich wyjątków należy ochrona interesów pracodawcy, w tym wypadku kontynuacja stosunku pracy z kobietą w ciąży nie jest możliwa¹⁸¹. W przypadku, gdy pracownica została zatrudniona na okres próbny, który nie przekracza jednego miesiąca, wówczas zostaje wyłączona z możliwości ochrony, wynikającej z art. 177 KP¹⁸². KP w art. 178 przewiduje również zakaz zatrudniania kobiet w godzinach nadliczbowych ani w porze nocnej¹⁸³. Nawet uzyskując zgodę pracownicy, pracodawca nie może się na to zgodzić, gdyż jest to zakaz bezwzględny¹⁸⁴. Pracodawca, jeśli praca jest szkodliwa dla kobiety ma obowiązek przenieść ją na inne stanowisko¹⁸⁵. Prace, których kobieta nie powinna wykonywać w czasie ciąży wynikają nie tylko z Rozporządzenia Rady Ministrów ale również z orzeczenia lekarskiego¹⁸⁶. W przypadku, gdy kobieta przenoszona jest na inne stanowisko jej zarobki nie mogą ulec zmniejszeniu, w przeciwnym razie

¹⁷⁶ L. Florek, *Prawo pracy*, Warszawa 2014, s. 247.

¹⁷⁷ Ibidem, s. 246.

¹⁷⁸ Ibidem, s. 246.

¹⁷⁹ Art. 177 § 1 Ustawa z dn. 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. z 2014 r. poz.1662).

¹⁸⁰ M. Barzycka-Banaszczyk, *Prawo pracy*, Warszawa 2007, s. 259.

¹⁸¹ Z. Salwa, *Podstawy prawa pracy* Warszawa 2003, s. 211.

¹⁸² Art. 177§ 2 k.p.

¹⁸³ Art. 178§ 1 k.p.

¹⁸⁴ *Zarys prawa...* op.cit., (red. R. Borek Buchajczuk), s. 235.

¹⁸⁵ L. Florek, *Prawo...* op. cit., str. 247.

¹⁸⁶ Art. 179 § 3 k.p.

przysługuje jej dodatek wyrównawczy¹⁸⁷. Sytuacja prawna pracownicy w czasie przeniesienia na inne stanowisko nie może ulec pogorszeniu¹⁸⁸. W przypadku, gdy zmiana nie jest możliwa, pracodawca musi zwolnić kobietę z świadczenia pracy ale z zachowaniem prawa do wynagrodzenia¹⁸⁹. Pracodawca jest zobowiązany zatrudnić pracownicę przy pracy określonej w umowie o pracę, gdy ustaną przesłanki, które uzasadniają przeniesienie jej do innej pracy¹⁹⁰. Wymiar czasu pracy dla pracownicy w ciąży wynosi 8 godzinna dobę i nie można go przekraczać, nawet jeśli jest rozkład pracy w zakładzie przewiduje inaczej¹⁹¹. Ustawodawca wprowadził również udogodnienie w formie możliwości przerwy na badania lekarskie, jeśli nie mogą być przeprowadzane poza godzinami pracy¹⁹².

2.2. Urlop macierzyński

Prawo do urlopu macierzyńskiego przysługuje pracownicy, która urodziła dziecko. Urlop stanowi zwolnienie od pracy na okres porodu jak i pielęgnacji dziecka w pierwszych miesiącach życia¹⁹³. Zgodnie z art. 180 §1 KP wymiar urlopu macierzyńskiego wynosi:

- a) 20 tygodni w przypadku urodzenia jednego dziecka przy jednym porodzie,
- b) 31 tygodni w przypadku urodzenia dwojga dzieci przy jednym porodzie,
- c) 33 tygodnie w przypadku urodzenia trojga dzieci przy jednym porodzie,
- d) 35 tygodni w przypadku urodzenia czworga dzieci przy jednym porodzie,
- e) 37 tygodni w przypadku urodzenia pięciorga i więcej dzieci przy jednym porodzie¹⁹⁴.

Zgodnie z art. 180 § 3 nie więcej niż 6 tygodni urlopu może być wykorzystane przed przewidywaną datą porodu. Przewidywana data porodu stwierdzona jest na podstawie zaświadczenia lekarskiego. Jeśli pracownica nie skorzysta z prawa zagwarantowanego w art. 180 § 3, to po porodzie przysługuje jej urlop w pełnym wymiarze, który został określony w §1 przytoczonego artykułu¹⁹⁵. Kodeks Pracy przyznaje możliwość wykorzystania części urlopu pracownikowi (ojcu), który wychowuje dziecko. W tym wypadku pracownica musi wykorzystać co najmniej 14 tygodni urlopu macierzyńskiego i zrezygnować z pozostałej jego

¹⁸⁷ Z. Salwa, *Podstawy prawa...*, op. cit., s. 211.

¹⁸⁸ Z. Kubot (red), *Prawo pracy. Zarys wykładu*, Warszawa 2005, s. 269.

¹⁸⁹ L. Florek, *Prawo...* op. cit., s. 248.

¹⁹⁰ *Zarys prawa...* op.cit., (red. R. Borek Buchajczuk), s. 236.

¹⁹¹ L. Florek, *Prawo...* op. cit., s. 248.

¹⁹² Ibidem, s. 248.

¹⁹³ Ibidem, s. 248.

¹⁹⁴ Art. 180 § 1 k.p.

¹⁹⁵ K. Rączka, *Komentarz do art. 180 Kodeksu pracy*, [w:] *Kodeks pracy, Komentarz*, wyd. III, M. M. Gersdorf, M. Rączkowski, K. Rączka, Lex nr 10106 (dostęp: 27.04.2015 r.).

części, jednak czy będzie mogła to zrobić, zależy od złożenia przez ojca wniosku o wykorzystanie pozostałej części urlopu, gdy on jednak by tego nie zrobił pracownica musi wykorzystać urlop w całości¹⁹⁶. Ojciec, który nie jest pracownikiem nie będzie mógł skorzystać z prawa przysługującego mu w razie, gdy pracownica-matka zrezygnuje z części urlopu macierzyńskiego. Najpóźniej 7 dni przed planowanym powrotem do pracy pracownica jest zobowiązana zawiadomić o tym swojego pracodawcę. Do zgłoszenia musi dołączyć zaświadczenie od pracodawcy pracownika-ojca o udzieleniu mu urlopu macierzyńskiego. Ważną kwestią jest to, że dzień, w którym pracownica przystępuje do pracy musi pokrywać się z dniem, w którym pracownik-ojciec rozpoczyna korzystanie z urlopu macierzyńskiego¹⁹⁷. Istnieją przypadki, w których czas urlopu macierzyńskiego ulega skróceniu. Dzieje się to na przykład w razie urodzenia dziecka martwego czy zgonu dziecka w pierwszych tygodniach życia¹⁹⁸. W takim wypadku pracownicy zgodnie z art. 180¹ §1 KP przysługuje urlop macierzyński w wymiarze 8 tygodni po porodzie. W Kodeksie pracy została wprowadzona możliwość skorzystania z dodatkowego urlopu macierzyńskiego, bezpośrednio po wykorzystaniu podstawowego urlopu macierzyńskiego. Udzielany jest on jednorazowy lub w dwóch częściach, które muszą przypadać jedna po drugiej¹⁹⁹. Dodatkowy termin udzielany jest na pisemny wniosek pracownika, który należy złożyć nie później niż w ciągu 14 dni przed rozpoczęciem korzystania z tego urlopu. We wniosku określony jest termin zakończenia urlopu macierzyńskiego. Dodatkowy urlop wynosi 6 tygodni lub w przypadku porodu wielorakiego- 8 tygodni²⁰⁰. Pracownica ma również możliwość obniżenia wymiaru czasu pracy o połowę zamiast korzystania z urlopu dodatkowego²⁰¹.

Zarówno pracownica jak i pracownik mogą skorzystać również z urlopu rodzicielskiego. Wynosi on do 26 tygodni, niezależnie od liczby dzieci urodzonych przy jednym porodzie²⁰². Z tego urlopu mają możliwość korzystać obydwój rodziców, w tym wypadku łączny wymiar nie może przekraczać 26 tygodni²⁰³.

Do urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego i rodzicielskiego ma prawo pracownik, który przyjął na wychowanie dziecko. Musi on jednak wystąpić z wnioskiem do sądu opiekuńczego o wszczęcie postępowania w sprawie przysposobienia dziecka lub

¹⁹⁶ Ibidem.

¹⁹⁷ Ibidem.

¹⁹⁸ Z. Salwa, *Podstawy prawa...*, op. cit., str. 214.

¹⁹⁹ Art.182¹ § 1 k.p.

²⁰⁰ Art. 181¹ k.p.

²⁰¹ L. Florek, *Prawo...*, op. cit., s. 249.

²⁰² Art.182^{1a} § 1 k.p.

²⁰³ J. Boratyński, *Podstawy prawa pracy i prawa cywilnego*, Warszawa 2013, str. 311.

przyjęcia dziecka na wychowanie jako rodzina zastępcza²⁰⁴. W tych wypadkach urlop na warunkach urlopu macierzyńskiego wynosi 20 tygodni w przypadku przyjęcia jednego dziecka do 37 tygodni w przypadku przyjęcia więcej niż jednego dziecka.

W okresie korzystania z każdego rodzaju urlopu macierzyńskiego zarówno pracownica jak i pracownik mają prawo do zasiłku macierzyńskiego, którego wysokość wynosi 100% podstawy jego wymiaru. Jednak w czasie urlopu rodzicielskiego zasiłek wynosi 60% tej podstawy²⁰⁵.

3. Ochrona pracy w związku z rodzicielstwem

3.1 Urlop wychowawczy

Urlop wychowawczy jest szczególną formą urlopu bezpłatnego. Daje możliwość pracownikowi osobiście sprawować opiekę na dzieckiem²⁰⁶. Do tego rodzaju urlopu jest uprawniony pracownik, który jest zatrudniony co najmniej 6 miesięcy²⁰⁷. Artykuł 186 Kodeksu pracy wskazuje wymiar urlopu wychowawczego, który wynosi 36 miesięcy i nie może być udzielony na okres dłuższy niż do ukończenia przez dziecko 5 roku życia. Jest on udzielany na wniosek pracownika i przysługuje mu również możliwość rezygnacji z tego uprawnienia. W każdym czasie pracownik może z niego zrezygnować ale za uprzednią zgodą pracodawcy, a najpóźniej na 30 dni przed terminem zamierzonego podjęcia pracy- po zawiadomieniu

o tym fakcie pracodawcy²⁰⁸. Osoby z niskimi dochodami, które mają prawo do zasiłku wychowawczego, w czasie urlopu przysługuje dodatek wychowawczy, który jest płacony przez gminę²⁰⁹. Zasiłek taki przysługuje do ukończenia urlopu wychowawczego. Ważną przesłanką, która decyduje czy osoba może otrzymywać taki dodatek jest kryterium dochodowe. Rodziny, których dochód nie przekracza 574 złote netto na osobę w rodzinie mogą się starać o taki zasiłek²¹⁰. Po zakończeniu urlopu pracownik ma prawo powrotu do pracy na dotychczasowym stanowisku, a jeśli nie jest to możliwe na stanowisku

²⁰⁴ Art.183 § 1 k.p.

²⁰⁵ L. Florek, *Prawo...*, op. cit., s. 249.

²⁰⁶ M. Barzycka-Banaszyk, *Prawo...* op. cit., s. 264.

²⁰⁷ J. Boratyński, *Podstawy prawa pracy...* op. cit., s. 311.

²⁰⁸ Art. 186³, *Ustawa z dnia 26 czerwca 1974r.*, op. cit.

²⁰⁹ L. Florek, *Prawo...*, op. cit., s. 250.

²¹⁰ <http://e-prawnik.pl/wiadomosci/informacje/zasilek-wychowawczy-2011-kto-go-dostanie.html> (dostęp: 30.04.2015 r.).

równorzędnym²¹¹. W okresie w jakim pracownik mógłby korzystać z urlopu wychowawczego przysługuje mu możliwość obniżenia wymiaru czasu pracy, jednak nie więcej niż do połowy²¹². W czasie trwania tego urlopu pracownik również podlega ochronie pracy. Ochrona ta rozpoczyna się, gdy złoży on wniosek o urlop wychowawczy, i w tym czasie pracodawca nie może ani wypowiedzieć ani rozwiązać umowy o pracę z takim pracownikiem²¹³.

3.2. Uprawnienia z tytułu opieki nad dziećmi

Ustawodawca w Kodeksie pracy, aby umożliwić pracownikowi pracę jak również opiekę nad dzieckiem zagwarantował wiele innych uprawnień:

- a) Pracownica ma zgodnie z art. 187 § 1 prawo do dwóch półgodzinnych przerw, które są wliczane do czasu pracy. Ważną kwestią jest to, kiedy taka przerwa przysługuje, bowiem jeśli pracownica zatrudniona jest na czas krótszy niż 4 godziny dziennie to uprawnienie jej nie obejmuje. Jedna przerwa przysługuje kobiecie, której czas pracy nie przekracza 6 godzin. Jeśli pracownica pracuje więcej niż 6 godzin przysługują jej dwie przerwy. Oczywiście to pracownica sama określa kiedy z takiej przerwy skorzysta;
- b) Pracownik, który wychowuje przynajmniej jedno dziecko, którego wiek nie przekracza 14 lat może w ciągu roku kalendarzowego skorzystać z 2 dni zwolnienia od pracy. Oczywiście zachowuje on prawo do wynagrodzenia²¹⁴;
- c) Pracownik, który opiekuje się dzieckiem, które nie ukończyło 4 roku życia, nie może być zatrudniany w godzinach nadliczbowych bez jego zgody jak również w porze nocnej, w przerywanym systemie czasu pracy oraz nie może być on delegowany na pozostałe miejsca pracy²¹⁵;
- d) Pracodawca nie może rozwiązać umowy o pracę z pracownicą (pracownikiem) w okresie ciąży, urlopu macierzyńskiego lub rodzicielskiego chyba, że zachodzą przesłanki określone w prawie.

²¹¹ Art. 183² k.p.

²¹² L. Florek, *Prawo...*, op. cit., s. 250.

²¹³ Ibidem, s. 252.

²¹⁴ Art. 188 k.p.

²¹⁵ L. Florek, *Prawo...*, op. cit., str. 253.

4. Ochrona przed dyskryminacją

Jedną z podstawowych zasad prawa pracy jest równość praw pracowniczych. Kodeks pracy wprowadza zakaz dyskryminacji w zatrudnieniu²¹⁶. Zakazem tym objęta jest zarówno dyskryminacja bezpośrednia jak i pośrednia. Dyskryminacją bezpośrednią jest sytuacja, w której pracownik z jednej lub kilku przyczyn określonych w art. 18^{3a} Kp, był, jest lub mógłby być traktowany w porównywalnej sytuacji mniej korzystnie niż inni pracownicy. Drugi rodzaj dyskryminacji istnieje wtedy, gdy na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium lub podjętego działania występują lub mogłyby wystąpić dysproporcje w zakresie nawiązania lub rozwiązania stosunku pracy, jak również możliwości awansu, dostępu do szkoleń wobec wszystkich lub znacznej liczby pracowników należącej do grupy, o której mówi art. 18^{3a} Kp²¹⁷. Celem tego zakazu jest zrównanie szans na rynku pracy kobiet i mężczyzn. Dyskryminacja ze względu na płeć dotyka częściej kobiet niż mężczyzn²¹⁸. Z tym zjawiskiem można spotkać zarówno na etapie poszukiwania pracy jak i w czasie trwania stosunku pracy. Za przypadki dyskryminacji, uznaje się sytuacje, których skutkiem jest:

- a) Odmowa nawiązania lub rozwiązania stosunku pracy;
- b) Niekorzystne ukształtowanie wynagrodzenia za pracę lub innych warunków zatrudnienia jak również pominięcie przy awansowaniu lub przyznawaniu innych świadczeń związanych z pracą;
- c) Pominięcie przy typowaniu do udziału w szkoleniach, które podnoszą kwalifikacje zawodowe- chyba, że pracodawca udowodni, że kierował się obiektywnymi powodami²¹⁹.

Zakaz dyskryminacji wprowadza również Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która wyraźnie wskazuje, że wszyscy wobec prawa są równi²²⁰. Od tej zasady nie ma wyjątków. W przypadku dyskryminacji pracownik może zwrócić się do Sądu Pracy²²¹. Z takim problemem można zgłosić się również do Państwowej Inspekcji Pracy, jest to organ, który sprawuje kontrolę nad przestrzeganiem prawa pracy. Rzecznik Praw Obywatelskich również jest organem, który może udzielić pomocy osobie dyskryminowanej. Istnieje też

²¹⁶ Art. 11³ k.p.

²¹⁷ Art.18^{3a} § 4 k.p.

²¹⁸ <http://www.kobietawbiznesie.com.pl/biznes/kadry/ochrona-pracy-kobiet-dyskryminacja-ze-wzgledu-na-plec/> (dostęp: 30.04.2015r.).

²¹⁹ Art.18^{3b} ust. § k.p.

²²⁰ Art. 32, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dn. 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

²²¹ <http://mam-prawo.org/opcje/jestem-cudzoziemcem-w-polsce/zagadnienia-ogolne/zakaz-dyskryminacji/#pkt1.3> (dostęp: 30.04.2015 r.).

wiele organizacji pozarządowych, które walczą przeciwko dyskryminacji. Organizacje te udzielają bezpłatnych porad prawnych jak również mogą wystąpić jako reprezentacja osób dyskryminowanych przed sądem. Należy pamiętać, że nie każde nierówne traktowanie jest dyskryminacją²²².

5. Podsumowanie

W dzisiejszych czasach przepisy Kodeksu pracy umożliwiają kobiecie podjęcie pracy zawodowej i realizację przy jednoczesnym wychowywaniu dzieci. Przepisy prawne chronią je przed zwolnieniami co mogłoby spowodować pogorszenie warunków socjalnych. Z uprawnień rodzicielskich mogą korzystać również mężczyźni-pracownicy. Przepisy prawa pracy gwarantują ochronę jedynie pracownikom zatrudnionym na podstawie umowy o pracę. Pracownicy zatrudnieni na podstawie umów cywilnoprawnych nie podlegają takiej ochronie. Przepisy przyznają kobiecie szereg uprawnień, związanych z macierzyństwem oraz rodzicielstwem. Osoby, które mają trudną sytuację życiową mogą skorzystać również z pomocy państwa, które oferuje zasiłki wychowawcze, aby jednak skorzystać z tego rodzaju ulg trzeba spełnić odpowiednie kryteria. Państwo prowadzi również politykę przeciwko dyskryminacji. Istnieje wiele instytucji do których można się zgłosić jeżeli czyjeś prawa zostały naruszone. Należy pamiętać, że wszyscy wobec prawa są równi, nikt nie może być dyskryminowany. Ofiary takich sytuacji mogą dochodzić swoich praw przed sądem.

²²² <http://www.kobietawbiznesie.com.pl/biznes/kadry/ochrona-pracy-kobiet-dyskryminacja-ze-wzgledu-na-plec/> (dostęp: 30.04.2015r).

Bibliografia

Akty prawne:

1. Ustawa z dn. 2 kwietnia 1997 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).
2. Ustawa z dn. 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy, (Dz.U. z 2014 r. poz.1662).
3. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 września 1996 r. w sprawie wykazu prac wzbronionych kobietom, (Dz.U. 1996 nr 114 poz. 545).

Literatura:

1. Barzycka-Banaszczyk M. *Prawo pracy*, Warszawa 2007.
2. Boratyński J., Dudek B., Morkis G., *Obsługa klienta: prawo pracy, higiena pracy: podręcznik liceum o profilu usługowo-gospodarczym*, Warszawa 2003.
3. Boratyński J. *Podstawy prawa pracy i prawa cywilnego*, Warszawa 2013.
4. Florek L., *Prawo pracy*, Warszawa 2014.
5. Jaśkowski K., *Meritum Prawo Pracy 2014*, Warszawa 2014.
6. Kolasiński K., *Prawo pracy i zabezpieczenia społecznego*, Toruń 1999.
7. *Kodeks pracy. Komentarz*, L. Florek (red.), wydanie 4, Warszawa 2005.
8. Kubot Z. (red) *Prawo pracy. Zarys wykładu*, Warszawa 2005.
9. Rączka K., *Komentarz do art. 180 Kodeksu pracy*, [w:] *Kodeks pracy. Komentarz*, wyd. III, Gersdorf M.M., Raczkowski M., Rączka K., (dostęp: Lex nr 10106 dn. 27.04.2015 r.)
10. Salwa Z., *Podstawy prawa pracy*, Warszawa 2003.
11. *Zarys prawa pracy*, R. Borek Buchajczuk (red.), Lublin 2005.
12. Zdziennicka-Kaczocha G., *Kodeks Pracy z komentarzem*, Skierniewice 2002.

Źródła internetowe:

1. <http://www.kobietawbiznesie.com.pl/biznes/kadry/ochrona-pracy-kobiet-dyskryminacja-ze-wzgledu-na-plec/> (dostęp: 30.04.2015 r.).
2. <http://mam-prawo.org/opcje/jestem-cudzoziemcem-w-polsce/zagadnienia-ogolne/zakaz-dyskryminacji/#pkt1.3> (dostęp: 30.04.2015 r.).
3. <http://e-prawnik.pl/wiadomosci/informacje/zasilek-wychowawczy-2011-kto-go-dostanie.html> (dostęp: 30.04.2015 r.).

Rozdział VI

Prawna ochrona życia

Emilia Gulińska²²³

Abstract

The Article shall be was dedicated to related issue legal protection of life. Human life constitutes the highest value in the hierarchy of goods protected by law. In the work this topic was analyzed with on the basis of the Constitution and Criminal Code. In Article was discussed phenomenon of euthanasia. In the work was also analyzed the issue of premissible abortion.

Wstęp

Celem pracy jest analiza prawnej ochrony życia. W świetle przepisów prawa, orzecznictwa sądowego i praktycznego działania administracji.

W pracy zaprezentowano prawo do życia w ujęciu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Kodeksu karnego. Zanalizowane zostało zjawisko eutanazji i dopuszczalności przerywania ciąży.

Wśród źródeł bibliograficznych znajdują się pozycje naukowe m.in. M. Chmaja *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, D. Dudka *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej* i inne. W pracy wykorzystano szereg aktów normatywnych, orzecznictwa oraz artykuły z czasopism, a także materiały dostępne na stronach internetowych dotyczących omawianej problematyki.

²²³ Studentka III roku na kierunku Administracja Uniwersytetu Technologiczno – Humanistycznego w Radomiu. II vice Prezes „SKAUTH” ds. organizacyjno – administracyjnych.

I. Prawo do życia w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Życie ludzkie stanowi najwyższą wartość w hierarchi dóbr chronionych prawem zarówno z perspektywy pojedynczej jednostki, jak i całego społeczeństwa, a jednocześnie stanowi warunek korzystania z innych dóbr. Dla jego ochrony nie ma znaczenia system prawny, religijny, wyznawany światopogląd czy ewentualne różnice kulturowe, ponieważ prawo do życia przysługuje każdej istocie ludzkiej z samego faktu bycia człowiekiem. Życie stanowi bowiem jedyne niepowtarzalne i nieodtworzalne dobro człowieka. Bez życia nie możemy mówić o człowieku, a bez człowieka wszystko co ma ludzki charakter traci sens na zasadzie *contradicto in adiecto* (łac. sprzeczność w przymiotniku).²²⁴

W stanowieniu ustaw dotyczących prawa do życia daje się zauważyć trzy koncepcje. Według pierwszej prawo do życia jako prawo przyrodzone istnieje od momentu poczęcia. Przyjęcie takiego stanowiska oznacza, że prawo powinno gwarantować ochronę prawa do życia od momentu poczęcia. Według drugiej koncepcji przyjmuje się, że prawo do życia przysługuje każdej istocie ludzkiej od poczęcia, ale prawną ochroną obejmuje się późniejsze fazy rozwoju życia. Trzecia koncepcja zakłada, że dziecko poczęte przynajmniej w pewnej, prawem określonej początkowej fazie istnienia nie ma jeszcze prawa do życia, gdyż nie jest człowiekiem, a więc w konsekwencji nie przysługuje mu ochrona życia taka, jaką prawo gwarantuje człowiekowi. W niektórych przypadkach natomiast przewidziana jest odrębna ochrona prawna embrionu czy płodu.²²⁵

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. w art. 38 stanowi, iż „Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia”.²²⁶

Prawna ochrona życia nie oznacza ochrony życia ludzkiego od momentu poczęcia. Postulat ochrony życia ludzkiego od momentu poczęcia pojawił się w toku prac nad Konstytucją. Budził jednak duże kontrowersje i został w 1995 roku w początkowej fazie prac odrzucony. W efekcie art. 38 Konstytucji ograniczył się tylko do sformułowania o prawnej ochronie życia. Za przyjęciem normy niezawierającej zwrotu o ochronie życia od poczęcia opowiedziało się 30 spośród 43 głosujących członków Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia

²²⁴ Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim systemie prawnym pod red. Mariusza Jabłońskiego [w:] P. Kuczma, *Prawna ochrona życia*, Wrocław 2014, s. 29.

²²⁵ A. Grześkowiak, *Prawne aspekty ustaw dotyczących prawa do życia w pluralistycznym społeczeństwie*, zob. <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TM/israel-wstep.html>, (dostęp: 01-05-2015 r.).

²²⁶ Art. 38 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., (Dz. U. 2009 r., Nr 114, poz. 946 ze zm.).

Narodowego.²²⁷ Stanowisko w tej sprawie zajął również Trybunał Konstytucyjny, który wprowadził obowiązek zagwarantowania ochrony życia ludzkiego w każdej fazie jego rozwoju.²²⁸ W ujęciu konstytucyjnym prawo do ochrony życia ma charakter nie tyle prawa podmiotowego co wolności jednostki. Art. 38 nakłada również na organy państwowe obowiązek podjęcia działań eliminujących bądź przynajmniej minimalizujących wszelkie zagrożenia życia. W tym aspekcie szczególne zadanie do spełnienia ma ustawodawca, na którym ciąży obowiązek realizacji programu zawartego w Konstytucji i tworzenie prawa będącego jego konkretyzacją. Powinno ono uwzględniać przy tym aktualne realia i poglądy, wartości akceptowane w danym czasie przez społeczeństwo.²²⁹

Dopełnieniem art. 38 Konstytucji jest jej art. 39, regulujący kwestię dopuszczalności eksperymentów naukowych, w tym medycznych. W świetle ochrony prawa do życia i w konfrontacji z szybkim rozwojem nauk medycznych tematyka związana z eksperymentami naukowymi, których przedmiotem jest człowiek, nabiera szczególnego znaczenia. W dzisiejszych czasach już chyba nikogo nie dziwi pogląd, że bez czynnego udziału człowieka w eksperymentach naukowych, w tym medycznych, tak żywiołowy rozwój nauki, a głównie medycyny, nie mógłby się dokonać. Istota rzeczy polega jednak na tym, by działania mające służyć owemu rozwojowi nie były podejmowane wbrew wiedzy i woli człowieka.²³⁰

Wychodząc na przeciw sygnalizowanej potrzebie, Konstytucja nie wprowadza generalnego zakazu poddawania ludzi różnorodnym eksperymentom, wprowadza jednak konieczny ich warunek, a mianowicie warunek dobrowolnej zgody tak przeprowadzającego eksperyment, jak i osoby poddawanej doświadczeniom naukowym.²³¹

Reakcją społeczności międzynarodowej na coraz większe możliwości eksperymentów biomedycznych było przyjęcie w dniu 4 kwietnia 1997 r. Konwencji o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w odniesieniu do zastosowań biologii i medycyny: Konwencji o prawach człowieka i biomedycynie, poszerzonej następnie o protokół dodatkowy z dnia 12 stycznia 1998 r. w sprawie zakazu klonowania istot ludzkich. Podkreślono w nich, m. in., że interes i dobro istoty ludzkiej ma zawsze prymat nad wyłącznym interesem społeczeństwa lub nauki²³² oraz, że każda interwencja zmierzająca do

²²⁷ Biuletyn XII, Wydanie Sejmowe, Warszawa 1995, s. 92.

²²⁸ Orzeczenie TK z dnia 28 maja 1997 r., K26/96, OTK 1997, Nr 2, poz. 19.

²²⁹ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 212.

²³⁰ M. Safjan, *Prawo polskie a Europejska Konwencja Bioetyczna*, Prawo i Medycyna, Wydanie Specjalne 2002, s. 21 i n.

²³¹ J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J. A. Rybczyńska, *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Warszawa 2014, s. 92.

²³² Art. 2 Konwencji o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w odniesieniu do zastosowań biologii i medycyny: Konwencji o prawach człowieka i biomedycynie z dnia 4 kwietnia 1997 r.

utworzenia istoty ludzkiej genetycznie identycznej z istotą ludzką żyjącą lub martwą jest zabroniona.²³³ Regulacje te idące dużo dalej niż ujęcie tej materii w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, spowodowały, że jak dotąd Polska nie ratyfikowała wskazanych wyżej dokumentów,²³⁴ niemniej jednak z uwagi na powszechną dyskusję na temat zapłodnienia *in vitro* oraz wprowadzenia programu zdrowotnego zakładającego dofinansowanie procedur *in vitro* temat ratyfikacji konwencji powraca. Konwencja wprost zakazuje bowiem handlu zarodkami, praktyk eugenicznych, zwłaszcza selekcji płci, a także badania na embrionach. Zgodnie z konwencją zabronione jest tworzenie embrionów ludzkich do celów naukowych, a przeprowadzenie badań na embrionach jest ściśle reglamentowane i winno być przeprowadzone z należytą ich ochroną.²³⁵

II. Ochrona życia według Kodeksu karnego

Dopełnieniem uwag dotyczących konstytucyjnie zagwarantowanego prawa do życia musi być lektura rozdziału XIX kodeksu karnego, zawierające przepisy dotyczące przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Fundamentalne znaczenie ma tu art. 148 k.k, typizujący zbrodnię zabójstwa oraz art. 149 k.k typizujący zbrodnię dzieciobójstwa.²³⁶

Art. 148 § 1 określa zabójstwo niezwykle lapidarnie za pomocą znamienia czynnościowo- skutkowego: „*Kto zabija człowieka*”.²³⁷ Przedmiotem ochrony tego przepisu jest życie człowieka, natomiast przedmiotem wykonawczym konkretny człowiek, na którego życie został skierowany zamach przestępny.²³⁸

Bezsporne jest stwierdzenie, że człowiekiem jest żywa istota urodzona przez kobietę bez względu na jej cechy (zniekształcenia, potworkowość itp.). Natomiast problemem jest ustalenie kryterium czasowego, określającego moment początkowy ochrony na podstawie przepisów o zabójstwie, tj. w istocie rozgraniczenie pomiędzy płodem (dzieckiem poczętym), a człowiekiem urodzonym (noworodkiem). W tej kwestii od dawna ścierają się różne koncepcje. Według pierwszej z nich z noworodkiem, a nie płodem, mamy do czynienia z momentem jego oddzielenia się od ciała matki (kryterium przestrzenne). Według drugiej z chwilą rozpoczęcia samodzielnego oddychania za pomocą płuc (kryterium fizjologiczne). Trzecia koncepcja opiera się na kryterium położniczym, uznając, że z momentem rozpoczęcia się porodu mamy już do czynienia z noworodkiem, wreszcie czwarta

²³³ Art. 1 protokołu z dnia 12 stycznia 1998 r. w sprawie zakazu klonowania istot ludzkich.

²³⁴ A. Redelbach, *Natura praw człowieka: strasburskie standardy ich ochrony*, Toruń 2001, s. 175.

²³⁵ J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J. A. Rybczyńska, *op. cit.*, s. 92-93.

²³⁶ *Ibidem*, s. 93.

²³⁷ Art. 148 § 1 ustawy z 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz. U. 2008 r., Nr 90, poz. 560 ze zm.).

²³⁸ M. Andrzej, *Komentarz do ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny*, LEX 2007.

koncepcja akcentuje kryterium rozwojowe w postaci osiągnięcia zdolności do życia poza organizmem matki.²³⁹ Ta ostatnia koncepcja jest jednak nie przydatna, gdy zamazuje różnice między spowodowaniem śmierci dziecka jeszcze nienarodzonego, choć zdolnego do życia poza organizmem matki²⁴⁰, a zabójstwem dziecka nienarodzonego.²⁴¹

Tradycyjnie przyjmowano kryterium rozpoczęcia samodzielnego oddychania przez noworodka albo przynajmniej opuszczenie organizmu matki w stanie zdolności do samodzielnego życia (choćby wymagało to zabiegów, np. użycia respiratora). Pogląd ten został jednak podważony w uchwale Sądu Najwyższego z 26 października 2006 r. W uchwale tej Sąd Najwyższy trafnie podnosi argument, że art. 149 penalizując zabicie dziecka w okresie płodu, wskazuje tym samym, że od momentu rozpoczęcia porodu mamy już do czynienia z dzieckiem podlegającym ochronie nie tylko na podstawie tego przepisu, lecz także przed narażeniem życia lub zdrowia na niebezpieczeństwo.²⁴²

Pojęciem okresu porodu doktryna i orzecznictwo obejmują nie tylko poród, lecz także okres czasu następujący bezpośrednio po rozwiązaniu, jeżeli przebieg porodu wpływa na psychikę matki i pozostaje w związku z popełnionym dzieciobójstwem. Z praktyki wynika, że zamiar zabójstwa noworodka wywołują najczęściej okoliczności nie związane z przebiegiem porodu, zwłaszcza ciężka sytuacja społeczno – ekonomiczna kobiety ciężarnej (np. lęk przed niemożnością wychowania dziecka przez samotną pannę albo przez kobietę wielodzietną żyjącą w nędzy, mającą męża alkoholika itp.) albo środowiskowo uzasadniona obawa przed odrzuceniem kobiety (kobiety młodociane ze środowisk małomiasteczkowych, wiejskich itp.). Obecnie, po skreśleniu z art. 149 przesłanki „*szczególnie trudnej sytuacji osobistej*”, okoliczności te nie mogą uzasadniać stosowania tego przepisu (podobnie jak przesłanka „*znacznego zniekształcenia dziecka*”). Prawidłowe stosowanie art. 149 wymaga ustalenia nie tylko przesłanki czasowej okresu porodu, lecz także wpływu przebiegu porodu na podjęcie zamiaru zabójstwa noworodka. Niewątpliwie konieczne w takim wypadku jest zasięgnięcie opinii biegłych.²⁴³

Trafne są stwierdzenia zawarte w wyroku Sądu Administracyjnego w Krakowie z dnia 24 października 2002 r., iż „*zamiar dzieciobójstwa pod wpływem porodu jest wynikiem zespołu czynników psychofizycznych, psychologicznych i społecznych związanych zarówno z*

²³⁹ M. Andrzej, *op. cit.*, LEX 2007.

²⁴⁰ Art. 152 § 3 i art. 153 § 2 ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, (Dz. U. 2008 r., Nr 90, poz. 560 ze zm.).

²⁴¹ Art. 149 ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, (Dz. U. 2008 r., Nr 90, poz. 560 ze zm.).

²⁴² Uchwała SN z 26 października 2006 r., I KZP 18/06, OSNKW 2006, nr 11, poz. 97, art. 160 ustawy z 6 czerwca 1997 r., (Dz. U. 2008 r., Nr 90, poz. 560 ze zm.).

²⁴³ M. Andrzej, *op. cit.*, LEX.

*porodem, jak i sytuacją życiową matki. Nie spotyka się wypadków wyzwolenia agresji samodzielnie z przebiegiem porodu, bez udziału pozostałych czynników”.*²⁴⁴

Zabójstwo noworodka, o którym mowa w art. 149, może być popełnione zarówno przez działanie (np. uduszenie), jak i przez zaniechanie (pozostawienie bez opieki). Przestępstwo to może być popełnione nie tylko w zamiarze bezpośrednim pozbawienia noworodka życia, lecz także w zamiarze ewentualnym, który brany jest pod uwagę w przypadku porzucenia przez matkę noworodka i jego śmierci na skutek zachłyśnięcia, wyziębienia organizmu itp. Zabójstwo noworodka jest przestępstwem indywidualnym niewłaściwym co oznacza, że na podstawie uprzywilejowanej kwalifikacji z art. 149 może odpowiadać tylko matka, jeżeli spełnione są warunki określone w tym przepisie, przy czym brana jest również pod uwagę odpowiedzialność za sprawstwo, współsprawstwo, a także podżeganie lub pomocnictwo. Inne osoby odpowiadają na ogólnych zasadach zawartych w art. 148 § 1 k.k. za udział w zabójstwie.²⁴⁵

III. Eutanazja

Kolejnym problemem naruszającym fundamentalne prawo do życia jest zjawisko eutanazji. Wyraz eutanazja wywodzi się z języka greckiego i oznacza dobrą, bezbolesną śmierć, zadaną przez człowieka, który działa w dobrej wierze, pod wpływem współczucia, a jego celem jest skrócenie mąk i cierpienia osobie chorej. Żadna z polskich ustaw karnych nie legalizowała eutanazji w żadnej postaci. Dopiero kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. uregulował zabójstwo eutanatyczne w art. 150. Jednak kary za dokonanie tego przestępstwa są łagodne ze względu na charakter i cel działania osoby dokonującej eutanazji.²⁴⁶ Ze względu na podjęcie decyzji o uśmierceniu chorego, eutanazję dzieli się na:

- a) personalną – gdy o śmierć prosi chory lub jego rodzina,
- b) legalną – gdy o śmierci decyduje prawodawstwo danego państwa lub toleruje tego rodzaju postępowanie.

Natomiast ze względu na sposób przeprowadzenia eutanazji wyróżnia się :

- a) eutanazję aktywną – sztuczne przyspieszenie śmierci osoby chorej lub w podeszłym wieku (np. iniekcja zwiększonej dawki narkotyku),
- b) eutanazję pasywną- zawieszenie dalszego leczenia w beznadziejnych przypadkach.²⁴⁷

²⁴⁴ Wyrok SA w Krakowie z 24 października 2002 r., II Aka 256/02, Orz. Prok. i Pr. 2003, nr 6.

²⁴⁵ M. Andrzej, *op. cit.*, LEX.

²⁴⁶ M. Chmaj, *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008, s. 101.

²⁴⁷ zob. <http://www.bioetyka.pl/eutanazja/19-o-eutanazji>, (dostęp: 01-05-2015).

Jan Paweł II w Encyklice „*Evangelium Vitae*” przypomina: „przez eutanazję w ścisłym i właściwym sensie należy rozumieć czyn lub zaniedbanie, które ze swej natury lub w intencji działającego powoduje śmierć w celu usunięcia wszelkiego cierpienia. (...) Od eutanazji należy odróżnić decyzję o rezygnacji z tzw. uporczywej terapii, tzn. z pewnych zabiegów medycznych, które przestały być adekwatne do realnej sytuacji chorego, ponieważ nie są już współmierne do rezultatów, jakich można by oczekiwać, lub też są zbyt uciążliwe dla samego chorego i dla jego rodziny. (...) Rezygnacja ze środków nadzwyczajnych i przesadnych nie jest równoznaczną z samobójstwem lub eutanazją, wyraża raczej akceptację ludzkiej kondycji w obliczu śmierci (...). Poczyniwszy te rozróżnienia, w zgodzie z Magisterium moich poprzedników i w komunii z Biskupami Kościoła Katolickiego, potwierdzam, że eutanazja jest poważnym naruszeniem Prawa Bożego jako moralnie niedopuszczalne dobrowolne zabójstwo osoby ludzkiej. Doktryna ta jest oparta na prawie naturalnym i na słowie Bożym spisany, jest przekazana przez Tradycję Kościoła oraz nauczana przez Magisterium zwyczajne i powszechne. Praktyka eutanazji zawiera, zależnie od okoliczności zło cechujące samobójstwo lub zabójstwo”.²⁴⁸

Eutanazja rodzi konflikt wartości pomiędzy godną śmiercią, a życiem jako wartością samą w sobie. Eutanazja aktywna, zadana na prośbę chorego jest aktem samobójczym, którego nie może usprawiedliwiać cel w jakim jest podejmowana. Każdy człowiek ma prawo do godnej śmierci, termin ten jednak nakłada obowiązek szczególnej troski na personel medyczny i rodzinę umierającego. Eutanazja prowadzi do zatracenia wartości życia na poziomie społecznym. Wartość jaką jest życie zaczyna być pojmowana jako coś utylitarnego, tzn. prawo do życia posiada jedynie osoba młoda i zdrowa, w innych przypadkach jest to śmierć na żądanie.²⁴⁹

IV. Dopuszczalność przerywania ciąży

Kolejnym kontrowersyjnym zagadnieniem, nierozzerwalnie związanym z ochroną prawa do życia, jest kwestia dopuszczalności przerywania ciąży. Jest to problem wywołujący szeroką i stale powracającą dyskusję społeczną nie tylko w Polsce, ale także w większości krajów.²⁵⁰

Już kodeks karny z 1932 r. przewidywał karalność przestępstwa „spędzania płodu”. Zmiany w stanie prawnym stworzony przez kodeks karny przyniosła ustawa z dnia 27

²⁴⁸ Jan Paweł II, *Evangelium Vitae*, n. 65, zob. <http://www.bioetyka.pl/eutanazja/21-jan-pawe-ii-o-eutanazji>, (dostęp: 01-05-2015).

²⁴⁹ <http://www.bioetyka.pl/eutanazja/20-etyczna-ocena-eutanazji>, (dostęp: 01-05-2015).

²⁵⁰ J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J. A. Rybczyńska, *op. cit.*, s. 93.

kwietnia 1956 r. o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. Art. 1 powołanej ustawy przewidywał dopuszczalność zabiegu przerywania ciąży, pod warunkiem, że dokonał go lekarz, a dodatkowo istniały przesłanki w postaci: wskazania lekarskiego do dokonania zabiegu, uzasadniającego podejrzenia, że ciąża powstała w wyniku przestępstwa, a także oświadczenia kobiety o jej trudnych warunkach życiowych. Właśnie taka sytuacja, budziła największy sprzeciw w niektórych kręgach społecznych, albowiem stwarzała możliwość przerwania ciąży na żądanie kobiety.²⁵¹

Pewne zmiany wprowadziła również ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego oraz warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. Wskazana ustawa, przyjmując zasadę, iż prawo do życia podlega ochronie, w tym również w fazie prenatalnej²⁵², obejmują inną sferę regulacji, niż prawo karne. Normuje mianowicie obowiązki organów administracji rządowej oraz samorządu terytorialnego zapewnienia kobietom w ciąży opieki medycznej, socjalnej i prawnej. Obowiązki te obejmują:

- 1) opiekę prenatalną nad płodem oraz opiekę medyczną nad kobietą w ciąży,
- 2) pomoc materialną i opiekę nad kobietami w ciąży, znajdującymi się w trudnych warunkach materialnych,
- 3) dostęp do szczegółowych informacji na temat uprawnień, zasiłków i świadczeń przysługujących kobietom w ciąży, matkom, ojcom oraz ich dzieciom,
- 4) dostęp do metod i środków służących dla świadomej prokreacji,
- 5) dostęp do informacji i badań prenatalnych,
- 6) współdziałanie i udzielanie pomocy Kościołowi Katolickiemu, innym kościołom i związkom wyznaniowym oraz organizacjom społecznym, które organizują opiekę nad kobietami w ciąży, jak również organizują rodziny zastępcze lub udzielają pomocy w przysposabianiu dzieci.²⁵³

Ustawa w obecnym brzmieniu oraz skutki orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 1997 r., które wyeliminowało dopuszczalność aborcji z tzw. względów społecznych²⁵⁴, dopuszcza przerywanie ciąży wyłącznie przez lekarza za pisemną zgodą kobiety (niekiedy także jej przedstawiciela ustawowego bądź sądu opiekuńczego) w trzech przypadkach, gdy:

- 1) ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej,

²⁵¹ *Ibidem*, s. 93- 94.

²⁵² Art. 1 ustawy z 7 stycznia 1993 r., *o planowaniu rodziny, ochrony płodu ludzkiego oraz warunkach dopuszczalności przerywania ciąży*, (Dz. U. 2001 r., Nr 154, poz. 1792 ze zm.).

²⁵³ Art. 2 i art. 3 ustawy z 7 stycznia 1993 r., *o planowaniu rodziny, ochrony płodu ludzkiego oraz warunkach dopuszczalności przerywania ciąży*, (Dz. U. 2001 r., Nr 154, poz. 1792 ze zm.).

²⁵⁴ Orzeczenie TK z dnia 28 maja 1997r., K 26/96, OTK 1997, nr 2, poz. 19.

- 2) badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu,
- 3) zachodzi uzasadnione, stwierdzone przez prokuratora podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego. Przerwanie ciąży ze wskazań medycznych, stwierdzonych przez innego lekarza niż dokonujący przerwania ciąży jest wykluczone od chwili osiągnięcia przez płód zdolności do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej, a ciąży pochodzącej z czynu zabronionego po upływie 12 tygodni od początku ciąży.²⁵⁵

Ustawa legalizując we wskazanych sytuacjach przerwanie ciąży przyjmuje założenie, że chociaż życie człowieka stanowi wartość podstawową, to jednak nie jest mu udzielana jednakowa ochrona, bez względu na okoliczności i fazę życia. Ustawa dopuszcza przeto w określonych sytuacjach kolizyjnych konieczność poświęcenia życia człowieka na rzecz ratowania bądź respektowania innego dobra.²⁵⁶

Zakończenie

Życie człowieka stanowi wartość podstawową, choć w określonych sytuacjach następuje konieczność jego poświęcenia na rzecz ratowania innego dobrego. Mimo to, przysługuje ono każdej jednostce niezależnie od jego narodowości, religii, poglądów, koloru skóry czy wieku. W większości krajów jest to również prawo nienaruszalne i niezbywalne.

Bibliografia

Literatura

1. Andrzej M., *Komentarz do ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny*, LEX 2007.

²⁵⁵ Art. 4a ustawy z 7 stycznia 1993 r., o planowaniu rodziny, ochrony płodu ludzkiego oraz warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, (Dz. U. 2001 r., Nr 154, poz. 1792 ze zm.).

²⁵⁶ *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej* pod red. Dariusza Dudka, Warszawa 2009, s. 79-80.

2. Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009.
3. Biuletyn XII, Wydanie Sejmowe, Warszawa 1995.
4. Chmaj M., *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008.
5. Dudek D., *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2009.
6. Hołda J., Hołda Z., Ostrowska D., Rybczyńska A. J., *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Warszawa 2014.
7. Jabłoński M., *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim systemie prawnym* [w:] P. Kuczma, *Prawna ochrona życia*, Wrocław 2014.
8. Redelbach A., *Natura praw człowieka: strasburskie standardy ich ochrony*, Toruń 2001.
9. Safjan M., *Prawo polskie a Europejska Konwencja Bioetyczna*, Prawo i Medycyna, Wydanie Specjalne 2002.

Akty normatywne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., (Dz. U. 2009 r., Nr 114, poz. 946 ze zm.).
2. Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w odniesieniu do zastosowań biologii i medycyny: Konwencja o prawach człowieka i biomedycynie z dnia 4 kwietnia 1997 r.
3. Protokół z dnia 12 stycznia 1998 r. w sprawie zakazu klonowania istot ludzkich.
4. Ustawa z 7 stycznia 1993 r., *o planowaniu rodziny, ochrony płodu ludzkiego oraz warunkach dopuszczalności przerywania ciąży*, (Dz. U. 2001 r., Nr 154, poz. 1792 ze zm.).
5. Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, (Dz. U. 2008 r., Nr 90, poz. 560 ze zm.).

Orzecznictwo

1. Orzeczenie TK z dnia 28 maja 1997 r., K26/96, OTK 1997, Nr 2, poz. 19.
2. Uchwała SN z 26 października 2006 r., I KZP 18/06, OSNKW 2006, nr 11, poz. 97.
3. Wyrok SA w Krakowie z 24 października 2002 r., II Aka 256/02, Orz. Prok. i Pr. 2003, nr 6.
4. Orzeczenie TK z dnia 28 maja 1997r., K 26/96, OTK 1997, nr 2, poz. 19.

Netografia:

1. A. Grześkowiak, *Prawne aspekty ustaw dotyczących prawa do życia w pluralistycznym społeczeństwie*, <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TM/israel-wstep.html>.
2. <http://www.bioetyka.pl/eutanazja/19-o-eutanazji>
3. Jan Paweł II, *Evangelium Vitae*, n. 65, <http://www.bioetyka.pl/eutanazja/21-jan-pawe-ii-o-eutanazji>
4. <http://www.bioetyka.pl/eutanazja/20-etyczna-ocena-eutanazji>

Rozdział VII

Dobra osobiste obywatela i ich ochrona

Paulina Jabłońska²⁵⁷

Abstract

The purpose of this article is to provide information regarding the protection of personal citizen. The first part offers the concept of personal a ward which is based on provisions contained in the Civil Code. In the second section lists and briefly shaking, torrent describes the types of personal citizen. Sequentially presented evidence and protection of personal rights. In addition, they had invoked the judgment of the Supreme Court and Administrative Courts ruling. Literature which was used was related to the subject matter of civil law and the provisions of the Civil Code and the Code of Civil Procedure.

Wstęp

Przymiotem każdej osoby fizycznej są dobra osobiste, które podlegają ochronie prawnej. Są one niezbywalne i niedziedziczne - prawa te są nieodłącznie związane z człowiekiem, bez względu na stan jego psychiki. Ochrona dóbr osobistych opiera się na konstrukcji prawa podmiotowego. Według przepisów prawa istnieje wiele dóbr osobistych jak również wiele praw, które je chronią - dla poszczególnych typów dóbr osobistych należy konstruować odpowiadające typy praw podmiotowych. Koncepcja przeciwna zakłada istnienie wielu dóbr osobistych i jednego prawa podmiotowego. Przepisy Kodeksu cywilnego nie zawierają definicji dobra osobistego. Prawo cywilne zabezpiecza podmiotowość człowieka od strony majątkowej, a także niemajątkowej, co przejawia się w przepisach o dobrach osobistych.

I. Pojęcie dóbr osobistych

Dobra osobiste nie zostały zdefiniowane ani w Konstytucji RP²⁵⁸, ani w Kodeksie cywilnym²⁵⁹. Żaden przepis prawny nie zawiera legalnej syntetycznej definicji dóbr

²⁵⁷ Studentka II roku I stopnia studiów stacjonarnych (kierunek Administracja) na Uniwersytecie Technologiczno- Humanistycznym im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu. Prezes Studenckiego Koła Administratywistów (SKAUTH) Uniwersytetu Technologiczno- Humanistycznego.

²⁵⁸ Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.

osobistych. W nauce prawa cywilnego i orzecznictwie formułowane są różne definicje dóbr osobistych. Wspólnym mianownikiem wypowiedzi doktrynalnych pozostaje przeświadczenie o niemajątkowym charakterze dóbr osobistych oraz ich ścisłym powiązaniu z podmiotem uprawnionym²⁶⁰. Obecnie pod pojęciem dóbr osobistych człowieka rozumie się uznane przez system prawny wartości obejmujące fizyczną i psychiczną integralność człowieka, jego indywidualność oraz godność i pozycję w społeczeństwie. Dobra osobiste są atrybutem osób fizycznych, jak i osób prawnych²⁶¹ oraz jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej, ale wyposażonych w zdolność prawną. W artykule (dalej: art.) 23 Kodeksu cywilnego zawarty został katalog dóbr osobistych. Katalog ten nie jest wyczerpujący, gdyż jest uzupełniany przez przepisy Konstytucji RP, umów międzynarodowych, doktrynę oraz orzecznictwo Sądu Najwyższego²⁶². Art. 23 Kodeksu cywilnego” Dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach” formułuje ogólną zasadę cywilnoprawnej ochrony, wyliczony jedynie przykładowo, dóbr osobistych człowieka, a także w art. 43 Kodeksu cywilnego- dobra osobiste osób prawnych²⁶³. Wymienione dobra osobiste uzupełnia judykatura, uznając za takie: prawo najbliższej rodziny do pochowania zmarłego i do pamięci o nim, prawo do nieskażonego środowiska naturalnego, prawo do spokojnego korzystania z mieszkania, prywatność, stan cywilny człowieka, poczucie przynależności do danej płci. Dobrami osobistymi są wartości psychofizyczne człowieka, które stanowią przejaw jego indywidualności i osobowości²⁶⁴. Zgodnie z art. 24 Kodeksu cywilnego ust. 1. „ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W razie dokonanego naruszenia może on także żądać, ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności ażeby złożyła oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Na zasadach przewidzianych

²⁵⁹ Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93.

²⁶⁰ K. Czub, *Prawa osobiste twórców dóbr niematerialnych*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 25.

²⁶¹ W myśl art. 33 k.c., osobami prawnymi są Skarb Państwa i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną. Szerzej na temat osób prawnych zob. *Kodeks cywilny. Komentarz*, E. Gniewk. P. Machnikowski (red.), Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2014, s. 81 i n.

²⁶² H. Witczak, A. Kawałko, *Prawo cywilne- część ogólna*, wyd. C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 122-123.

²⁶³ Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93.

²⁶⁴ E. Gniewek (red.), A.Cisek, J. Jezioro, J. Kremis, A. Łuszek-Zajac, J. Strzebińczyk, K. Zagrobelny, *Podstawy prawa cywilnego*, C.H. Beck, Warszawa 2005, s. 47.

w kodeksie może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny. Ust. 2. Jeżeli wskutek naruszenia dobra osobistego została wyrządzona szkoda majątkowa, poszkodowany może żądać jej naprawienia na zasadach ogólnych. Ust. 3. Przepisy powyższe nie uchybiają uprawnieniom przewidzianym w innych przepisach, w szczególności w prawie autorskim oraz w prawie wynalazczym”²⁶⁵ dobra osobiste podlegają ochronie cywilnoprawnej, niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach. Konstytucja RP wskazuje w szczególności na godność człowieka (art. 30), wolność (art. 31), życie (art. 38), nietykalność osobistą i wolność osobistą (art. 41), życie prywatne, rodzinne, cześć i dobre imię (art.47), wolność i tajemnicę komunikowania się (art. 49), nienaruszalność mieszkaniowa (art. 50), wolność sumienia i religii (art. 53)²⁶⁶.

Dokonane wyliczenie dóbr osobistych nie jest zupełne, ale ma charakter przykładowy. Obok wymienionych w tym przepisie dóbr mogą zatem istnieć i w rzeczy samej istnieją inne dobra osobiste. Często spotykane stwierdzenie, że w związku z tym katalog dóbr osobistych jest otwarty należy jednak opatrzyć ważnym zastrzeżeniem. Katalog ten nie jest otwarty w tym sensie, by decyzją jednego czy wola jakiejś grupy podmiotów prawa cywilnego mogły zostać stworzone nowe dobra osobiste, wcześniej nieistniejące. Bezwzględny charakter praw podmiotowych chroniących dobra osobiste wyklucza taką możliwość (zob. uwagi do art. 24 KC). Przeciwnie, tak rozumiany katalog dóbr osobistych jest właśnie zamknięty - istnieje tyle dóbr osobistych, ile wartości związanych z osobą ludzką społeczeństwo aktualnie uznaje. Specyfika tego katalogu polega na tym, że zmienia się on w czasie - kolejne stany rzeczy zyskują w ocenie społecznej status wartości albo też rozwój społeczny (zwłaszcza postęp techniczny) pozwala na nowe postacie ingerencji w godność człowieka, dzięki czemu uświadamiamy sobie istnienie kolejnych aspektów tej godności mających charakter dóbr osobistych²⁶⁷.

II. Rodzaje dóbr osobistych

1. Życie, zdrowie i nietykalność cielesna- spośród trzech wartości ludzkich art. 23 Kodeksu cywilnego przedstawia tylko zdrowie. W doktrynie zestawia się wszystkie, gdyż są one ze sobą integralnie związane²⁶⁸.

²⁶⁵ Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93.

²⁶⁶ E. Gniewek (red.), A.Cisek, J. Jezioro, J. Kremis, A. Łusznak-Zajac, J. Strzebińczyk, K. Zagrobelny, *op.cit.*, s.47.

²⁶⁷ E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Wyd. 6, Warszawa 2014, art.23, *legalis*.

²⁶⁸ A. Doliwa, *Prawo cywilne- część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 108

2. Godność i cześć człowieka- obok art. 23 Kodeksu cywilnego prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym zapewnia Konstytucja RP w art. 47. Przez cześć należy rozumieć tzw. cześć zewnętrzną w znaczeniu dobrej sławy, czyli dobrego imienia i tzw. cześć wewnętrzną w znaczeniu godności osobistej²⁶⁹. Życie rodzinne, aczkolwiek związane z prywatnym, dotyczy już szerszej sfery przeżyć i zdarzeń związanych z rodziną pojętą nie tylko jako zespół osób prowadzących z danym człowiekiem wspólne gospodarstwo domowe. Obejmuje ono także pewne doświadczenia (tajemnice) przeszłych pokoleń danej rodziny i pamięć o nich oraz przeżycia, wrażenia, przyzwyczajenia itp. członków obecnej rodziny. Tutaj także sam członek rodziny decyduje o kręgu osób, z którymi zechce się nimi podzielić. Cześć to w najbardziej powszechnym znaczeniu wewnętrzne przekonanie jednostki o jej wartości w społeczeństwie i wynikającym z tego, należnym jej szacunku. Dobre imię to dbałość jednostki o dobrą opinię o niej wśród innych członków społeczeństwa²⁷⁰.

3. Wolność- określone w art. 23 Kodeksu cywilnego dobro osobiste odnosi się do zakazu ograniczania swobody poruszania się w sensie przestrzennym, ale również w sensie oddziaływania psychicznego(wolność od obawy, strachu, od zapowiedzi użycia przemocy itp.)²⁷¹.

4. Swoboda sumienia- stanowi chronione prawem dobro osobiste, w szczególności wolność wyboru i wyznawania określonej religii czy światopoglądu²⁷². W art. 53 Konstytucja zapewnia każdemu wolność sumienia i religii. Zgodnie z art. 9 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności „ każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne”²⁷³.

5. Nazwisko lub pseudonim- ochrona prawna tego dobra osobistego ma na celu zapobieganie bezprawnemu przypisaniu sobie lub posługiwaniu się cudzym nazwiskiem lub pseudonimem²⁷⁴. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego odpowiednikiem nazwiska osoby fizycznej jest nazwa osoby prawnej lub jej firma; imię i nazwisko jest skierowanym

²⁶⁹ H. Witczak, A. Kawałko, *op. cit.*, s.124.

²⁷⁰ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Wyd. 2*, Warszawa 2012, art. 12, *legalis*

²⁷¹ A. Doliwa, *op. cit.*, s.110.

²⁷² H. Witczak, A. Kawałko, *op. cit.*, s.124.

²⁷³ Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz.284 ze zm.

²⁷⁴ A. Doliwa, *op. cit.*, s.110.

na zewnątrz znakiem rozpoznawczym osoby fizycznej i ujawnienie go w celu identyfikacji nie może być zasadniczo uznane za bezprawne, o ile nie łączy się z naruszeniem innego dobra osobistego, np. czci, prywatności lub godności osobistej²⁷⁵.

6. Wizerunek i głos- ochrona obejmuje wszystkie postacie wyrażające wizerunek, czyli utrwalony obraz człowieka na fotografii, plakacie, w czasopiśmie, w telewizji czy internecie. Rozpowszechnianie i udostępnianie eksponujące wizerunek bez zgody osoby stanowi naruszenie dobra osobistego. Zgodnie z zasadą rozpowszechnianie wizerunku wymaga zezwolenia osoby na nim przedstawionej. W braku zastrzeżenia zezwolenie nie jest wymagane, w przypadku gdy dana osoba otrzymała uzgodnioną zapłatę za pozowanie. Zezwolenie nie jest wymagane, gdy rozpowszechniany jest wizerunek osoby powszechnie znanej oraz osoby stanowiącej jedynie szczegół całości takiej, jak zgromadzenie, krajobraz, publiczna impreza. Ochroną z art.23 Kodeksu cywilnego objęty jest również emitowany głos.

7. Tajemnica korespondencji- chroniona przez Konstytucję RP w art.49 zapewnia wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się. Jednak zgodnie z tym uregulowaniem ograniczenie tego dobra może nastąpić w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony. Tajemnicę korespondencji należy rozumieć jako wolność od ingerencji w życie prywatne jednostki oraz wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się. Celem ochrony tajemnicy korespondencji jest uniemożliwienie przejęcia wiadomości przekazywanych za jej pośrednictwem przez osobę do tego nieuprawnioną i zagwarantowanie dotarcia informacji do adresata. Dotyczy to również poczty elektronicznej²⁷⁶.

8. Nietykliwość mieszkaniowa- zgodnie z art. 50 zawartym w Konstytucji RP „zapewnia się nienaruszalność mieszkania. Przeszukanie mieszkania, pomieszczenia lub pojazdu może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony”²⁷⁷. Zgodnie z judykatem Sądu Administracyjnego w Gdańsku prawo do zachowania nietykliwości mieszkania pojmowane jest w aspekcie niematerialnym, jako prawo do ochrony przed bezprawnym wtargnięciem w sferę nie samej substancji mieszkaniowej, lecz w sferę określonego stanu psychicznego oraz emocjonalnego, jaki daje każdemu człowiekowi poczucie bezpieczeństwa i niezakłóconego posiadania własnego miejsca, w którym koncentruje swoje istotne sprawy życiowe i chroni swoją prywatność²⁷⁸.

9. Twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska- podstawowym uzasadnieniem ochrony tych dóbr jest przekonanie, że stanowią one oryginalny wytwór

²⁷⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dn. 19.11.2003 r., I PK 590/02, OSNAPiUS 2004, Nr 20, poz. 351.

²⁷⁶ A. Doliwa, *op. cit.*, Warszawa 2012, s.111.

²⁷⁷ Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.

²⁷⁸ Wyrok Sądu Administracyjnego w Gdańsku z dn. 29.12.2000r., I ACa 910/00, OSA 2002, Nr 2, poz. 11.

umysłu ludzkiego. Oprócz ochrony kodeksowej zawartej w art. 23 Kodeksu cywilnego, duże znaczenie w zakresie ochrony dóbr osobistych twórców odgrywają także ustawy szczególne, czyli Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych²⁷⁹ oraz ustawa- Prawo własności przemysłowej²⁸⁰.

10. Stan cywilny - rozumiany jako prawo do właściwego ujawnienia tego stanu w aktach stanu cywilnego, a także możliwość zakazania innym osobom bezpodstawnego określania się jako mąż/ żona, syn/córka, brat/siostra uprawnionego, jest obejmowany przez doktrynę oraz judykaturę pojęciem dobra osobistego²⁸¹.

11. Poczucie przynależności do danej płci- płeć człowieka jest uznawana jako dobro osobiste. Ustalenie płci w drodze orzeczenia sądowego może nastąpić na podstawie art. 189 Kodeksu Postępowania Cywilnego²⁸². Według wyroku Sądu Administracyjnego w Katowicach ustalenie to nie może opierać się wyłącznie na poczuciu danej osoby o przynależności do określonej płci²⁸³.

12. Kult pamięci po zmarłej osobie bliskiej- nie jest wymienione w art. 23 Kodeksu cywilnego jako dobro osobiste, ale zostało ukształtowane przez orzecznictwo Sądu Najwyższego. Kult pamięci po zmarłej osobie obejmuje w szczególności uprawnienia do pochowania zwłok, ich przeniesienia lub ekshumacji, ustalenia napisu nagrobnego, pielęgnację i odwiedzanie grobu, wybudowanie nagrobka oraz odbywanie ceremonii religijnych. Treść prawa osobistego dotyczy również sfery uczuciowej odnoszącej się do postaci osoby zmarłej²⁸⁴. Ochrona prawna dobra osobistego w postaci kultu pamięci osoby zmarłej nie jest uzależniona od zakresu ochrony dóbr osobistych tej osoby, jaka zostałaby jej udzielona za życia²⁸⁵.

13. Korzystanie z nieskażonego środowiska naturalnego- nawiązując do poglądu Sądu Najwyższego „prawo człowieka do nieskażonego środowiska biologicznego i do zaspokojenia uczuć estetycznych pięknem krajobrazu może być chronione środkami przewidzianymi w art. 24 Kodeksu cywilnego tylko wtedy, gdy pogwałcenie tego prawa stanowi równocześnie naruszenie lub zagrożenie praw osobistych, których przedmiotem są dobra osobiste w rozumieniu art. 23 Kodeksu cywilnego”²⁸⁶.

²⁷⁹ Dz.U. 1994 nr 24 poz. 83.

²⁸⁰ Dz. U. z 2013 r. poz. 1410.

²⁸¹ A. Doliwa, *op.cit.*, s.112- 113.

²⁸² Dz. U. 1964 Nr 43 poz. 296.

²⁸³ Wyrok Sądu Administracyjnego w Katowicach z dn. 30.04.2004 r., I ACa 276/04, OSA 2004, Nr 10, poz. 31.

²⁸⁴ H. Witczak, A Kawalko, *op. cit.*, s.126.

²⁸⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dn.23.09.2009 r., I CSK 346/08, OSNC 2010, Nr 3, poz. 48.

14. Wstęp do publicznych miejsc wypoczynku i rozrywki- zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego interpretacja art. 23 Kodeksu cywilnego pozwala przyjąć, iż „w pojęciu dobra osobistego mieści się też taki element, jak prawo wstępu do publicznych miejsc wypoczynku i rozrywki. W związku z tym tak rozumiane dobro osobiste może być naruszone również przez wydanie zakazu, który uniemożliwi praktyczną realizację tego prawa i tym samym zainteresowany może podejmować środki zmierzające do ochrony tego prawa”²⁸⁷.

15. Prawo do prywatności - według art. 47 Konstytucji RP, każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym²⁸⁸.

III. Przesłanki ochrony dóbr osobistych

Osobą naruszającą dobra osobiste może być zarówno osoba fizyczna jak i prawna. W oparciu o przepisy art. 38 Kodeksu cywilnego „osoba prawna działa przez swoje organy w sposób przewidziany w ustawie i w opartym na niej statucie” działanie osób fizycznych wchodzących w skład organów osoby prawnej uważa się za działanie tej osoby prawnej. Natomiast zgodnie z art. 448 Kodeksu cywilnego „w razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub na jego żądanie zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia” cywilnoprawne skutki naruszenia cudzego dobra osobistego przez osoby występujące w charakterze organu osoby prawnej obciążają nie te osoby, lecz reprezentowaną przez nie osobę prawną.

1. Działanie naruszające lub zagrażające dobru osobistemu.

Zgodnie z art. 24 Kodeksu cywilnego ochrona przysługuje jedynie przed bezprawnym zagrożeniem lub naruszeniem dobra osobistego. W razie wystąpienia okoliczności wyłączających bezprawność zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego ochrona dobra nie przysługuje²⁸⁹. Nie każde naruszenie lub zagrożenie dobra osobistego jest równoznaczne z naruszeniem osobistego prawa podmiotowego do tego dobra. Środki ochrony można zastosować tylko wtedy, gdy nastąpi działanie bezprawne, czyli naruszenie prawa.

²⁸⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dn. 10.07.1975 r., I CR 356/75, OSPiKA 1976, Nr 12, poz. 232.

²⁸⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dn. 10.06.1977 r., II CR 187/77, niepubl.

²⁸⁸ A. Doliwa, *op. cit.*, s. 114.

²⁸⁹ M. Safjan (red.), Z. Banaszczyk, T. Pajor, L. Górnicki, M. Pazdan, W. J. Katner, T. Pietrzykowski, M. Pyziak-Szafnicka, Z. Radwański, W. Rozwadowski, M. Zieliński, *Prawo cywilne- część ogólna*, Warszawa 2007, s. 1153.

Do przesłanek ochrony dóbr osobistych należą bezprawność działania, które zagraża naruszeniem lub narusza cudze dobro osobiste²⁹⁰. Ocena, czy nastąpiło zagrożenie lub naruszenie dobra osobistego, nie może być dokonana według miary indywidualnej wrażliwości osoby, która czuje się dotknięta zachowaniem innego osoby²⁹¹. Analizując sprawę w przedmiocie ochrony dóbr osobistych, w pierwszej kolejności sąd powinien ustalić, czy doszło do naruszenia dobra osobistego, a kolejno w przypadku pozytywnej odpowiedzi, ustalić czy działanie pozwanego było bezprawne²⁹².

2. Bezprawność naruszenia dobra osobistego.

Przesłanką ochrony dóbr osobistych jest bezprawność naruszenia lub zagrożenia dobra osobistego. Zgodnie z art. 24 § 1 Kodeksu cywilnego „ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne” zostaje wprowadzone domniemanie prawne bezprawności działania osoby zagrażającej lub naruszającej dobro osobiste innej osoby. Oznacza to, że osoba, której zarzucono, że swym działaniem naruszyła lub zagrażała cudzemu dobru osobistemu, nie poniesie odpowiedzialności, gdy wykaże, że jej działanie nie było bezprawne. Konstrukcja, która polega na posługiwaniu się domniemaniem bezprawności naruszenia lub zagrożenia naruszeniem dobra osobistego w sposób całkowity wzmacnia ochronę pokrzywdzonego. Obciąża sprawcę naruszenia ciężarem dowodu, w taki sposób, że ryzyko niewyjaśnienia okoliczności wyłączającej bezprawność nie ciążyła na pokrzywdzonym, lecz na sprawcy. Uzyskanie ochrony przez pokrzywdzonego nastąpi wtedy, gdy wykaże on fakt naruszenia lub zagrożenia dobra osobistego.

3. Okoliczności wyłączające bezprawność.

Działanie na podstawie przepisu prawnego lub działanie będące wykonywaniem jakiegoś prawa podmiotowego jest działaniem legalnym. Jeśli skutek takiego działania zostanie naruszone lub zagrożone dobro osobiste, to właściciel tego dobra nie może sięgnąć po środki ochrony, gdyż korzystanie z nich jest uzależnione od naruszenia osobistego prawa podmiotowego do dobra osobistego²⁹³.

Zgoda uprawnionego stanowi okoliczność wyłączającą bezprawność działania naruszającego lub zagrażającego dobru osobistemu. Zgoda ta znajduje uzasadnienie w konstrukcji prawa podmiotowego, która zakłada swobodę korzystania z niego. Podmiot uprawniony udziela zgodę na naruszenie swojego dobra osobistego, chyba że jest to sprzeczne

²⁹⁰ A. Doliwa, *op. cit.*, s. 115.

²⁹¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dn. 05.04.2002 r., II CKN 953/00, niepubl.

²⁹² Wyrok Sądu Najwyższego z dn. 17.06.2004 r., V CK 609/03, niepubl.

²⁹³ A. Doliwa, *op. cit.*, s.116.

z obowiązującym prawem lub zasadami współzycia społecznego. Zgoda ta dotyczy jedynie sfery wykonywania prawa podmiotowego, a nie jego przeniesienia na inny podmiot.

Obrona konieczna i stan wyższej konieczności jest działaniem podjętym w ramach obrony koniecznej oraz stanu wyższej konieczności. Działania te nie stanowią bezprawnego naruszenia dóbr osobistych²⁹⁴.

Nadużycie prawa podmiotowego również stanowi okoliczność wyłączającą bezprawność. Zgodnie z art. 5 Kodeksu cywilnego „Nie można czynić ze swego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno- gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współzycia społecznego. Takie działanie lub zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony”.

Dozwolona krytyka w interesie społecznym wyłącza bezprawność, jeżeli opiera się na materiałach zgromadzonych w sposób staranny i rzetelny, dotyczy publicznej działalności osoby, a nie jej życia prywatnego oraz została podjęta w interesie społecznym.

IV. Środki ochrony dóbr osobistych

Środki ochrony dóbr osobistych można najogólniej podzielić na majątkowe (są to roszczenia o naprawienie szkody wynikłej z naruszenia dobra osobistego) i niemajątkowe (są to roszczenia o zaniechanie i o usunięcie skutków naruszenia). W świetle art. 23 Kodeksu cywilnego dobra osobiste chronione są przez prawo cywilne niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach. Ochronie dóbr osobistych służą typowe środki cywilnoprawne, czyli roszczenia. Art. 24 § 1 przewiduje odpowiednie roszczenia oraz art. 415 i następne w związku z art. 24 § 2 Kodeksu cywilnego. Przepis art. 24 § 1 Kodeksu cywilnego nie wyłącza możliwości skorzystania przez pokrzywdzonego z uprawnień przewidzianych w innych przepisach Kodeksu cywilnego. W przypadku bezprawnego działania naruszającego lub zagrażającego dobru osobistemu uprawniony ma możliwość wystąpienia na drogę sądową z powództwem o zaniechanie, względnie usunięcie skutków naruszenia, o zadośćuczynienie lub zapłatę określonej kwoty na cel społeczny lub naprawienie szkody. W pewnym uproszczeniu można stwierdzić, że w przypadku szkód wyrządzonych czynem człowieka przesłankami odpowiedzialności są bezprawność tego czynu, przeważnie także wina, a zawsze szkoda i związek przyczynowy pomiędzy czynem a szkodą. W przypadku szkód wyrządzonych innymi zdarzeniami zajście zdarzenia opisanego

²⁹⁴ H. Witczak, A. Kawałko, *op. cit.*, s.129.

w przepisie szczególnym oraz szkoda i związek przyczynowy wystarczają do powstania odpowiedzialności. Przyjęta w systemie polskim konstrukcja ochrony dóbr osobistych za pomocą praw podmiotowych powoduje, że naruszenie dobra osobistego wyrządzające szkodę majątkową z reguły spełnia podstawowe przesłanki zastosowania przepisów kodeksu cywilnego o odpowiedzialności za czyn własny bądź cudzy. Powstanie odpowiedzialności zależy od spełnienia ewentualnych przesłanek dodatkowych. Co do zasady jednak wyrządzenie szkody przez naruszenie dobra osobistego mieści się w zakresie zastosowania przepisów o czynach niedozwolonych. Prowadzi to do wniosku, że art. 24 ust. 2 Kodeksu Cywilnego nie ma znaczenia normatywnego, a jedynie stanowi potwierdzenie stanu, który wynika z treści przepisów o czynach niedozwolonych i pełni funkcję informacyjną w stosunku do osób dotkniętych naruszeniem dobra osobistego²⁹⁵.

Powództwo o ustalenie to jedna z form ochrony dóbr osobistych. W myśl art. 189 Kodeksu Postępowania Cywilnego „powód może żądać ustalenia przez sąd istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, gdy ma w tym interes prawny”²⁹⁶. Orzecznictwo sądowe i doktryna wskazują, że dopuszczalna jest forma ochrony dóbr osobistych oparta na powództwie o ustalenie, że wskazane dobro przysługuje powodowi lub że zostało ono zagrożone lub naruszone. W przypadku gdy pozew o ustalenie dąży do otrzymania orzeczenia stwierdzającego, że dane dobro przysługuje powodowi, może to być środek ochrony sam w sobie wystarczający do zapobieżenia dalszym potencjalnym naruszeniom²⁹⁷.

Roszczenie o zaniechanie naruszeń ma miejsce wówczas, gdy dobro osobiste oznaczonej osoby zostaje jedynie zagrożone cudzym działaniem, ale do naruszenia jeszcze nie doszło. W myśl art. 24 § 1 „ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania(...)”. Żądanie zaniechania może stanowić samodzielny środek ochrony, gdy dane dobro osobiste zostało zagrożone przez cudze działanie. W przypadku zagrożenia naruszenia dobra osobistego, żądanie zaniechania działań przygotowawczych stanowi środek ochrony tego dobra²⁹⁸.

Roszczenie o usunięcie skutków naruszenia- zgodnie z art. 24 § 1 zdanie 2 Kodeksu cywilnego wynika, że w przypadku naruszenia dobra osobistego ten czyje dobro zostało naruszone ma prawo żądać od osoby która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków. Istotną sprawą czynności potrzebnej do usunięcia skutków naruszenia jest złożenie oświadczenia odpowiedniej treści oraz w odpowiedniej

²⁹⁵ J. Balcarczyk, *Dobra osobiste w XXI wieku*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s.21.

²⁹⁶ Dz.U. 1964 Nr 43 poz. 296.

²⁹⁷ A. Doliwa, *op. cit.*, s.120.

²⁹⁸ H. Witczak, A. Kawałko, *op. cit.*, s. 131.

formie. Treść żądania usunięcia skutków naruszenia powinna być dostosowana do charakteru i rodzaju naruszenia dobra osobistego. Powód może ograniczyć się do żądania usunięcia stanu naruszenia jego dobra osobistego jak również może się domagać podjęcia czynności zmierzających do usunięcia skutków naruszenia²⁹⁹. Za naruszenie dobra osobistego powód może domagać się podjęcia czynności zmierzających do usunięcia skutków naruszenia wśród których odróżnia się takie, które mają stać się wyłącznie źródłem satysfakcji pokrzywdzonego (list adresowany do niego z wyrazami ubolewania lub przeprosiny), od takich, które nadto mają dotrzeć do osób trzecich (przeprosiny ogłoszone w prasie, radiu lub telewizji, odwołanie w podobny sposób informacji nieprawdziwych)³⁰⁰.

Naruszenie dobra osobistego skutkuje również możliwością żądania zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłatą odpowiedniej sumy na wskazany przez poszkodowanego na cel społeczny. Według art. 24 § 1 zdanie 3 Kodeksu cywilnego „może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny”. Zasady dochodzenia tych roszczeń zostały określone w przepisach art. 445 i 448 Kodeksu cywilnego. Na podstawie art. 445 w przypadku uszkodzenia ciała, spowodowania rozstroju zdrowia, pozbawienia wolności oraz skłonienia do poddania się czynowi nierządному, sąd może przyznać zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę, a podmiotem uprawnionym do jego domagania się jest tylko osoba fizyczna. Natomiast przepis art. 448 ma charakter samodzielny i przysługuje obok zastosowania innych środków koniecznych do usunięcia skutków naruszenia dóbr osobistych, o ile inne środki nie wyczerpują uprawnień osoby, której dobro naruszono³⁰¹. W art. 448 zastosowano zwrot „sąd może przyznać (...) lub zasądzić” – nie oznacza to jednak niczym nieograniczonej arbitralności oceny sędziowskiej. Bowiem o przyznaniu zadośćuczynienia oraz jego wysokości zadecydować powinien rozmiar i intensywność doznanej krzywdy, stopień, rozmiar ujemnych następstw naruszenia dobra osobistego dla dotkniętego tym naruszeniem, stopień ewentualnej winy sprawcy³⁰².

Roszczenia odszkodowawcze- w świetle przepisu zawartego w art. 24 § 2 Kodeksu cywilnego, w sytuacji gdy naruszenie dobra osobistego pociągnęło za sobą szkodę majątkową, poszkodowany może żądać jej naprawienia na zasadach ogólnych. Uwzględnienie roszczenia odszkodowawczego zależy od zaistnienia szkody, winy sprawcy i adekwatnego

²⁹⁹ M.Safjan (red.), Z.Banaszczyk, T.Pajor, L. Górnicki, M. Pazdan, W.J.Katner, T.Pietrzykowski, M. Pyziak-Szafnicka, Z. Radwański, W. Rozwadowski, M. Zieliński, *op. cit.*, s. 1164.

³⁰⁰ K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. T. 1-2*, Wyd. 4, Warszawa 2005, art.24, *legalis*.

³⁰¹ H. Witczak, A. Kawałko, *op. cit.*, s. 133.

³⁰² M.Safjan (red.), Z.Banaszczyk, T.Pajor, L. Górnicki, M. Pazdan, W.J.Katner, T.Pietrzykowski, M. Pyziak-Szafnicka, Z. Radwański, W. Rozwadowski, M. Zieliński, *op.cit.*, s.1168.

związku przyczynowego między działaniem sprawcy a powstaniem szkody o czym stanowią art. 361-363 i 415 Kodeksu cywilnego³⁰³.

Podsumowanie

Podsumowując dobra osobiste podlegają ochronie prawnej, a katalog zawarty w art. 23 Kodeksu cywilnego ma charakter otwarty, co daje możliwość wskazywania nowych rodzajów dóbr osobistych.

Istnieje tendencja do przyznawania coraz większej ilości dóbr charakteru dóbr osobistych, co ma związek z nieustannym rozwojem społeczno-gospodarczym. Relację tą z jednej strony należy ocenić pozytywnie, gdyż jest to adekwatna odpowiedź prawa na potrzeby współczesnego świata. Z drugiej jednak strony, twórcza wykładnia przepisów zawartych w Kodeksie cywilnym zwiększa niepewność, że dobra, które nie są na tyle istotne i ważne, będą podporządkowane mocnej ochronie prawnej przewidzianej dla dóbr osobistych.

Bibliografia

Akty prawne:

1. Konstytucja RP z dn. 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.
2. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93
3. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks Postępowania Cywilnego, Dz. U. 1964 Nr 43 poz. 296
4. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz. U. 1994 nr 24 poz. 83
5. Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej Dz. U. z 2013 r. poz. 1410
5. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.

Orzecznictwo:

1. Wyrok Sądu Najwyższego z dn. 10.07.1975 r., I CR 356/75, OSPiKA 1976, Nr 12, poz. 232.
2. Wyrok Sądu Najwyższego z dn. 10.06.1977 r., II CR 187/77, niepubl.

³⁰³ . Witczak, A. Kawalko, *op. cit.*, Warszawa 2011, s. 134.

3. Wyrok Sądu Najwyższego z dn. 05.04.2002 r., II CKN 953/00, niepubl.
4. Wyrok Sądu Najwyższego z dn. 19.11.2003 r., I PK 590/02, OSNAPiUS 2004, Nr 20, poz. 351
5. Wyrok Sądu Najwyższego z dn. 17.06.2004 r., V CK 609/03, niepubl.
6. Wyrok Sądu Najwyższego z dn. 23.09.2009 r., I CSK 346/08, OSNC 2010, Nr 3, poz. 48.
7. Wyrok Sądu Administracyjnego w Gdańsku z dn. 29.12.2000r., I ACa 910/00, OSA 2002, Nr 2, poz. 11.
8. Wyrok Sądu Administracyjnego w Katowicach z dn. 30.04.2004 r., I ACa 276/04, OSA 2004, Nr 10, poz. 31

Literatura:

1. Balcarczyk J.: *Dobra osobiste w XXI wieku*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012
2. Banaszak B.: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Wyd. 2*, C. H. Beck Warszawa 2012
3. Czub K.: *Prawa osobiste twórców dóbr niematerialnych*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2011
4. Doliwa A.: *Prawo cywilne- część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 2012
5. Gniewek E. (red.), A. Cisek, J. Jezioro, J. Kremis, A. Łuszek-Zajac, J. Strzebińczyk, K. Zagrobelny: *Podstawy prawa cywilnego*, wyd. C.H. Beck, Warszawa 2005
6. Gniewek E., P. Machnikowski (red.): *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. C.H. Beck Warszawa 2014
7. Pietrzykowski K. (red.): *Kodeks cywilny. Komentarz. T. 1-2*, Wyd. 4, Warszawa 2005
8. Safjan M. (red.), Z. Banaszczyk, T. Pajor, L. Górnicki, M. Pazdan, W. J. Katner, T. Pietrzykowski, M. Pyziak-Szafnicka, Z. Radwański, W. Rozwadowski, M. Zieliński: *Prawo cywilne- część ogólna*, wyd. C.H. Beck Warszawa 2007
9. H. Witczak, A. Kawałko, *Prawo cywilne- część ogólna*, wyd. C.H. Beck, Warszawa 2011

Rozdział VIII

Ochrona praw dziecka

Ewelina Senator³⁰⁴

Abstract

The subject of the work is to present the issues of the protection of the rights of the child and its essence. The protection of the rights of the child constitutes an essential part of the area known as the protection of human rights. Its legal basis is formed by international and domestic laws. Polish law is contained in the Constitution and a number of legal act governing different areas of life, such as education and health care, as well as in the Codex laws such as the Penal Code, the civil code, work, family and caring. So when considering the extent to which the child is entitled to legal protection must also take account of the existing us standards of international law. International law sets a minimum catalogue of the protection of the rights and freedoms, below which do not specify a level of national protection.

Wstęp

Przedmiotem pracy jest przedstawienie problematyki ochrony praw dziecka i jej istoty. Ochrona praw dziecka stanowi istotną część dziedziny określanej jako ochrona praw człowieka. Jej podstawę prawną tworzą normy prawa międzynarodowego i krajowego. W prawie polskim zawarta jest ona w Konstytucji i szeregu akt prawnych, regulujących różne dziedziny życia, na przykład edukację, opiekę i zdrowie, a także w ustawach kodeksowych, takich jak kodeks karny, kodeks cywilny, pracy, rodzinny i opiekuńczy. Rozważając więc, w jakim zakresie przysługuje dziecku ochrona prawna trzeba uwzględnić także obowiązujące nas normy prawa międzynarodowego. Prawo międzynarodowe wyznacza minimalny katalog ochrony praw i wolności, poniżej którego nie wolno określić poziomu ochrony krajowej. Podczas pisania pracy wykorzystano głównie informacje ze źródeł internetowych, aktów prawnych i artykułów.

³⁰⁴ Studentka pierwszego roku studiów magisterskich na kierunku administracja. Aktywny członek koła „SKAUTH”.

Sytuacja dziecka i jego praw zawsze była związana z kulturalnym bytem ludności oraz warunkami wynikającymi z indywidualnych właściwości dziecka i jego rozwoju, konkretnych warunków bytu rodziny czy też jednostkowych zdarzeń losowych. Na stosunek zbiorowości społecznej wobec dziecka wpływało wiele czynników. Były to m.in. stopień rozwoju ekonomiki i stosunków społecznych oraz poglądów ideowo – politycznych i filozoficznych występujących w konkretnej epoce historycznej. Te elementy kształtowały pozycję dziecka w rodzinie, społeczeństwie i państwie. W czasach najdawniejszych dziecko było własnością rodziców, przede wszystkim ojca, który sprawował nad nim całkowitą władzę. A u niektórych ludów nawet zabicie własnego dziecka było dozwolone. Głównie dla składania ofiar, ale nie tylko. Świat starożytny nie uznawał w zasadzie ochrony słabszych. Dzieci pozamałżeńskie, kalekie, chore, biedne, osierocone i bezdomne często były skazywane na życie tułaczę, a nawet zagładę. Kto nie miał sił, by samodzielnie istnieć i móc służyć społeczeństwu, ten nie miał też prawa do życia.³⁰⁵ Geneza praw dziecka nie jest zbyt długa bowiem dopiero na przełomie XVIII i XIX wieku w świadomości ludzi ukształtowało się przekonanie, że dziecko potrzebuje specjalnej opieki i ochrony. W okresie średniowiecza i kilku kolejnych epok hołdowano przekonaniu, że dziecko, będące zaledwie „materiałem” na człowieka, wymaga surowego traktowania i bezwzględnego dyscyplinowania, ponieważ tylko w ten sposób może wyrosnąć na pełnowartościową jednostkę ludzką. Rodziło się wiele dzieci, ale niewiele z nich miało szansę dożyć wieku kilku lat - nie tylko ze względu na trudne warunki sanitarne itp., ale także brak należytej opieki i troski. Również prawo rzymskie mówiło o tym, że osobowość człowieka zaczyna się już od jego narodzin, a za narodzone uważano już dziecko poczęte. Samo życie dzieci teoretycznie było chronione, jednak w traktowaniu ich przez wieki niewiele się zmieniło, jeśli nie miało opieki i oparcia we własnej rodzinie. Dziecko, zwłaszcza pozamałżeńskie, kalekie, osierocone, bezdomne, lub pochodzące z ubogiej rodziny wielodzietnej, nadal było, a w wielu krajach jest, niewolnikiem i towarem, przedmiotem handlu i wyzysku fizycznego lub seksualnego, podlega barbarzyńskim praktykom religijnym i rytualnym, jest okaleczane fizycznie i psychicznie, dyskryminowane pod względem płci czy stanu zdrowia.³⁰⁶ Po wielu jednak latach pojawił się międzynarodowy ruch na rzecz ochrony praw dzieci. Ruch ten zapoczątkowała w XIX w. tragiczna historia 8-letniej dziewczynki, Mary Ellen z Baltimore. Dziewczynka była bita regularnie przez swoją matkę. Pomocy dziewczynce udzieliły osoby należące do lokalnego oddziału stowarzyszenia

³⁰⁵ K. Jadzyn, Historia praw dziecka, <http://p51opole.wodip.opole.pl/index.php/warto-przeczyta/322-historia-praw-dziecka-cz-i>, (dostęp:01.05.2015 r.)

³⁰⁶ Ibidem.

przeciwdziałania okrucieństwu wobec zwierząt. Pod wpływem tamtego wydarzenia od roku 1874 w USA powstało ponad 200 różnych lokalnych stowarzyszeń, których celem była ochrona dzieci przed przemocą. Zaczęto traktować je jako pełnowartościowych ludzi, którzy jako osoby jeszcze niedorosłe potrzebują szczególnego traktowania, opieki i warunków życia, które mogą zapewnić im możliwość prawidłowego rozwoju. Państwo, samorządy i organizacje społeczne postawiły sobie za cel działanie na rzecz dobra dzieci i przestrzegania ich praw do godziwego życia. Stopniowo także w innych krajach powstawały organizacje chroniące dzieci i walczące w imię ich praw. Od 1880 r. w Europie powstawały towarzystwa międzynarodowe (kryminologów, sędziów dla nieletnich, opieki nad dziećmi porzuconymi i bezdomnymi), które pracowały nad łagodzeniem prawa karnego dla nieletnich, zakładaniu placówek wychowawczych i opiekuńczych dla dzieci. Zachodnia cywilizacja opornie przyswajała nie tylko świadomość człowieczeństwa dzieci, ale i ich odrębności. W wielu krajach Trzeciego Świata pojęcie dzieciństwa nie istnieje do dziś. W krajach tych dzieci już w bardzo młodym wieku podejmują pracę po to, aby przeżyć, dla niektórych jednak są tanią siłą roboczą. Do ruchu czynnie włączali się pedagodzy, lekarze, psychologowie i prawnicy, apelujący o szczególne traktowanie dzieci jako przyszłości społeczeństwa. Po raz pierwszy prawa dziecka zapisano w Deklaracji Genewskiej z 1924 jednak najważniejszym, kompleksowym dokumentem określającym prawa dziecka jest Konwencja o prawach dziecka.

Ważne daty przedstawiające genezę praw człowieka w tym na rzecz dzieci.

1924 – Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów przyjęło Deklarację Praw Dziecka (zwaną Genewską)

1946 – Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych powołało organizację UNICEF

1948 – Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych uchwaliło Powszechną Deklarację Praw Człowieka

1950 – powstanie Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (ratyfikowana przez Polskę w 1993 r.).

1959 – Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych proklamowało Deklarację Praw Dziecka, która jest rozszerzeniem Deklaracji Genewskiej

1978 – Polska złożyła propozycję projektu Konwencji o Prawach Dziecka.

1989 – Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych przyjęło Konwencję o Prawach Dziecka, która weszła w życie w 1990 r., Polska ratyfikowała ją w 1991 r.

1990 – Światowy Szczyt w Sprawie Dzieci w Nowym Jorku. .

1996 r. – Europejska Konwencja o Wykonywaniu Praw Dzieci. Weszła w życie w 2000 r., ratyfikowana przez Polskę w 1997 r.

1996 r. – Pierwszy Światowy Kongres na rzecz Przeciwdziałania Prostytcji i Pornografii Dziecięcej.

2000 r. – stworzenie dwóch protokołów fakultatywnych do Konwencji o Prawach Dziecka – dotyczących angażowania dzieci w konflikty zbrojne i handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i pornografii.

2001 r. – Drugi Światowy Kongres na rzecz Przeciwdziałania Prostytcji i Pornografii Dziecięcej w Jokohamie.

20 listopada 1959 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ proklamowało Deklarację Praw Dziecka, już dziesięciopunktową, nie była to jednak ustawa prawna, zobowiązująca państwa do jej przestrzegania. Rola tego dokumentu polega przede wszystkim na znaczącym poszerzeniu katalogu praw dzieci. Próbuje on bowiem określić, jakie treści zawierają się w stwierdzeniu, że każde dziecko powinno dostać wszystko to, co ludzkość ma najlepszego. W ramach 10 zasad wymienia więc:

1. Równość wszystkich dzieci, bez żadnego wyjątku i różnicy.
2. Możliwość szczególnej ochrony prawnej.
3. Prawo do nazwiska i obywatelstwa.
4. Możliwość korzystania z opieki społecznej.
5. Szczególną opiekę nad dziećmi specjalnej troski.
6. Miłość i zrozumienie jako podstawę rozwoju.
7. Bezpłatną i obowiązkową naukę na poziomie przynajmniej podstawowym.
8. Pierwszeństwo w zakresie otrzymywania wszelkiej ochrony i pomocy.
9. Pełną ochronę przed zaniedbaniem, okrucieństwem i wyzyskiem.

10. Wychowywanie w duchu pokoju, zrozumienia, braterstwa, tolerancji.³⁰⁷

Nie można pominąć kwestii samej istoty praw dziecka, gdzie każdemu dziecku przysługują prawa dziecka tak jak każdemu dorosłemu przysługują prawa człowieka. Prawa dziecka są więc naturalną konsekwencją praw człowieka. Praw tych nikt nie może dziecku pozbawić.

Kwestia praw dziecka uregulowana została już na gruncie Konstytucji, w rozdziale zatytułowanym „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”. Zgodnie z art. 30 rozdziału II *„Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”*. Z godności wywodzą się dwie zasady: wolność i równość, które są podstawą wszystkich praw człowieka. Wolność oznacza to, że człowiek nie jest własnością kogokolwiek, posiada wolną wolę, może samodzielnie podejmować decyzje i świadomie ponosić za nie odpowiedzialność (dziecko uczy się tego w trakcie dojrzewania). Równość oznacza, że każde dziecko ma takie same prawa i ma być tak samo traktowane przez wszystkich bez jakiegokolwiek dyskryminacji. Otóż, ze względu na to, że człowiek przed i po urodzeniu (zwany dzieckiem) nie jest w stanie funkcjonować samodzielnie, uznano, iż do pewnego momentu swojego życia musi pozostawać pod opieką dorosłych.

Konstytucja w art. 72 wskazuje prawa dziecka:

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.
2. Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych.
3. W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględniania zdania dziecka.
4. Ustawa określa kompetencje i sposoby powoływania Rzecznika Praw Dziecka.³⁰⁸

Zawarcie postanowień dotyczących praw dziecka w tym najważniejszym akcie prawnym ma na celu podkreślenie ich wagi oraz doniosłości, a także zapewnienie im jak najlepszej

³⁰⁷ Deklaracja Praw Dziecka z 20 listopada 1959r., <http://www.unicef.pl/Co-robimy/Prawa-dziecka/Akty-prawne>, (dostęp:01.05.2015r.)

³⁰⁸ Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483

ochrony. W Polsce za podstawową komórkę społeczną uważa się rodzinę. W Polsce dzieciom przysługują szereg praw o charakterze cywilnym, socjalnym, kulturalnym. Do praw o charakterze cywilnym należy zaliczyć przede wszystkim niezbywalne prawo dziecka do życia i rozwoju. Dziecku przysługuje prawo do posiadania stanu cywilnego (tożsamości dziecka), prawo do nabycia obywatelstwa polskiego oraz prawo do wychowania w rodzinie. Zgodnie z przepisami Konstytucji RP, ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w przepisach o randze ustawowej, tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu. Dziecku przysługuje także prawo do wolności, godności, szacunku oraz nietykalności osobistej. Co więcej, dziecko ma też prawo do swobody myśli, sumienia i wyznania. Zakazana jest również bezprawna ingerencja w sferę życia prywatnego, rodzinnego lub domowego dziecka. Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem. Dziecku przysługuje także prawo do wolności od jakiegokolwiek przemocy (fizycznej lub psychicznej). Obowiązuje zakaz tortur i niehumanitarnego, poniżającego traktowania i karania dzieci. Wśród praw socjalnych należy wymienić przede wszystkim: prawo do zabezpieczenia socjalnego, prawo do ochrony zdrowia oraz prawo do wypoczynku, czasu wolnego, rozrywki i zabawy. Wśród praw kulturalnych należy wskazać zwłaszcza prawo dziecka do nauki. Nauka w szkołach publicznych na szczeblu podstawowym i gimnazjalnym ma charakter nieodpłatny. Ponadto, obowiązuje obowiązek nauki do ukończenia przez dziecko gimnazjum. Rodzice mają możliwość wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne. Ponadto, dzieciom przysługuje prawo do korzystania z dóbr kultury. Dzieciom wywodzącym się z mniejszości etnicznych przysługują prawo do znajomości własnego języka, obyczajów i tradycji oraz własnej kultury. Jednak najważniejszym aktem prawnym, który określa prawa dziecka jest *Konwencja o prawach dziecka*. Potocznie nazywa się ją światową konstytucją praw dziecka. Została uchwalona 20 listopada 1989 roku przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych. Wszystkie 192 kraje, które zdecydowały się ratyfikować ten dokument, zobowiązały się do respektowania i realizowania jego zapisów. Polska uczyniła to w 1991 roku. Konwencja jest dokumentem w pewnym sensie rewolucyjnym bo po raz pierwszy zostały w niej uwzględnione prawa i wolności osobiste dziecka takie jak np. prawo do prywatności, swobody wypowiedzi etc. Konwencja wprowadziła też mechanizm kontroli respektowania praw dziecka przez poszczególne państwa. Są one zobowiązane do składania raportów z wykonywania Konwencji, rozpatrywanych następnie przez specjalnie powołany w tym celu Komitet Praw Dziecka z siedzibą w Genewie. Jest to dziesięcioosobowy zespół niezależnych, działających we własnym imieniu ekspertów, których celem jest czuwanie nad

przestrzeganiem praw Konwencji i badanie postępów poszczególnych państw w realizacji przewidzianych w niej zobowiązań. Konwencja zakłada, że dzieci nie są w pełni dojrzałe i na tyle świadome, by same mogły o siebie zadbać, przez co należy im się szczególna opieka i ochrona. Najważniejszymi zasadami, którymi kierowali się twórcy Konwencji są : zasada kierowania się zawsze dobrem dziecka oraz zasada równości wobec prawa wszystkich dzieci niezależnie od pochodzenia, koloru skóry czy wyznania. Inicjatorem i pomysłodawcą stworzenia Konwencji o prawach dziecka była Polska, dlatego też spoczywa na nas szczególna rola, aby prawa dziecka były w Polsce znane i przestrzegane.³⁰⁹ Konwencja o Prawach Dziecka w art. 1. definiuje „dziecko” jako „każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność”.

Przepis art. 9 tegoż dokumentu obliguje Polskę do przestrzegania wiążącego ją prawa międzynarodowego. Polska ratyfikując 30 kwietnia 1991 roku Konwencję o prawach dziecka zobowiązała się jednocześnie do respektowania zawartych w niej praw. W tym miejscu należy przytoczyć treść art. 2 tejże Konwencji, z którego wynika, że: *„1.Państwa - Strony w granicach swojej jurysdykcji będą respektowały i gwarantowały prawa zawarte w niniejszej Konwencji wobec każdego dziecka, bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, poglądy polityczne i inne, pochodzenie narodowe, etniczne lub społeczne, status majątkowy, niepełnosprawność, cenzus urodzenia lub jakiegokolwiek inny tego dziecka albo jego rodziców bądź opiekuna prawnego. 2.Państwa - Strony będą podejmowały właściwe kroki dla zapewnienia ochrony dziecka przed wszelkimi formami dyskryminacji lub karania ,ze względu na pochodzenia, działalność, wyrażane poglądy lub przekonania religijne rodziców dziecka, opiekunów prawnych lub członków rodziny.”*³¹⁰ Polska wniosła jednak pewne zastrzeżenia, zgodnie z którymi min. wykonania przez dziecko jego praw określonych w artykułach od 12 do 16 dokonuje się z poszanowaniem władzy rodzicielskiej. zgodnie z polskimi zwyczajami i tradycjami dotyczącymi miejsca dziecka w rodzinie i poza rodziną. W odniesieniu do artykułu 7 konwencji: Rzeczpospolita Polska zastrzega, że prawo dziecka przysposobionego do poznania rodziców naturalnych będzie podlegało ograniczeniu poprzez obowiązywanie rozwiązań prawnych umożliwiających przysposabiającym zachowanie tajemnicy pochodzenia dziecka.

³⁰⁹ Historia praw dziecka <http://www.unicef.pl/Co-robimy/Prawa-dziecka/Geneza-praw-dziecka>, (dostęp:01.05.2015r.)

³¹⁰ Konwencja o Prawach Dziecka z 1989r., <http://www.unicef.pl/Co-robimy/Prawa-dziecka/Akty-prawne>, (dostęp:01.05.2015r.)

Na straży ochrony praw dziecka określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Konwencji o prawach dziecka i innych przepisach prawa, z poszanowaniem odpowiedzialności, praw i obowiązków rodziców stoi także **Rzecznik Praw Dziecka**. Rzecznik przy wykonywaniu swoich uprawnień kieruje się dobrem dziecka oraz bierze pod uwagę, że naturalnym środowiskiem jego rozwoju jest rodzina. W rozumieniu ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka „dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności”.³¹¹

Rzecznik działa na rzecz ochrony praw dziecka, w szczególności:

1. prawa do życia i ochrony zdrowia,
2. prawa do wychowania w rodzinie,
3. prawa do godziwych warunków socjalnych,
4. prawa do nauki.

Prawa dziecka, podobnie jak prawa człowieka podzielone są według kategorii na prawa:

- osobiste, umożliwiające rozwój dziecka. Są to: prawo do życia, prawo do tożsamości, prawo do rozwoju, prawo do wychowania w rodzinie, prawo do wyrażania własnych poglądów, prawo do informacji;
- polityczne lub publiczne, dzięki którym dziecko wyraża swoje poglądy i uczestniczy w życiu swojej grupy, społeczności, państwa. Są to prawa: prawo do wyrażania własnych poglądów, prawo do uczestniczenia w stowarzyszeniach;
- socjalne, które są obowiązkami państwa i dorosłych do stworzenia odpowiednich warunków do rozwoju umysłowego i fizycznego dziecka. Są to: prawo do godnych warunków życia i odpowiedniego poziomu życia, prawo do opieki zdrowotnej, prawo do odpoczynku;
- ekonomiczne, umożliwiające dziecku przygotowywanie się do niezależności materialnej od innych. Najważniejszym jest prawo do nauki; ponadto ochrona prawa pracy podejmowanej, czy to w ramach obowiązku nauki czy wakacyjnego zarobku.³¹²

Aktem prawnym regulującym ochronę praw dziecka jest także, ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty. Zgodnie z art. 4 tejże ustawy „*Nauczyciel w swoich działaniach*

³¹¹ Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz.U. 2000 nr 6 poz. 69 z późniejszymi zmianami.

³¹² Rzecznik Praw dziecka, Prawa dziecka, <http://brpd.gov.pl/prawa-dziecka>, (dostęp:02.05.2015r.)

dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych ma obowiązek kierowania się dobrem uczniów, troską o ich zdrowie, postawę moralną i obywatelską z poszanowaniem godności osobistej ucznia." Natomiast w art. 33 nadzorowi podlega w szczególności:

1. przestrzeganie praw dziecka i praw ucznia oraz upowszechnianie wiedzy o tych prawach,
2. zapewnienie uczniom bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki.³¹³

Kolejnym przykładem aktu prawnego jest Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001r. w sprawie ramowych statutow publicznego przedszkola oraz publicznych szkół. Nakłada obowiązek określenia w statutach szczegółowych zasad rekrutacji uczniów do szkoły oraz ich prawa i obowiązki, w tym:

1. rodzaje nagród i kar stosowanych wobec uczniów oraz tryb odwoływania się od kary; nie mogą być stosowane kary naruszające nietykalność i godność osobistą ucznia,
2. przypadki, w których dyrektor szkoły może wystąpić do kuratora oświaty z wnioskiem o przeniesienie ucznia do innej szkoły,
3. warunki pobytu w szkole zapewniające uczniom bezpieczeństwo, ochronę przed przemocą, uzależnieniami, demoralizacją oraz innymi przejawami patologii społecznej
4. określenia praw ucznia z uwzględnieniem w szczególności praw zawartych w Konwencji o prawach dziecka oraz trybu składania skarg w przypadku naruszania praw ucznia.
5. określenia obowiązków ucznia.³¹⁴

Przytoczone uregulowania prawne porządkują hierarchię ważności dokumentów obligujących do przestrzegania praw dziecka w szkołach i placówkach.

Ochrona międzynarodowa opiera się na dokumentach prawnych, które z uwagi na obszar obowiązywania dzieli się na powszechne, uchwalane przez Organizację Narodów Zjednoczonych (Pakty Praw Człowieka, Konwencja o Prawach Dziecka) i regionalne (na przykład Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności).

³¹³ Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty, Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425, stan prawny na 5 maja 2015 r.

³¹⁴ Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001r. w sprawie ramowych statutow publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. z 2001r. Nr 61 poz. 624 z późn. zm.)

30 kwietnia obchodzony jest na całym świecie Dzień Sprzeciwu Wobec Bicia Dzieci. Ma za zadanie uświadomić wszystkim dorosłym, jak szkodliwie i destrukcyjne jest stosowanie kar cielesnych.³¹⁵ W artykule 40 Konstytucji³¹⁵ zawarta jest ważna zasada: „*Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych.*” W Polsce zakaz bicia dzieci regulowany jest także Ustawą o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz Kodeksem rodzinnym i opiekuńczym. Nowelizacja z 2010 r. wprowadziła całkowity zakaz stosowania jakichkolwiek kar cielesnych wobec dzieci przez osoby wykonujące władzę rodzicielską oraz sprawujące opiekę lub pieczę nad małoletnim. Zapis ten był wielokrotnie postulowany przez Rzecznika Praw Dziecka. Rzecznik Praw Dziecka, mając na uwadze wyniki raportu, w październiku 2014 roku zainaugurował kampanię społeczną „Bicie uczy, ale tylko złych rzeczy”, której celem jest nagłośnienie problemu przemocy wobec dzieci oraz zmiana postaw społecznych, a tym samym obniżenie poziomu agresji i aprobaty dla stosowania przemocy wobec dzieci. Światowy Dzień Sprzeciwu Wobec Bicia Dzieci to inicjatywa zapoczątkowana przez amerykańską organizację EPOCH (End Physical Punishment of Children).

Podsumowanie

Podsumowując przedstawiona w niniejszej pracy problematyka nie wyczerpuje w całości zagadnienia związanego z ochroną praw dziecka. Mimo to w pewnej części udało się przedstawić prawa dziecka oraz organy chroniące te prawa. A także dokumenty i regulacje prawne pomagające w przestrzeganiu i ochronie praw dziecka. Głównym organem stojącym

³¹⁵Światowy Dzień Sprzeciwu Wobec Bicia Dzieci, <http://brpd.gov.pl/aktualnosci/swiatowy-dzien-sprzeciwu-wobec-bicia-dzieci-2>, (dostęp:02.05.2015r.)

na straży przestrzegania praw ludzkich jest Rzecznik Praw Obywatelskich, któremu pomaga Rzecznik Praw Dziecka. Najważniejszymi aktami chroniącymi prawa dziecka jest Konstytucja RP, Konwencja Praw Dziecka oraz Deklaracja Praw Człowieka. Na straży przestrzegania prawa stoją również sądy oraz wiele organizacji pozarządowych takich jak UNICEF, UNESCO, WHO, UNHCR. Wszyscy dorośli powinni brać udział w rozwoju umysłowym i fizycznym dziecka, gdyż dzieci są największym bogactwem każdego społeczeństwa i w przyszłości to one będą decydowały o swojej wspólnocie, państwie, globie. Należy je więc bardzo dobrze do tej roli przygotować. Ma to robić rodzic, nauczyciel, lekarz, policjant, polityk. Dziecko nie jest własnością dorosłych. Jest słabsze od dorosłych, dlatego też musi posiadać dodatkową ochronę przed siłą dorosłych. Taką ochronę dają im prawa dziecka zapisane w Konwencji o prawach dziecka. Konwencja natomiast zobowiązuje państwo i dorosłych do szczególnego traktowania dzieci. Najważniejszymi opiekunami są rodzice. Jednak wtedy, gdy ich zabraknie lub nie wywiązują się ze swoich obowiązków rodzicielskich lub nie dają sobie samodzielnie rady z opieką nad dzieckiem, to państwo w myśl zasady pomocniczości musi im pomóc lub przejąć ich obowiązki.

Bibliografia

Akty prawne

1. Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 roku, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483

2. Ustawa z dnia 7 września 1991 roku *o systemie oświaty*, Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425, stan prawny na 5 maja 2015 r.
3. Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. z 2001r. Nr 61 poz. 624 z późn. zm.)
4. Konwencja o Prawach Dziecka z 1989r., <http://www.unicef.pl/Co-robimy/Prawa-dziecka/Akty-prawne>, (dostęp:01.05.2015r.)
5. Deklaracja Praw Dziecka z 20 listopada 1959r., <http://www.unicef.pl/Co-robimy/Prawa-dziecka/Akty-prawne>, (dostęp:01.05,2015r.)

Artykuły internetowe

1. K. Jadzyn, Historia praw dziecka, <http://p51opole.wodip.opole.pl/index.php/warto-przeczyta/322-historia-praw-dziecka-cz-i>, (dostęp:01.05.2015 r.)
2. Historia praw dziecka <http://www.unicef.pl/Co-robimy/Prawa-dziecka/Geneza-praw-dziecka>, (dostęp:01.05.2015r.)
3. Światowy Dzień Sprzeciwu Wobec Bicia Dzieci, <http://brpd.gov.pl/aktualnosci/swiatowy-dzien-sprzeciwu-wobec-bicia-dzieci-2>, (dostęp:02.05.2015r.)

Rozdział IX

Prawo do ochrony zdrowia

Bartłomiej Składanek³¹⁶

Abstract

The article contains a detailed discussion of the legal, organizational and legal issues related to the public aspects of the Polish health care system. The author describes issues related to the right to health in terms of Polish constitutional law and international law. It is also mentioned about the activities of government, local government units and non-governmental organizations in the sphere of health protection. In the last chapter you will find information on the rights and duties of patients.

Wstęp

Prawo do ochrony zdrowia chroni jedno z podstawowych dóbr każdego człowieka, dlatego też każda osoba ma bardzo subiektywne podejście do problematyki zdrowia. Na to subiektywne podejście składają się własne wyobrażenia na temat stanu określanego mianem „zdrowia”, oczekiwania dotyczące możliwości korzystania ze świadczeń zdrowotnych, własne wyobrażenia na temat gwarancji ochrony zdrowia. Te liczne wyobrażenia i oczekiwania zderzają się jednak z realiami funkcjonowania systemu ochrony zdrowia³¹⁷.

Przepisy dotyczące ochrony zdrowia w Polsce znajdują się w różnych gałęziach i działach prawa: prawie administracyjnym, cywilnym, pracy, ubezpieczeń społecznych, handlowym i gospodarczym, finansowym i karnym. W ustawodawstwie polskim nie ma jednolitego aktu prawnego, który określałby w sposób jednoznaczny i usystematyzowany wszystkie prawa osób korzystających z usług medycznych i opieki zdrowotnej. Najważniejsze ustawy i rozporządzenia dotyczące ochrony zdrowia dotyczą wykonywania zawodów medycznych, świadczeń zdrowotnych finansowanych ze środków publicznych, farmacji, wyrobów medycznych i produktów leczniczych, samorządu terytorialnego, prawo pracy w służbie zdrowia, odpowiedzialność cywilna i karna lekarzy, prawa pacjenta, zamówienia

³¹⁶ **Bartłomiej Składanek**- Student II roku na kierunku Administracja Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego w Radomiu. Od 2013 roku aktywny członek Studenckiego Koła Administratywistów. Obecnie I-vce Prezes ds. promocji i rekrutacji.

³¹⁷ A. Surówka, *Miejsce konstytucyjnego prawa do ochrony zdrowia w systemie praw i wolności człowieka i obywatela*, „Dylematy polskiego konstytucjonalizmu”, 2012/NR 3 (11), s. 91.

publiczne w służbie zdrowia, zarządzanie w zakładach opieki zdrowotnej oraz prawo sanitarne. W wielu aktach prawnych zawarte są prawa pacjenta np. do poszanowania prywatności i godności, do informacji, do decydowania o sobie czyli wyrażania lub nie świadomej zgody, do poufności, do dodatkowej opieki, do poszanowania wartości i przekonań religijnych, do skarg i dochodzenia roszczeń itp. W systemie ochrony zdrowia uczestniczą świadczeniobiorcy czyli pacjenci, instytucje ubezpieczenia zdrowotnego pełniący rolę płatnika czyli Narodowy Fundusz Zdrowia, świadczeniodawcy, organy kontroli i nadzoru oraz Ministerstwo Zdrowia, które wytycza kierunki polityki zdrowotnej kraju.

I. Prawo do ochrony zdrowia w aspekcie polskiego prawa konstytucyjnego i prawa międzynarodowego.

Prawo do ochrony zdrowia w świetle przepisów Konstytucji RP

Prawo do ochrony zdrowia najczęściej zaliczane jest do praw tzw. drugiej generacji, pozostaje jednak w ścisłym związku z prawami fundamentalnymi pierwszej generacji (prawami osobistymi), a mianowicie prawem do ochrony życia, wolnością od niehumanitarnego bądź poniżającego traktowania lub karania, prawem do prywatności, a także wolnością sumienia i wyznania czy prawem do informacji³¹⁸. Z uwagi na ten związek oraz szczególną społeczną rolę zdrowia człowieka omawiane tutaj prawo jest kwalifikowane jako typowe prawo socjalne (prawo dostępu do świadczeń zdrowotnych czy inaczej prawo do opieki zdrowotnej) i zarazem prawo osobiste (prawo do ochrony zdrowia)³¹⁹. W konsekwencji, w Konstytucji RP z 1997 r. podstaw ochrony wartości, jaką jest zdrowie, należy poszukiwać w wielu jej przepisach, przy czym podstawową rolę należy przypisać art. 68 ustawy zasadniczej³²⁰. Poza tym do obowiązku ochrony zdrowia odnoszą się także: art. 30 (ochrona godności)³²¹, art. 38 (ochrona życia)³²², art. 39 (zakaz poddawania eksperymentom bez dobrowolnie wyrażonej zgody)³²³, art. 41 ust. 1 (nietykalność cielesna)³²⁴, art. 40 (zakaz tortur i innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania lub karania)³²⁵. Nie budzi

³¹⁸T.Jasudowicz, *Prawo do zdrowia*, [w:] B.Gronowska, T.Jasudowicz, M.Balcerzak, M.Lubiszewski, R.Mizerski(red.), *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2010, s.491.

³¹⁹W.Skrzydło, S.Grabowska, R.Grabowski (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, Warszawa 2009, s. 395.

³²⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U z 2009, Nr 114, poz. 946 ze zm.

³²¹ Ibidem, art.30

³²² Ibidem, art. 38

³²³ Ibidem, art. 39

³²⁴ Ibidem, art. 41 ust. 1

³²⁵ Ibidem, art. 40

wątpliwości, że „zdrowie, jego ochrona oraz optymalny rozwój są [...] dla jednostki warunkiem *sine qua non* do korzystania ze wszystkich innych wolności i praw”³²⁶. Wyraźny związek zachodzi także między prawem do ochrony zdrowia a prawami pacjenta, gwarantowanymi w ustawie zasadniczej i znajdującymi swoją konkretyzację w ustawodawstwie zwykłym³²⁷. W doktrynie przyjmuje się, że „*prawa pacjenta są uszczegółowieniem fundamentalnych praw człowieka i pochodną jego prawa do ochrony zdrowia*”³²⁸. W polskim konstytucjonalizmie prawo do ochrony zdrowia do wejścia w życie Konstytucji z 1952 r. nie znajdowało wyraźnej regulacji w przepisach konstytucyjnych (w tym w konstytucjach międzywojennych). Jako jedną z pierwszych regulacji ustawowych poświęconych temu zagadnieniu wskazuje się ustawę sejmową o szpitalach z 1775 r., uchyloną w 1780 r. z powodu trudnej sytuacji politycznej i finansowej państwa³²⁹.

Prawo do ochrony zdrowia w aspekcie prawnym międzynarodowego

Prawo do ochrony zdrowia jest powszechnie uznanym po II wojnie światowej prawem każdego, tzn. prawem człowieka i prawem podstawowym³³⁰, zaliczanym do drugiej generacji tych praw, tj. praw ekonomicznych i społecznych. Jest ono formułowane w dokumentach stanowiących źródła prawa międzynarodowego w skali globalnej i kontynentalnej, w aktach prawnych Unii Europejskiej, jak i w konstytucjach współczesnych państw, w tym w Konstytucji RP. W preambule Konstytucji WHO znajduje się stwierdzenie, które można uznać za współczesne rozumienie prawa do ochrony zdrowia: korzystanie z najwyższego, osiągalnego poziomu zdrowia jest jednym z podstawowych praw każdej istoty ludzkiej. Z kolei z art. 25 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ z dnia 10 grudnia 1948 r. wynika, że każdy człowiek ma prawo do stopy życiowej zapewniającej zdrowie i dobrobyt jego i rodziny, w tym prawo do opieki lekarskiej oraz prawo do ubezpieczenia na wypadek choroby, przy czym prawo do szczególnej opieki i pomocy przysługuje matce i dziecku. Rozwinięciem powołanych postanowień obydwóch tych dokumentów uniwersalnego systemu

³²⁶A.Ostrzyżek, *Prawo do ochrony zdrowia w świetle artykułu 68 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, „Prawo i Medycyna” nr 4/2005, s.65.

³²⁷Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, t.j. Dz.U. 2014 poz. 1822 ze zm.

³²⁸E.Bagińska, M.Śliwka, M.Świdorska, M.Walachowska, [w:] M.Nesterowicz (red.), *Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta. Komentarz*, Warszawa 2009, s.43 i n.

³²⁹Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym, Dostęp: prace.naukowe.wydzialu.prawa.administracji.i.ekonomii.uniwersytetu.wroclawskiego.pl/Seria%3A%20e-Monografie,%20Nr%2045,%20pod%20redakcja%20Mariusza%20Jablon%C5%82skiego,%20S.%20Jarosz-%20Zukowska,%20Prawo%20do%20ochrony%20zdrowia%20i%20%C5%9Bwiadcze%C5%84%20opieki%20zdrowotnej,%20Wroclaw%202014,%20s.%20659-661.

³³⁰H. Izdebski, *Doktryny polityczno-prawne. Fundamenty współczesnych państw*, Warszawa 2012, s. 166 i n.

Narodów Zjednoczonych jest sformułowanie występujące w art. 12 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, otwartego do podpisu w Nowym Jorku z dnia 19 grudnia 1966 r.³³¹ o prawie każdego do korzystania z najwyższego osiągalnego poziomu ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego. Wymienia się tam zarazem działania, które państwa strony tego Paktu (a więc i Rzeczpospolita Polska) powinny podjąć dla zrealizowania tego prawa. Obejmują one środki konieczne do zapewnienia zmniejszenia wskaźnika martwych urodzeń i śmiertelności niemowląt oraz do zapewnienia rozwoju dziecka, poprawy higieny środowiska i higieny przemysłowej we wszystkich aspektach, zapobiegania chorobom epidemicznym, endemicznym, zawodowym i innym oraz ich leczenia i zwalczania, jak również stworzenia warunków, które zapewniłyby wszystkim pomoc i opiekę lekarską na wypadek choroby. Wskazuje to na szerokie rozumienie w Pakcie terminu „ochrona zdrowia”. Bardziej szczegółowe obowiązki państw w skali światowej w zakresie ochrony zdrowia, odnoszące się przy tym nie tylko do pracowników, określa Konwencja nr 102 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca minimalnych norm zabezpieczenia społecznego³³². Czyni to przede wszystkim w części II „Opieka lekarska” (art. 7–12) i w części III „Zasiłki chorobowe”(art. 13–18) – z tym że Rzeczpospolita Polska nie przyjęła na siebie obowiązków wynikających z części III. Konwencja nr 102 nie zapewnia prawa do ochrony zdrowia każdemu, lecz tylko osobom chronionym. Zakres osób chronionych powinien obejmować: – ustalone grupy pracowników stanowiące łącznie co najmniej 50% ogółu pracowników, jak również ich żony i dzieci, albo – ustalone grupy ludności zawodowo czynnej stanowiące łącznie co najmniej 20% ogółu mieszkańców, jak również ich żony i dzieci, albo – ustalone grupy mieszkańców stanowiące łącznie co najmniej 50% ogółu mieszkańców, bądź – ustalone grupy pracowników stanowiące co najmniej 50% ogółu pracowników, którzy pracują w zakładach przemysłowych zatrudniających 20 lub więcej osób, jak również ich żony i dzieci. Zgodnie z art. 7 Konwencji nr 102 państwo związane częścią II powinno zapewnić osobom chronionym udzielanie świadczeń, gdy stan tych osób wymaga pomocy o charakterze lekarskim i profilaktycznym w razie wystąpienia wszelkiego stanu chorobowego (bez względu na jego przyczynę) oraz w razie wystąpienia ciąży i porodu, a także ich skutków. Przepis art. 10 Konwencji nr 102 przewiduje, że świadczenia winny

³³¹ Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169 z późn. zm.

³³² S. Poździoch, *Prawo do ochrony zdrowia w standardach Międzynarodowej Organizacji Pracy*, Kraków 2007.

zmierzać do zachowania, przywrócenia lub poprawy zdrowia osoby chronionej oraz jej zdolności do pracy, a także do zaspokojenia jej potrzeb osobistych, i obejmować co najmniej:

a) w razie stanu chorobowego:

- pomoc lekarzy o ogólnej praktyce, w tym wizytowanie chorych w domu,
- pomoc lekarzy specjalistów udzieloną w szpitalach osobom tam przebywającym lub dochodzącym oraz pomoc lekarzy specjalistów, która może być udzielana poza szpitalem,
- dostarczanie podstawowych środków farmaceutycznych zleconych przez lekarza lub innego wykwalifikowanego praktyka,
- leczenie szpitalne, gdy jest ono potrzebne;

b) w razie ciąży, porodu oraz ich skutków:

- pomoc przedporodową, pomoc podczas porodu i pomoc po porodzie, udzielaną przez lekarza bądź przez dyplomowaną położną;
- leczenie szpitalne, gdy jest ono potrzebne.

Jednocześnie zastrzega się, że osoba korzystająca ze świadczeń lub jej żywiciel może być obowiązana do udziału w kosztach opieki lekarskiej otrzymywanej w razie choroby; zasady dotyczące tego udziału powinny być jednakże takie, aby nie powodowały zbyt wielkiego obciążenia. Ustanowiona w ramach Rady Europy – organizacji zrzeszającej demokratyczne państwa Europy (liczy ona obecnie 47 państw członkowskich) – Europejska Karta Społeczna zawiera pod tym względem sformułowania nieco bardziej ogólne i umiarkowane. W pkt 11 części I Europejskiej Karty Społecznej stwierdza się, iż każdy ma prawo do korzystania z wszelkich środków umożliwiających mu osiągnięcie możliwie najlepszego stanu zdrowia, ale też tylko osoby niemające wystarczających zasobów mają prawo do pomocy medycznej oraz pomocy społecznej (część I pkt 13 Europejskiej Karty Społecznej)³³³. Pojęcie ochrony zdrowia jest w Karcie rozumiane bardzo szeroko – państwa sygnatariusze konwencji zobowiązały się w art. 11 podjąć środki zmierzające zwłaszcza do: – wyeliminowania, tak dalece jak jest to możliwe, przyczyn chorób, – zapewnienia ułatwień w zakresie poradnictwa oraz oświaty dla poprawy stanu zdrowia i rozwijania indywidualnej odpowiedzialności w sprawach zdrowia oraz – zapobiegania, tak dalece jak jest to możliwe, chorobom, w pierwszej kolejności epidemicznym i endemicznym³³⁴.

³³³Europejska Karta Społeczna sporządzona w Turynie dnia 18 października 1961 r., t.j. Dz.U. 1999 nr 8 poz. 67.

³³⁴M. Dercz, H. Izdebski, T. Rek, *Prawo publiczne ochrony zdrowia*, Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2013, s. 35-37.

II. Działania administracji rządowej oraz jednostek samorządu terytorialnego w sferze ochrony zdrowia

Minister Zdrowia oraz nadzorowane przez niego centralne organy administracji rządowej

Minister zdrowia uczestniczy w ustalaniu polityki państwa w zakresie ochrony zdrowia. Odpowiada za jej treść i realizację poprzez kierowanie działem administracji rządowej – zdrowie oraz wypełnianie zadań wyznaczonych mu przez prezesa Rady Ministrów. Minister zdrowia jest dysponentem części 46 budżetu państwa.

Inicjuje, opracowuje i realizuje politykę rządu w zakresie ochrony zdrowia między innymi poprzez przygotowywanie projektów aktów normatywnych, współpracę z innymi członkami Rady Ministrów, nadzorowanie działalności terenowych organów administracji rządowej i współdziałanie z samorządami zawodów medycznych, organizacjami społecznymi i przedstawicielami środowisk zawodowych i twórczych. Prowadzi politykę ustaloną przez Radę Ministrów i koordynuje jej realizację za pośrednictwem organów, urzędów i jednostek organizacyjnych, które mu podlegają lub są przez niego nadzorowane.

Minister zdrowia wykonuje swoje zadania przy pomocy sekretarza stanu, podsekretarza stanu, Gabinetu Politycznego Ministra oraz dyrektora generalnego Ministerstwa Zdrowia. Bezpośrednio inicjuje, koordynuje i nadzoruje wykonywanie zadań przez Gabinet Polityczny Ministra, Departament Analiz i Strategii, Biuro Ministra, Biuro Prasy i Promocji oraz Samodzielny Wydział Ochrony Informacji Niejawnych.

Sprawuje on nadzór nad Głównym Inspektorem Farmaceutycznym, Głównym Inspektorem Sanitarnym, Inspektorem do spraw Substancji Chemicznych oraz Prezesem Urzędu Rejestracji Produktów Leczniczych, Wyrobów Medycznych i Produktów Biobójczych.

Przy ministrze zdrowia działają organy opiniodawczo-doradcze: Kierownictwo Ministerstwa Zdrowia (w jego skład wchodzi stali członkowie: sekretarz stanu, podsekretarze stanu, Główny Inspektor Sanitarny, Główny Inspektor Farmaceutyczny, szef Gabinetu Politycznego Ministra, dyrektor generalny Ministerstwa Zdrowia), Kolegium Ministra (w jego skład wchodzi członkowie Kierownictwa oraz dyrektorzy komórek organizacyjnych Ministerstwa, rzecznik prasowy i doradcy ministra) oraz komitet audytu (w jego skład wchodzi sekretarz stanu lub podsekretarz stanu jako przewodniczący oraz co najmniej dwóch członków niezależnych, którzy nie są pracownikami Ministerstwa lub jednostek podległych).

W posiedzeniach Kierownictwa i Kolegium mogą uczestniczyć także inne niż wymienione powyżej osoby, zaproszone przez ministra.³³⁵

Zadania jednostek samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zdrowia

Głównym zadaniem samorządów terytorialnych wszystkich szczebli jest przejęcie funkcji organizatora ochrony zdrowia. Zadania samorządu terytorialnego wszystkich szczebli w zakresie ochrony zdrowia obejmują:

- tworzenie ogólnej strategii i planowania polityki ochrony zdrowia na danym terenie;
- podejmowanie działań z zakresu zdrowia publicznego i indywidualnego;
- podejmowanie działań z zakresu promocji zdrowia.

Główną rolą JST jest wypełnianie funkcji w dwóch obszarach: organizatora ochrony zdrowia, a szczególnie wypełnianie funkcji: właściciela, nadzorcy i zarządcy publicznych zakładów opieki zdrowotnej.

Jednym z głównych zadań wszystkich szczebli samorządu terytorialnego jest wypełnianie funkcji organizatora ochrony zdrowia i rola, jaką pełnią w stosunku do publicznych zakładów opieki zdrowotnej – przejętych w wyniku reformy lub samodzielnie przez nie utworzonych. Zakłady te, w związku z ich przejęciem lub utworzeniem, są samorządowymi jednostkami organizacyjnymi (zdecydowana ich większość stała się samorządowymi osobami prawnymi). Powoduje to, iż podlegają one wszelkim reżimom, jakie przewidziane są dla tego typu podmiotów w ustawach samorządowych i innych aktach prawnych, a szczególnie wynikającym z przepisów ustawy z 30 sierpnia 1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej³³⁶.

JST oraz publiczne zakłady opieki zdrowotnej połączone są szeregiem wzajemnych relacji i oddziaływań. Rola dominująca w tych relacjach przypada samorządom, jako organom założycielskim. Z jednej strony JST posiadają kompetencje stanowiące (władcze) w stosunku do tych zakładów, z drugiej zaś – zakłady opieki zdrowotnej uzyskały uprawnienia do występowania do swych organów założycielskich z określonymi inicjatywami. Te ostatnie mają jednak charakter wyłącznie postulatyczny i z reguły formę wniosków. Uprawnienia jednostek samorządu terytorialnego w stosunku do ZOZ-ów będących ich jednostkami organizacyjnymi można podzielić na trzy grupy:

- organizacyjno-personalne;
- majątkowo-finansowe;

³³⁵<http://www.mz.gov.pl/ministerstwo/minister-zdrowia/kompetencje>

³³⁶Ustawa z dnia 30 sierpnia 1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej, t.j. Dz. U. 2011 Nr 45, poz. 235.

- kontrolno-nadzorcze.

Pierwsze oznaczają, że JST w stosunku do publicznych ZOZ-ów mogą:

- tworzyć;
- przekształcać,
- dokonywać podziału lub połączenia,
- likwidować,
- zatwierdzać statut,
- nawiązywać stosunek pracy albo zawierać umowy cywilnoprawne z kierownikiem zakładu;
- powoływać radę społecznego decydowania, w pewnym zakresie, o formie, w której zakład ma być prowadzony.

Kolejną grupą uprawnień, jakie posiada JST w stosunku do zakładu opiek i zdrowotnej są uprawnienia majątkowo – finansowe. W zakres tej grupy wchodzi:

- uprawnienia do wyposażenia ZOZ-u w odpowiedni majątek;
- uprawnienia do przekazywania – na ściśle prawem określone cele – środków finansowych samodzielnym publicznym zakładom opieki zdrowotnej, w odniesieniu do prowadzonych w formie jednostki lub zakładu budżetowego jest to finansowanie na zasadzie „budżetowej brutto”;
- uprawnienie do badania sprawozdania finansowego;
- uprawnienie do określania zasad dysponowania przez SPZOZ jej mieniem;
- uprawnienie do określania zasad zakupu lub przyjęcia darowizny, aparatury i sprzętu medycznego;
- uprawnienie do wyrażania zgody na wniesienie majątku ZOZ-u do spółek lub fundacji.

Najbardziej doniosłe znaczenie mają uprawnienia kontrolno-nadzorcze. Przysługują one właściwemu organowi JST, działającemu jako organ założycielski. Organem tym jest zawsze organ wykonawczy, czyli zarząd lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) oraz w pewnych granicach organ wykonawczy (sejmik, rada). Zakres uprawnień kontrolnych określa ustawa o zakładach opieki zdrowotnej, stanowiąc w art. 67, że podmiot, który utworzył zakład, dokonuje kontroli i oceny działalności zarówno samego zakładu opieki zdrowotnej, jak i kierownika zakładu. Kontrola i ocena obejmują:

- realizację zadań statutowych, dostępność i poziom udzielanych świadczeń;
- prawidłowość gospodarowania mieniem;
- gospodarkę finansową³³⁷.

³³⁷ <http://www.wspolnota.org.pl/aktualnosci/aktualnosc/samorzad-terytorialny-w-systemie-ochrony-zdrowia/>

III. Prawa i obowiązki pacjenta

Ustawodawstwo zawiera duży katalog praw przysługujących osobie korzystającej ze świadczeń zdrowotnych, a także wiele unormowań gwarantujących pacjentom przestrzeganie tych praw. Uregulowania znajdujące się zarówno w Konstytucji RP, jak i w wielu ustawach (o ZOZ, o zawodzie lekarza, o ochronie zdrowia psychicznego, o zawodach pielęgniarki i położnej, o pobieraniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów oraz w ustawie o puz) nie odbiegają od standardów międzynarodowych. Jak widać, przepisy te są mocno rozproszone, brak jest jednego aktu kompleksowo regulującego uprawnienia pacjenta.

11 grudnia 1998 r. Minister Zdrowia i Opieki Społecznej przekazał do wiadomości publicznej Kartę Praw Pacjenta³³⁸. Jest to omówienie uprawnień przysługujących pacjentom na podstawie polskiego ustawodawstwa wraz z cytowaniem stosownych przepisów. Dokument ten ma przyczynić się do wzrostu powszechnej świadomości leczących się w kwestii własnych praw związanych z ochroną zdrowia.

W dziedzinie praw pacjentów kontrowersje budzi sformułowanie art. 4 ust. 3 ustawy o PUZ³³⁹, według którego *„świadczenia zdrowotne są udzielane ubezpieczonym w ramach środków finansowych posiadanych przez Kasę Chorych i powinny odpowiadać aktualnej wiedzy i praktyce medycznej oraz nie przekraczać granic koniecznej potrzeby”*. Inne ustawy (o ZOZ i o zawodzie lekarza) gwarantują pacjentom prawo do świadczeń odpowiadających aktualnej wiedzy bez ograniczeń wymienionych w cytowanym przepisie. Powoduje to problemy praktyczne, gdyż lekarze czują się zobowiązani do informowania o różnych metodach leczenia, zwykle bardziej skutecznych, choć kosztownych, jednak niemożliwych do zastosowania ze względu na ograniczenia finansowe ze strony Kasy Chorych.³⁴⁰

Prawa i obowiązki pacjentów reguluje wiele ustaw, a niektóre dokładnie regulują wybrane kwestie. Wszystkie przepisy, w pełnym brzmieniu, można odnaleźć w odpowiednich aktach prawnych. Poniżej przedstawiono podstawowe prawa i obowiązki pacjenta.

Prawa pacjenta:

- Prawo pacjenta do świadczeń zdrowotnych
- Prawo do informacji
- Prawo do zgłaszania działań niepożądanych produktów leczniczych

³³⁸Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, t.j. Dz.U. 2014 poz. 1822 ze zm.

³³⁹Ustawa z dnia 6 lutego 1997 r. o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym, t.j. Dz. U. 2002 poz. 2074 ze zm.

³⁴⁰<http://idn.org.pl/sonnszz/pacjenci.htm>

- Prawo pacjenta do tajemnicy informacji
- Prawo pacjenta do wyrażenia zgody na udzielenie świadczeń zdrowotnych
- Prawo do poszanowania intymności i godności pacjenta
- Prawo pacjenta do dokumentacji medycznej
- Prawo pacjenta do zgłoszenia sprzeciwu wobec opinii albo orzeczenia lekarza
- Prawo pacjenta do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego
- Prawo pacjenta do opieki duszpasterskiej
- Prawo pacjenta do przechowywania rzeczy wartościowych w depozycie.

Obowiązki pacjenta:

Pacjent jest obowiązany:

- przestrzegać regulaminu,
- przestrzegać Kartę Praw i Obowiązków Pacjenta,
- przestrzegać inne obowiązujące przepisy,
- stosować zalecenia lekarskie i pielęgniarskie,
- okazywać szacunek osobom odpowiedzialnym za leczenie i opiekę pacjenta,
- nie szkodzić innym pacjentom,,
- pamiętać, że to on sam ponosi odpowiedzialność za swoje zdrowie, a swoim stylem życia przyczynia się do zwiększenia lub zmniejszenia kosztów ponoszonych przez system ochrony zdrowia,
- przyczyniać się do tworzenia partnerskich relacji z otoczeniem,
- poddać się izolacji w przypadkach odpowiednio uzasadnionych i udokumentowanych z uwzględnieniem bezpieczeństwa samego pacjenta, innych pacjentów i personelu³⁴¹.

Podsumowanie

Prawo do ochrony zdrowia uznawane bywa za normę programową nakładającą na władze publiczne prawny obowiązek podejmowania działań służących realizacji konstytucyjnie wyznaczonego celu, jakim jest ochrona zdrowia każdej osoby. Jednakże takie

³⁴¹ <https://www.bpp.gov.pl/dla-pacjenta/prawa-pacjenta/>

definiowanie prawa do ochrony zdrowia bardzo mocno oddziałuje na możliwość dochodzenia jego realizacji. Normy programowe wymagają realizacji pewnego celu lub dążenie do jego osiągnięcia i są kierowane do władz publicznych. Prawo do ochrony zdrowia jako norma programowa określa cel polityki społecznej państwa, jakim jest zagwarantowanie każdemu ochrony zdrowia. Dzieje się to poprzez tworzenie systemu ochrony zdrowia, funkcjonalnie ukierunkowanego na zwalczanie i zapobieganie chorobom, zapewnienie obywatelom równego dostępu do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, zapewnienie szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku, zwalczanie chorób epidemicznych i zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska, popieranie rozwoju kultury fizycznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży.

Bibliografia

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U z 2009, Nr 114, poz. 946 ze zm.
2. Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, t.j. Dz.U. 2014 poz. 1822 ze zm.
3. Ustawa z dnia 6 lutego 1997 r. o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym, t.j. Dz. U. 2002 poz. 2074 ze zm.
4. Ustawa z dnia 30 sierpnia 1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej, t.j. Dz. U. 2011 Nr 45, poz. 235.
5. Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169 z późn. zm.
6. Europejska Karta Społeczna sporządzona w Turynie dnia 18 października 1961 r., t.j. Dz.U. 1999 nr 8 poz. 67.

Literatura

1. Bagińska E., Śliwka M., Świdorska M., Wałachowska M., [w:] Nesterowicz M. (red.), *Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta. Komentarz*, Warszawa 2009.
2. Dercz M., Izdebski H., Rek T., *Prawo publiczne ochrony zdrowia*, WoltersKluwer Polska SA, Warszawa 2013.

3. Gronowska B., Jasudowicz T., Balcerzak M., Lubiszewski M., Mizerski R., *Prawa człowieka i ich ochrona*, Podręcznik dla studentów prawa i administracji, „Dom Organizatora”, TNOiK, Toruń 2010.
4. Izdebski H., *Doktryny polityczno-prawne. Fundamenty współczesnych państw*, LexisNexis, Warszawa 2012.
5. Ostrzyżek A., *Prawo do ochrony zdrowia w świetle artykułu 68 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, „Prawo i Medycyna” nr 4, Warszawa 2005.
6. Poździoch S., *Prawo do ochrony zdrowia w standardach Międzynarodowej Organizacji Pracy*, „Zdrowie i Zarządzanie”, Kraków 2007.
7. Skrzydło W., Grabowska S., Grabowski R. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, WoltersKluwer SA, Warszawa 2009.

Netografia

1. <http://idn.org.pl/sonnszz/pacjenci.htm>
2. http://www.cepelek.mil.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=233&Itemid=134
3. <http://www.mz.gov.pl/ministerstwo/minister-zdrowia/kompetencje>
4. <http://www.wspolnota.org.pl/aktualnosci/aktualnosc/samorzad-terytorialny-w-systemie-ochrony-zdrowia/>

Rozdział X

Prawo obywateli do uzyskiwania informacji o działalności podmiotów publicznych

Paulina Stępniewska³⁴²

Abstract

The main aim of this article is to describe the right of citizens to obtain information about the activities of public entities. This law is one of the most important civil rights. Access to public information enables citizens informed participation in public life of the state. This law is transparency in public life. Such authority also gives the citizens the opportunity to exercise control over the functioning of public authorities.

I. Wstęp

Wolność poszukiwania i przekazywania informacji przysługuje każdemu człowiekowi, jako członkowi społeczeństwa obywatelskiego. Wolność taka po raz pierwszy znalazła się w fundamentalnej dla kształtowania praw człowieka Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka w 1948 r. Uniwersalny charakter tego aktu sprawił, iż prawa człowieka w nim sformułowane znalazły odzwierciedlenie w kolejnych aktach normatywnych – Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r. oraz Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r. Dlatego też prawo do informacji jest traktowane, jako podstawowe w Unii Europejskiej, a ustawodawstwo unijne określa standardy postępowania w zakresie dostępu do informacji publicznej.

Celem niniejszego artykułu jest opisanie prawa do uzyskiwania informacji o działalności podmiotów publicznych. Prawo to jest jednym z najistotniejszych praw obywatelskich jednostki. Zawarte jest ono w art. 61 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dostęp do

³⁴² Studentka kierunku Administracja na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu Technologiczno – Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu. Członek Studenckiego Koła Naukowego Administratywistów „SKAUTH”.

informacji publicznej umożliwia obywatelom świadomy udział w życiu publicznym państwa. Prawo to służy także jawności życia publicznego, która rozumiana jest jako przejrzystość działań władzy publicznej. Uprawnienie takie daje również możliwość sprawowania kontroli obywatelskiej nad funkcjonowaniem władzy publicznej.

Prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne jest publicznym prawem podmiotowym obywatela. Przyjmuje się w nauce prawa, że ustrojodawca nie miał zamiaru ściśle ograniczać zakresu podmiotowego tego prawa, a ustawodawca ma jednak możliwość rozszerzania jego zakresu także na nieobywateli (cudzoziemców i apatrydów).

Zgodnie ze stwierdzeniem B. Banaszaka nie można uznać tego prawa za prawo przysługujące każdemu znajdującemu się na terytorium RP, gdyż w pewnym zakresie jest to jednak prawo przysługujące tylko obywatelom i związane z realizacją przez nich innych praw obywatelskich. Dzieje się tak, gdy informacje, które obywatel pragnie uzyskać determinują jego udział w życiu publicznym (np. wpływają na podejmowanie decyzji wyborczych czy realizację biernego prawa wyborczego)³⁴³.

II. Konstytucyjne gwarancje prawa do informacji o działalności podmiotów publicznych

Dla zagwarantowania prawa dostępu do informacji publicznej fundamentalne znaczenie w Polsce miało uchwalenie konstytucji z 1997 r. W tym zakresie szczególne znaczenie posiada art. 61, który stanowi, że: *Obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne*³⁴⁴. Artykuł ten poświęcony jest w całości zagwarantowaniu każdemu obywatelowi prawa do informacji i odpowiadającym temu prawu obowiązkom organów państwa.

Prawo do informacji o działalności władz i instytucji publicznych jest jednym z praw politycznych zawartych w Konstytucji³⁴⁵. Jest to ważne prawo obywateli Rzeczypospolitej warunkujące ich świadomy udział w życiu publicznym, w realizacji zasady zwierzchnictwa narodu. Ustawodawca, wychodząc z założenia, że prawo dostępu obywateli do informacji jest warunkiem racjonalnego uczestnictwa w podejmowaniu decyzji w sprawach publicznych, a także ułatwia im społeczną kontrolę nad procesami sprawowania władzy, jasno określił

³⁴³ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.

³⁴⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. nr 78, poz. 483 ze zm., art. 61 ust. 1.

³⁴⁵ W. Skrzydło, *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2005, s. 170.

w konstytucji uprawnienia obywateli do informacji³⁴⁶. Art. 61 ust. 1 daje każdemu obywatelowi prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne. Na równi z organami władzy publicznej traktowane są organy samorządu gospodarczego i zawodowego oraz inne osoby i jednostki organizacyjne, jednak o tyle tylko, o ile wykonują zadania władzy publicznej a zarazem gospodarują mieniem komunalnym tj. pozostającym własnością jednostek samorządu terytorialnego lub majątkiem Skarbu Państwa³⁴⁷.

Prawo do informacji może być realizowane w różnych formach. Art. 61 określa sposób dostępu do informacji. Zgodnie z ust. 2 przepisu, *prawo do uzyskiwania informacji obejmuje dostęp do dokumentów oraz wstęp na posiedzenia kolegiałnych organów władzy publicznej pochodzących z powszechnych wyborów, z możliwością rejestracji dźwięku lub obrazu*³⁴⁸. Przepis konstytucji³⁴⁹ odsyła jednocześnie do ustaw, które miałyby określić tryb udzielania informacji, a w przypadku dostępu do informacji publicznej będącej w dyspozycji Sejmu i Senatu – do regulaminów tych organów. Jednak konstytucja wymienia tylko najważniejsze formy, co nie wyczerpuje pełnego ich katalogu. Należy podkreślić, że realizacji tego prawa obywatelskiego dobrze służą środki masowego przekazu, które obszernie informują o działalności tych organów, transmitują przebieg ich obrad, przekazują ich wyniki w postaci przyjętych aktów prawnych itp. W odniesieniu do Sejmu i Senatu wspomnieć należy także o publikowaniu stenogramów z ich posiedzeń, co przybliży opinii publicznej ich działalność oraz uzyskiwane efekty³⁵⁰.

Konstytucja w art. 61 ust. 3 wskazuje jednocześnie, że ograniczenie prawa do informacji – zarówno co do podmiotów zobowiązanych do wykonania obowiązku informacyjnego, jak i co do formy dostępu do informacji publicznej – może nastąpić wyłącznie ze względu na określone w ustawach ochronę wolności i praw innych osób, podmiotów gospodarczych oraz ochronę porządku publicznego, bezpieczeństwa lub ważnego interesu gospodarczego państwa. Prawo do informacji zostało szeroko zakreślone, a praktyka ustrojowa wzbogaca formy zapoznawania opinii publicznej z działalnością władz³⁵¹. Przewidziane ograniczenia dostępu do informacji nie są liczne i zostały podyktowane względami ochrony wolności

³⁴⁶ L. Wiśniewski, *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, Warszawa 2006, s. 180.

³⁴⁷ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000.

³⁴⁸ Konstytucja, op. cit., art. 61 ust. 2.

³⁴⁹ Ibidem, art. 61 ust. 4.

³⁵⁰ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 66.

³⁵¹ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Zakamycze 2002, s. 74.

i praw innych osób lub – jak to wynika z art. 31 ust. 3 konstytucji – ochrony interesu publicznego, pod warunkiem ustanowienia takich ograniczeń tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej. Przesłanki ograniczenia prawa do informacji zostały sformułowane w konstytucji w sposób ogólny i nie zostały doprecyzowane – co zawsze daje duże pole interpretacyjne dla organów dokonujących tej interpretacji, w tym Trybunału Konstytucyjnego i sądownictwa powszechnego, ale przede wszystkim stwarza niebezpieczeństwo dokonywania interpretacji rozszerzającej przez podmioty zobowiązane do udzielania informacji, co w efekcie może prowadzić do znacznego ograniczenia prawa osób do uzyskiwania informacji – omawiany przepis konstytucji daje jednak obywatelom realne prawo dostępu do informacji o działalności podmiotów publicznych³⁵².

Jeśli wstęp na posiedzenia organów przedstawicielskich jest łatwy do zabezpieczenia, szeroko też stosowany, to w odniesieniu do innych organów kolegialnych (np. Rada Ministrów) jest niemożliwy. Niemniej i regulamin prac Rady Ministrów wymaga informowania opinii publicznej o pracy rządu i jej wynikach, a praktyka informowania jest szeroko rozbudowana (komunikaty prasowe, wypowiedzi Prezesa Rady Ministrów, konferencje rzecznika rządu itp.)³⁵³.

W ustroju demokratycznym świadomy udział obywateli w życiu społeczeństwa i państwa jest nieodzowny, a jego zakres zależy w ogromnym stopniu od stanu wiedzy całej zbiorowości o problemach narodu i państwa. Stąd tak szerokie rozumienie prawa do informacji ma wielkie znaczenie.

III. Ustawowe unormowanie prawa dostępu do informacji publicznej

Twórcy ustawy, w momencie uchwalania ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej³⁵⁴, powoływali się na wykonanie art. 61 konstytucji. Ustawa miała zdefiniować pojęcie oraz zakres informacji publicznej, a także doprecyzować obowiązek udzielenia informacji publicznej. Jednak ustawa tworzona bez należytej staranności zmieniła filozofię i poszerzyła zakres podmiotowy oraz przedmiotowy art. 61 konstytucji.

³⁵² L. Wiśniewski, op. cit., s. 183.

³⁵³ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Zakamycze 2002, s. 74.

³⁵⁴ Dz. U. nr 112, poz. 1198.

Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy *każda informacja o sprawach publicznych stanowi informację publiczną w rozumieniu ustawy i podlega udostępnieniu na zasadach i w trybie określonym ustawą*. Autorzy Konstytucji RP nie wprowadzili do tekstu wyrażenia „informacja publiczna”, które występuje tylko w języku ustawowym. Jednak z brzmienia art. 61 można odczytać ich intencję odnośnie rodzaju informacji, do której dostęp zagwarantowano obywatelom. Uczyniono to poprzez zobowiązanie określonych podmiotów do umożliwiania takiego dostępu. Rekonstruując pojęcie informacji publicznej trzeba posłużyć się łącznie kryterium podmiotowym oraz przedmiotowym. Kryterium podmiotowe wskazuje, że informacja taka odnosi się „do działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne”, a także innych podmiotów wykonujących zadania publiczne. Kryterium przedmiotowe nie zostało określone wprost, ale można uznać, że taka informacja powinna być wykonana lub przechowywana przez władze publiczne. Na plan pierwszy Konstytucja RP wysuwa zatem kryterium podmiotowe uznając, że jest nim działalność organów władzy publicznej i osób oraz innych podmiotów pełniących funkcje publiczne. Należy uznać, że zdaniem ustrojodawcy cała działalność wszystkich organów władzy publicznej z definicji polega na wykonywaniu zadań publicznych i to bez względu na jej formy prawne. Konstytucyjne pojęcie „władza” publiczna obejmuje organy władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej, a także organy pozostające poza ramami klasycznej koncepcji podziału władz. Stąd określenie „działalność organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne” odnosi się do wszystkich form aktywności, stosowanych w celu realizacji kompetencji tych organów czy osób³⁵⁵.

Sformułowane przepisy ustawy o dostępie do informacji publicznej dały podstawę do przyjęcia przez Naczelną Sąd Administracyjny stanowiska, że informację publiczną stanowi każda wiadomość wytworzona przez szeroko rozumiane władze publiczne oraz osoby pełniące funkcje publiczne, a także inne podmioty, które władzę publiczną realizują lub gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa w zakresie tych kompetencji³⁵⁶.

Zgodnie z art. 3 prawo do informacji publicznej obejmuje nie tylko – jak stanowi konstytucja – prawo wglądu do dokumentów urzędowych oraz dostęp do posiedzeń kolegialnych organów władzy publicznej pochodzących z powszechnych wyborów, ale także prawo uzyskania informacji publicznej, w tym uzyskania tzw. – jak mówi ustawa – informacji

³⁵⁵ M. Bidziński, M. Chmaj, P. Szustakiewicz, *Ustawa o dostępie do informacji publicznej. Komentarz*, Warszawa 2010.

³⁵⁶ Wyrok NSA z 30 października 2002 r., II SA 1956/02, opubl. w Centralnej Bazie Orzeczeń Sądów Administracyjnych.

„przetworzonej w takim zakresie, w jakim jest to istotne dla interesu publicznego”. Ustawa nie definiuje jednocześnie ani pojęcia „informacji przetworzonej”, ani nie wyjaśnia, co miałyby oznaczać termin zakres, w jakim miałyby być istotne dla interesu publicznego³⁵⁷.

Ustawa poszerzyła także – w porównaniu z art. 61 konstytucji – krąg podmiotów zobowiązanych do udostępniania informacji publicznej o związki zawodowe i ich organizacje oraz partie polityczne, nie wskazując jednocześnie zakresu udzielanych przez te podmioty informacji. Przyjęcie takiego rozwiązania stworzyło wrażenie, że całość informacji, jakimi dysponują te instytucje, podlega udostępnieniu. Stąd też do tych właśnie podmiotów kierowane są, z powołaniem się na ustawę o dostępie do informacji publicznej, ujawnienia list członków, mimo iż przynależność partyjna i związkowa należy do danych chronionych przez ustawę o ochronie danych osobowych, co oznacza, że ujawnienie takich danych musiałoby być wyraźnie wskazane – a takiego wyraźnego upoważnienia ustawowego nie ma – w ustawie o dostępie do informacji publicznej³⁵⁸.

IV. Prawo dostępu do informacji publicznej w orzecznictwie Sądów Administracyjnych

Rola sądów, zwłaszcza sądownictwa administracyjnego, zasługuje na szczególne wyróżnienie w kształtowaniu w praktyce obywatelskiego prawa do informacji publicznej. Można nawet stwierdzić, że wobec niejasnych i ogólnych sformułowań zawartych w ustawie o dostępie do informacji publicznej przy określaniu pojęcia informacji publicznej oraz wyłączeń z udzielania informacji, dopiero orzecznictwo sądowe stworzyło obywatelom możliwości korzystania z konstytucyjnego prawa do informacji³⁵⁹.

Orzecznictwo sądownictwa administracyjnego musiało rozstrzygnąć, na które grupy zagadnień należy zwrócić uwagę. Tym samym sądy musiały się wypowiedzieć co do samego pojęcia informacji publicznej.

Generalnie w orzecznictwie sądów administracyjnych utrwalił się pogląd, że informację publiczną stanowi każda wiadomość wytworzona przez szeroko rozumiane władze publiczne oraz osoby pełniące funkcje publiczne, a także inne podmioty, które władzę publiczną realizują lub gospodarują mieniem komunalnym, lub majątkiem Skarbu Państwa w zakresie tych kompetencji³⁶⁰. Taki charakter ma również wiadomość niewytworzona przez podmioty

³⁵⁷ L. Wiśniewski, op. cit., s. 186.

³⁵⁸ Ibidem, s. 187.

³⁵⁹ Ibidem, s. 187.

³⁶⁰ Wyrok NSA z 25 marca 2003 r., II SA 4059/2002, opubl. w Centralnej Bazie Orzeczeń Sądów Administracyjnych.

publiczne, lecz odnosząca się do tych podmiotów³⁶¹. Jednocześnie z orzecznictwa sądowego wyraźnie wynika, że udostępnianie informacji jest inną sprawą, ponieważ prawo do informacji nie ma charakteru bezwzględnego i nie każde żądanie dostępu musi zostać spełnione.

Dużo uwagi w orzecznictwie sądowym zostało poświęcone określeniu, jakie organy powinny wykonywać obowiązki z ustawy o dostępie do informacji publicznej, zwłaszcza wobec wątpliwości pojawiających się na gruncie analizy innych aktów normatywnych oraz dotychczasowej praktyki ich stosowania. Wątpliwości nie ulegało, że zobowiązane do udzielania informacji są organy administracji publicznej – rządowe i samorządowe – to wątpliwości powstawały w przypadku żądania informacji od organów ścigania³⁶².

W tym zakresie jednym z przełomowych był wyrok NSA z 7 marca 2003 r., w którym sąd stwierdził, iż akta postępowań przygotowawczych spełniają w rozumieniu ustawy o dostępie do informacji publicznej „zarówno warunki przedmiotowe, jak i podmiotowe, zarówno ze względu na to, że stanowią informację o działalności organów publicznych, jak i na to, że prokuratura mieści się w pojęciu organu władzy publicznej w rozumieniu art. 4 ust. 1 ustawy, zobowiązanego do udostępnienia informacji”³⁶³.

Naczelny Sąd Administracyjny nie uznał natomiast za informację publiczną informacji o zamierzeniach organów, bowiem – zgodnie z art. 6 ust. 1 ustawy o dostępie do informacji publicznej – pytania o zamierzenia organów mogą dotyczyć jedynie polityki zagranicznej i wewnętrznej oraz odnosić się do zamierzeń władzy ustawodawczej i wykonawczej, projektowania aktów normatywnych oraz programów w zakresie realizacji zadań publicznych, nie zaś informacji dotyczącej zamierzeń organu podjęcia prawnych czynności w sprawach indywidualnych. Naczelny Sąd Administracyjny stanął na stanowisku, że prawo do informacji nie obejmuje prawa do uzyskania wiadomości co do planowanych działań typu operacyjnego, bowiem nie mają one charakteru informacji publicznej w rozumieniu ustawy o dostępie do informacji publicznej³⁶⁴.

W trakcie stosowania ustawy o dostępie do informacji publicznej powstawały pytania co do formy udzielania informacji, a w tym, czy obywatel ma prawo żądać „potwierdzenia” (np. w formie nagrań) informacji już posiadanej, którą uzyskał uczestnicząc w posiedzeniu

³⁶¹ Wyrok NSA z 30 października 2002 r., II SA 1956/02, opubl. w Centralnej Bazie Orzeczeń Sądów Administracyjnych.

³⁶² L. Wiśniewski, op. cit., s. 188.

³⁶³ Wyrok NSA z 7 marca 2003 r., II SA 3572/02, opubl. na stronie <http://www.freepress.org.pl/wyrokNSAz07-03-2003.pdf> [dostęp 11.05.2015].

³⁶⁴ Wyrok NSA z 20 czerwca 2002 r., II SAB 70/02, opubl. na stronie <http://www.lexlege.pl/orzeczenie/118385/ii-sab-70-02-wyrok-naczelnego-sadu-administracyjnego/> [dostęp 11.05.2015].

gremium, w tym przypadku w zebraniu przedstawicieli członków spółdzielni³⁶⁵. W wyroku NSA stwierdził, że obowiązek udostępnienia informacji istnieje wtedy, „[...] gdy informacja ta nie została wcześniej udostępniona i nie funkcjonuje w publicznym obiegu, a więc zainteresowany nie może się z nią zapoznać inaczej, niż składając wniosek o udzielenie informacji do organu władzy publicznej [...]. Tym bardziej za niezasadny trzeba uznać wniosek o udzielenie informacji, którą zainteresowany posiada”. Wykracza to zatem „[...] poza przedmiot i cele ochrony przewidzianej ustawą o dostępie do informacji publicznej”³⁶⁶.

V. Wnioski końcowe

Zapisane w art. 61 konstytucji z 1997 r. prawo do informacji publicznej po raz pierwszy uzyskało rangę prawa zagwarantowanego konstytucyjnie dającego możliwość obywatelom uzyskiwania informacji o sprawach publicznych i osobach pełniących funkcje publiczne w zakresie wykonywania przez nie funkcji publicznych. Obywatele, natomiast, muszą się nauczyć korzystać z takiego instrumentu kontroli społecznej³⁶⁷.

Brak umiejętności obywateli w korzystaniu z przysługującego im prawa do informacji wynika z faktu, iż państwo w poprzednim swoim kształcie kładło szczególny nacisk na objęcie tajemnicą, w tym państwową i służbową, informacji o działalności organów państwa. Przepisy o ochronie tajemnicy nie były w pełni równoważone przysługującym obywatelom prawem dostępu do informacji, jakkolwiek istniały pozory takiego prawa³⁶⁸.

Konkludując, prawo do informacji publicznej o działalności podmiotów publicznych jest jednym z ważniejszych praw człowieka zagwarantowanych obywatelom polskim w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. i wynika wprost z art. 61 konstytucji. Po raz pierwszy daje ono obywatelom prawny instrument kontroli prawidłowości działania instytucji państwowych.

Realizacja tego prawa napotyka jednak wiele trudności, przede wszystkim przez niejasno skonstruowane rozwiązania prawne przyjęte w ustawie o dostępie do informacji publicznej. Problemy z wykonaniem tego prawa wynikają również z braku tradycji w kontrolowaniu organów państwa przez obywateli nieposiadających w rzeczywistości nigdy wcześniej takiego uprawnienia.

³⁶⁵ L. Wiśniewski, op. cit., s. 189.

³⁶⁶ Wyrok NSA z 20 listopada 2003 r., II SAB 372/03, opubl. w Centralnej Bazie Orzeczeń Sądów Administracyjnych.

³⁶⁷ L. Wiśniewski, op. cit., s. 190.

³⁶⁸ Ibidem, s. 190.

Niezbędną przesłankę zaistnienia społeczeństwa obywatelskiego, a co za tym idzie urzeczywistnienia demokratycznych zasad funkcjonowania władzy publicznej w państwie prawnym stanowi powszechny dostęp do informacji publicznej. Przyjęcie szerokiego ujęcia dostępu do informacji publicznej w polskiej ustawie zasadniczej ma ogromne znaczenie. Nieodzowny w systemie demokratycznym jest świadomy udział obywateli w życiu społeczeństwa i państwa, a zakres takiego udziału zależy w dużym stopniu od kultury politycznej oraz stanu wiedzy zbiorowości o problemach narodu i państwa. Prawo do informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne umożliwia obywatelom realny udział w życiu publicznym. Prawo to służy jednocześnie jawności życia publicznego, rozumianej jako przejrzystość działań władzy publicznej oraz osób wykonujących zadania tej władzy. Uprawnienie takie daje także możliwość sprawowania kontroli obywatelskiej nad funkcjonowaniem władzy publicznej.

Konstytucyjnie zagwarantowane prawo do informacji publicznej posiada charakter publicznego prawa podmiotowego, zapewniającego obywatelowi możliwość skutecznego żądania od organów władzy publicznej określonego zachowania, egzekwowalnego – w razie potrzeby – w drodze odpowiednich instytucji procesowych.

Ustawa o dostępie do informacji publicznej wykracza poza normy konstytucji zarówno co do zakresu podmiotowego przepisu konstytucji, jak i form kontroli, nie zawiera jednocześnie jasnych i zrozumiałych definicji (np. informacji publicznej). Jest ustawą niezrozumiałą zarówno dla obywateli, jak i zobowiązanych do jej wykonywania podmiotów, dlatego też wymaga wykładni w drodze orzecznictwa sądowego, co znacznie przedłuża możliwość jej stosowania. Dokładnie sformułowane przepisy w konstytucji statuujące obywatelskie prawo do informacji o działalności organów publicznych mogłyby lepiej służyć obywatelom, gdyby były wprost stosowane.

VI. Bibliografia

Akty normatywne:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. nr 78, poz. 483 ze zm.
2. Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej, Dz. U. nr 112, poz. 1198 ze zm.

Orzecznictwo:

1. Wyrok NSA z 7 marca 2003 r., II SA 3572/02, opubl. na stronie <http://www.freepress.org.pl/wyrokNSAz07-03-2003.pdf> [dostęp 11.05.2015].
2. Wyrok NSA z 25 marca 2003 r., II SA 4059/2002, opubl. w Centralnej Bazie Orzeczeń Sądów Administracyjnych.
3. Wyrok NSA z 20 listopada 2003 r., II SAB 372/03, opubl. w Centralnej Bazie Orzeczeń Sądów Administracyjnych.
4. Wyrok NSA z 20 czerwca 2002 r., II SAB 70/02, opubl. na stronie <http://www.lexlege.pl/orzeczenie/118385/ii-sab-70-02-wyrok-naczelnego-sadu-administracyjnego/> [dostęp 11.05.2015].
5. Wyrok NSA z 30 października 2002 r., II SA 1956/02, opubl. w Centralnej Bazie Orzeczeń Sądów Administracyjnych.

Literatura:

1. Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
2. Bidziński M., Chmaj M., Szustakiewicz P., *Ustawa o dostępie do informacji publicznej. Komentarz*, Warszawa 2010.
3. Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Zakamycze 2002.
4. Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009.
5. Skrzydło W., *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2005.
6. Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000.
7. Wiśniewski L., *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, Warszawa 2006.

Rozdział XI

Obowiązek wierności Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne w świetle Konstytucji

Paulina Syta³⁶⁹

Abstract

The purpose of this study is to analyze the Art. 82 of the Polish Constitution. This article is about the duty of loyalty and concern for the common good. His role is very important. Well, it determines how to read the following provisions of the law. What's more, this obligation applies to all Polish citizens.

1. Wstęp

Poszanowanie dobra wspólnego wynika z godności człowieka. Każdy powinien troszczyć się o budowanie i wspieranie instytucji poprawiających warunki życia w zorganizowanym społeczeństwie. Dlatego też wszyscy obywatele mają obowiązek współdziałać w celu zachowania dobra wspólnego. Państwo natomiast jest zobowiązane do obrony i popierania dobra wspólnego jako najwyższej wartości cechującej współczesne społeczeństwo obywatelskie.

Celem niniejszego opracowania jest analiza art. 82 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, który stanowi, iż *obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne*. Przepis ten jest ściśle powiązany z art. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, zgodnie z którym *Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli*³⁷⁰.

W opracowaniu zwrócę uwagę na istotę przepisu uregulowanego w art. 82 ustawy zasadniczej. Pełni on niezwykle istotną rolę, albowiem wpływa na inne uregulowania oraz determinuje sposób odczytywania kolejnych przepisów prawa.

³⁶⁹ Studentka na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu Technologiczno – Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu, członek Studenckiego Koła Naukowego Administratywistów Uniwersytetu Technologiczno – Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu.

³⁷⁰ Zob. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).

2. Charakterystyka Rozdziału II Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

W Polskiej Konstytucji w jednym rozdziale unormowane zostały postanowienia dotyczące wolności, praw i obowiązków³⁷¹. Regulacje na temat podstawowych wolności i praw jednostki są ujęte w rozdziale drugim Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. Jest on podzielony na podrozdziały o tytułach: „Zasady ogólne”, „Wolności i prawa osobiste”, „Wolności i prawa polityczne”, „Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne”, „Środki ochrony wolności i praw” oraz „Obowiązki”³⁷². Rozdział II odnosi się do niezwykle ważnej problematyki dotyczącej sytuacji prawnej jednostki w państwie i w społeczeństwie. Ponadto w rozdziale tym mamy do czynienia zarówno z wolnościami jak i z prawami. Polski ustawodawca wprowadzając regulacje prawne związane z sytuacją prawną jednostki w państwie w bardzo szerokim stopniu zawarł wymogi wynikające z ratyfikowanych przez Polskę konwencji międzynarodowych, a przede wszystkim z Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z 1950 r., z Międzynarodowych Paktów Praw Obywatelskich i Politycznych, a także Paktów Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 1966 r. Jak widać wzorował się na przepisach wyżej wymienionych aktów prawnych. Jest rzeczą interesującą, że Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w swych postanowieniach nie wymienia wszystkich wolności i praw, poprzestaje na tych, które mają fundamentalne znaczenie³⁷³. Zdaniem W. Skrzydło *pod pojęciem wolności rozumie się powszechnie tę sferę uprawnień, których prawo nie tworzy, a tylko określa ich granice, na państwie ciąży też obowiązek dowodu, że jednostka granice te naruszyła. Natomiast w przypadku praw, których katalog ustala państwo, to jednostka w toku ich dochodzenia musi się powołać na określoną podstawę prawną*³⁷⁴.

3. Obowiązki zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Zagadnienia odnoszące się do obowiązków są zawarte w 5 artykułach (art. 82 - 86)³⁷⁵. To właśnie art. 82 otwiera ostatnią część rozdziału II Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. zatytułowaną „Obowiązki”. W konstytucji marcowej z 1921 r. art. 89 stanowił, że *Pierwszym obowiązkiem obywatela jest wierność dla Rzeczypospolitej Polskiej*³⁷⁶. Zaś art. 6

³⁷¹ Zob. W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Zamykacze 2002, s. 98.

³⁷² Zob. P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2008, Liber, s. 45- 46.

³⁷³ Zob. W. Skrzydło, *Komentarz do Rozdziału II Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, LEX nr 8778.

³⁷⁴ Ibidem.

³⁷⁵ Zob. W. Skrzydło, *Konstytucja...* op. cit., s. 98.

³⁷⁶ Zob. Art. 89, Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. 1935 nr 30 poz. 227).

konstytucji kwietniowej stanowił, iż: *Obywatele winni są Państwu wierność oraz rzetelne spełnianie nakładane przez nie obowiązków*. Według A. Młynarskiej – Sobaczewskiej *obowiązek rozumieć należy jako nakaz lub zakaz określonego zachowania skierowany do jednostki, wyznaczony przez normy prawne*³⁷⁷. Zatem obowiązkiem nie będzie zakaz czy nakaz, którego istnienie wynika z przynależności państwowej zobowiązanego. W odniesieniu do regulacji zawartych w Konstytucji, należy przyjąć jego szersze rozumienie. Zakłada ono, że obowiązek konstytucyjny jest to również określony *stan rzeczy, do którego realizacji zobowiązany zostaje podmiot*³⁷⁸. Obywatele polscy mają obowiązek wierności Rzeczypospolitej Polskiej oraz troski o dobro wspólne. Wiąże się z nim kolejny obowiązek – obrona Ojczyzny³⁷⁹. Określa się je mianem konstytucyjnych obowiązków jednostki. Należą do nich m. in. obowiązek szanowania wolności i praw innych (art. 31 ust. 2 zd. 1). Warto podkreślić, że adresatem niektórych z nich jest każdy człowiek³⁸⁰. Do obowiązków powszechnych wymienionych w Konstytucji należą:

- 1) obowiązek przestrzegania prawa Rzeczypospolitej Polskiej (art. 83);
- 2) obowiązek ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków określonych w ustawie (art. 84);
- 3) obowiązek dbałości o stan środowiska (art. 86).

Do konstytucyjnych obowiązków obywatelskich należą te, które ciążą wyłącznie na obywatelach polskich. Są nimi wcześniej już wspomniane wierność Rzeczypospolitej i troska o dobro wspólne oraz obrona Ojczyzny. Ich cechą charakterystyczną jest to, że wyznaczają pewien wzorzec właściwego postępowania, ale nie łączą go w sposób bezpośredni z jednym lub kilkoma konstytucyjnymi uprawnieniami. Nie ulega wątpliwości, że wyznaczają one przedmiot nakazu określonego postępowania jednostki wobec państwa. Należy jeszcze zwrócić uwagę na to, że podstawowe obowiązki zostały bezpośrednio zawarte w innych postanowieniach Konstytucji. Należą do nich m. in. obowiązek nauki (art. 70 ust. 1), obowiązki pracodawcy (art. 66 ust. 1 zd. 2) itd.³⁸¹.

³⁷⁷ Por. A. Młynarska – Sobaczewska, *Wolności i prawa człowieka i obywatela* [w:] D. Górecki (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Wolters Kluwer Polska, 2012, s. 103.

³⁷⁸ Zob. K. Działocha, *Obowiązki* [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, Warszawa 2003, s. 6.

³⁷⁹ Por. A. Młynarska – Sobaczewska, *Wolności i prawa...*, op. cit., s. 103 – 104.

³⁸⁰ Por. *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, (pod red.) P. Sarnecki, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 161.

³⁸¹ Zob. *Wolności i prawa oraz ich gwarancje w praktyce*, (pod red.) L. Wiśniewski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa, 2006, s. 240.

4. Problem wierności Rzeczypospolitej Polskiej w świetle art. 82 Konstytucji

W świetle art. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej państwo jest wspólnym dobrem wszystkich obywateli. Z tego wynika, że wszyscy obywatele mają takie same obowiązki względem Ojczyzny. Ponadto art. 32 konstytuuje, iż wszyscy są równi wobec prawa. Równość praw, oznacza także równość obowiązków spoczywających na obywatelach Rzeczypospolitej Polski. Jest to uzasadnienie skierowanego do obywateli nakazu troski o dobro wspólne. Zaś obowiązek wierności może się wyrażać w różny sposób. Inaczej będą go realizować członkowie Sił Zbrojnych, a inaczej zwykli obywatele. Nie ulega wątpliwości, że żaden człowiek nie może być zwolniony z tego obowiązku. Chodzi mianowicie o to, że zachowanie obywateli Rzeczypospolitej Polskiej nie może przynosić szkody państwu lub jego interesom³⁸². Ponadto warto zaznaczyć, iż obowiązek wierności Ojczyźnie należy do obowiązków tradycyjnych. Swój początek ma w czasach feudalnych, gdzie wierność poddanego wobec pana formowała stosunki społeczne. Obowiązek ten według niektórych polega na zachowaniu pasywnym, zaś według innych obiera też postawę aktywną³⁸³. Pierwsze z nich polega na *niepodejmowaniu działań mogących przynieść szkodę państwu, którego jednostka jest obywatelem*³⁸⁴. Zaś drugie objawia się popieraniem interesu i dobra państwa, co oznacza, że w sposób pośredni sprzyjamy dobru własnemu. Obowiązek, jakim jest wierność Ojczyźnie jest podstawowym obowiązkiem każdego obywatela. W sytuacji, gdy mówimy o obywatelach polskich dany obowiązek ciąży na nich w stosunku do Rzeczypospolitej Polskiej. Warto dodać, iż jest to obowiązek natury moralnej. Jednakże nie można zapomnieć, że ma on swój wymiar prawny oraz prawno karny. Dla przykładu warto podać szpiegostwo na rzecz wroga. Jest to czyn karalny, gdyż człowiek, obywatel Polski, dopuszcza się niewierności względem Ojczyzny³⁸⁵. Co ciekawe bardzo trudno jest określić co dokładnie oznacza pojęcie wierności Rzeczypospolitej Polskiej. Po pierwsze, jak już wspomniano, jest to powinność o charakterze moralnym. Po drugie jest dedykowana do każdego obywatela polskiego. Po trzecie nie ma jej jasnego sformułowania nawet w samej konstytucji jak i w całym systemie prawa w Polsce. O ile można stwierdzić, że dostarcza pewnych wskazówek dotyczących sposobu zachowania się grupy obywateli, którzy wykonują swoje obowiązki w ramach służby cywilnej. Chodzi mianowicie o konkretyzację polegającą na wprowadzeniu ograniczeń należących się jednostce swobód, np. ograniczenie dodatkowego zatrudnienia, poruszania się, prowadzenia działalności gospodarczej itp. O tyle,

³⁸² Por. W. Skrzydło, *Konstytucja...* op. cit., s. 98-99.

³⁸³ Zob. B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2008, s. 517.

³⁸⁴ Ibidem., s. 518.

³⁸⁵ Zob. P. Winczorek, *Komentarz...*, op. cit., s. 105.

gdy mamy do czynienia z pozostałymi obywatelami bardzo trudno jest określić czy spełniają oni obowiązek jakim jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej. Dowodem tego mogą być unormowania zawarte w polskim kodeksie karnym. Otóż w rozdziale dotyczącym przestępstw przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej nie ma rozróżnienia między obywatelem polskim a cudzoziemcem dokonującym czyn przestępny. W świetle art. 110 § 1 k.k.³⁸⁶ stosuje się go do cudzoziemca, który popełnił przestępstwo skierowane przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej. Zaś zgodnie z art. 112 KK polską ustawę karną, bez względu na przepisy obowiązujące w miejscu popełnienia przestępstwa stosuje się zarówno do obywatela polskiego jak i cudzoziemca, gdy popełniono:

- 1) przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) przestępstwa przeciwko polskim urządům lub funkcjonariuszom publicznym;
- 3) przestępstwa przeciwko istotnym polskim interesom gospodarczym;
- 4) przestępstwa fałszywych zeznań złożonych wobec urzędu polskiego.

Trudno więc wskazać konkretną różnicę między obywatelem polskim a obcokrajowcem. Łatwo zauważyć powiązanie obowiązku wierności z obowiązkiem obrony Ojczyzny. Dla przykładu warto podać zakaz przyjęcia bez zgody właściwego organu obowiązku wojskowego w obcym wojsku lub obcej organizacji wojskowej (art. 141 § 1 KK). Wierność Rzeczypospolitej Polskiej oznacza także lojalność wobec państwa, który jest równoznaczny ze wskazaniem zachowań biernych. Polegają one po prostu na nie szkodzeniu państwu polskiemu. Jednakże różnica między obywatelem a cudzoziemcem pojawia się podczas sądowego orzekania o wysokości kary za przestępstwo. Należy pamiętać, że działania obywatela polegające na szkodzie Rzeczypospolitej Polskiej, np. szpiegostwo, wpływają na zaostrzenie wymiaru kary. Bardzo ważne jest, że dochowanie obowiązku jakim jest wierność musi podlegać ocenie w odniesieniu do konkretnej jednostki i sytuacji. Zaś ocena ta odbywa się zdaniem L. Wiśniewskiego w *granicach uznania wynikającego z przepisów prawa materialnego i staje się podstawą uzasadniającą odpowiednie działania właściwych organów państwowych (np. sądów, organów administracji rządowej)*³⁸⁷. Każdy organ ma obowiązek wyjaśnić stan faktyczny sprawy przed podjęciem decyzji, w jakim zakresie wykorzysta swoje uprawnienia ocenne³⁸⁸. W art. 82 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej zawarty jest nakaz, a także uprawnienie do podejmowania czynności realizujących obowiązek. Bardzo istotne jest

³⁸⁶ Por. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553).

³⁸⁷ Zob. *Wolności i prawa...*, op. cit., s. 251-253.

³⁸⁸ Ibidem, s. 251-253.

to, że przepis ten obejmuje swoim zakresem dwa zobowiązania. Chodzi mianowicie o obowiązek wierności wobec ojczyzny i troskę o dobro wspólne. Pierwszy z nich otwiera katalog obowiązków określonych konstytucyjnie. Determinuje on sposób odczytywania kolejnych przepisów, np. dotyczących obowiązku przestrzegania prawa³⁸⁹. Pojęcie wierności jest kategorią etyczną, wyrażającą się w pewnej postawie życiowej polegającej na przywiązaniu do określonych wartości czy oddaniu, w tym przypadku – Ojczyźnie³⁹⁰. Zaś aspekt prawny odnosi się do sankcji, które grożą za naruszenie owego obowiązku. Adresatami obowiązku wierności i troski o dobro wspólne są obywatele polscy. W świetle art. 3 ustawy z 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz. U. z 2012 r., poz. 161 ze zm.) fakt posiadania podwójnego obywatelstwa nie ma wpływu ani na zakres przysługujących obywatelowi polskiemu praw i wolności, ani na spoczywające na nim obowiązki³⁹¹. Z powyższego wynika, że posiadanie obywatelstwa innego państwa nie może być argumentem wobec polskich władz na rzecz niemożności wywiązania się z ciążących obowiązków. Nie ulega wątpliwości, że art. 82 Konstytucji RP nie odnosi się do cudzoziemców³⁹².

5. Koncepcja dobra wspólnego w prawie polskim

Termin „dobra wspólne” nie posiada definicji legalnej³⁹³. Rozumienie tego pojęcia do tej pory nie doczekało się obszernego opracowania z zakresu prawa konstytucyjnego. Warto zwrócić uwagę na to, że nie zostało zdefiniowane także w innych regulacjach prawnych. Dla jego identyfikacji, podobnie jak w przypadku wierności wobec Polski, ogromne znaczenie ma art. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polski³⁹⁴. Można powiedzieć, że definicja dobra wspólnego zawarta w art. 82 Konstytucji jest tożsama z analogicznym pojęciem użytym w art. 1 Konstytucji RP³⁹⁵. *Obecnie obowiązek obywateli troski o dobro wspólne koresponduje z obowiązkiem państwa troszczenia się o pomyślność obywateli, wypływającym z art. 1*

³⁸⁹ Zob. M. Haczowska, *Komentarz do art. 82 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, LEX nr 10046.

³⁹⁰ Zob. K. Działocha, *Obowiązki*, [w:] *Konstytucja...*, op. cit., s. 2.

³⁹¹ Por. Ustawa z 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz. U. z 2012 r., poz. 161 ze zm.), art. 3.

³⁹² Zob. M. Haczowska, *Komentarz ...*, op. cit.

³⁹³ Zob. M. Piechowiak, *Prawne a pozaprawne ujęcia dobra wspólnego*, [w:] W. Arndt, F. Longchamps de Brier, K. Szczucki, *Dobro wspólne. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2013, s. 26.

³⁹⁴ Zob. W. Jóźwicki, *Rzeczpospolita dobrem wspólnym wszystkich obywateli jako uzasadnienie*

wymogu wierności obywateli wobec niej w kontekście integracji europejskiej, [w:] S. Biernat (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w pierwszych dekadach XXI wieku wobec wyzwań politycznych, gospodarczych,*

technologicznych i społecznych, Biuro Trybunału Konstytucyjnego, Warszawa 2013, s. 8.

³⁹⁵ Zob. Pismo Procesowe Skarżącego do Trybunału Konstytucyjnego, Sygnatura akt: Ts 98/13, Wrocław, 1 maja 2013, s. 12.

*Konstytucji RP stanowiącego, że RP jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli*³⁹⁶. Zdaniem M. Piechowiak *dobro wspólne to suma warunków życia społecznego umożliwiających i ułatwiających integralny rozwój wszystkich członków wspólnoty politycznej i tworzonych przez nich społeczności*³⁹⁷. Zaś w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego *samo pojęcie »dobra wspólnego« ma charakter wielowymiarowy i może być rozumiane między innymi w znaczeniu historyczno-egzystencjalnym, moralnym, materialnym czy celowościowym. Rzeczpospolita to »res publica« - rzecz wspólna, a więc wspólnota obywateli, »dobro wspólne« zaś to antonim »dobra indywidualnego«*. Ustrojodawca w tym wyrażeniu *podkreślił uczestnictwo wspólnoty nie tylko w korzystaniu z dobra, którym jest Rzeczpospolita, lecz także w jego ustawicznym współtworzeniu oraz we współodpowiedzialności za nie. Przyjmuje się, że dobrem wspólnym jest »państwo rozumiane jako demokratycznie zorganizowana wspólnota upodmiotowionych obywateli«*³⁹⁸. W projekcie konstytucji już art. 1 stanowił, iż Rzeczpospolita Polska jest wspólnym dobrem wszystkich obywateli. Nie oznaczało to, że musi być ich dobrem wspólnym. Zawartość tego projektu pozbawiona była chrześcijańskiego ujęcia poprzez nieprzyjęcie systemu wartości chrześcijańskich jako fundamentu państwa czy fundamentu konstytucji. Z tego wynikało, że projekt ten nie dawał podstaw, by interpretować go w duchu nauki społecznej Kościoła, która mówi o dobru wspólnym jako o sumie tych warunków życia społecznego, dzięki którym jednostki, rodziny i zrzeszenia mogą pełniej i łatwiej osiągnąć swoją własną doskonałość.³⁹⁹ Istnieje pewien bark jasności w odniesieniu do pojęcia dobra wspólnego w pracach nad wyżej wspomnianym projektem konstytucji, które było mylone przez dłuższy czas z pojęciem wspólnego dobra. Przez pewien czas posługiwano się nim w art. 1 projektu jednolitego dla scharakteryzowania istoty ustroju Rzeczypospolitej. Było to w pewnej mierze dysonansem w stosunku do treści obowiązku obywatelskiego posługującego się pojęciem dobra wspólnego. Skutki tych nieporozumień przeniosły się na wykładnię wzajemnych relacji między art. 1 i art. 82 Konstytucji⁴⁰⁰. *Rzeczpospolita Polska jest, przez jedność ustroju i wyróżnionych*

³⁹⁶ Zob. B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne...*, op. cit., s. 519.

³⁹⁷ Zob. M. Piechowiak, *Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego*, „Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego” t. XL, „Monografie Konstytucyjne” nr 2, Warszawa 2012, s. 433.

³⁹⁸ Zob. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 16 marca 2010 r., K. 24/2008, LexisNexis nr 2156612 (OTK-A 2010, nr 3, poz. 22).

³⁹⁹ Por. Sprawozdanie stenograficzne z 3 posiedzenia Zgromadzenia Narodowego, Sejm RP II kad., dzień 1 (24 lutego 1997).

⁴⁰⁰ Zob. K. Działocha, A. Łukaszczyk, *Dylematy konstytucyjnej regulacji obowiązków jednostki w Konstytucji RP*, http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/59087/24_K_Dzialocha_A_Lukaszczyk.pdf, dostęp: 29. 04. 2015, s. 382-383.

wartości, "dobrem wspólnym" obywateli i jednocześnie, jako Państwo, pierwszym instytucjonalnym strażnikiem i gwarantem ich trwania i rozwoju⁴⁰¹. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej przyjmuje obywatelską koncepcję państwa i zaznacza w niej, że wszyscy obywatele państwa muszą posiadać takie same prawa osobiste, polityczne i socjalne oraz takie same obowiązki wobec państwa⁴⁰². Zaś Polska jest traktowana jako wspólna organizacja wszystkich obywateli, która opiera się na współdziałaniu władz, dialogu społecznym itp⁴⁰³. Obowiązek zawarty w art. 82 Konstytucji rodzi wątpliwości w kontekście treści art. 1 Konstytucji, w którym Rzeczpospolitą Polską określa się jako *dobro wspólne wszystkich obywateli*. Terminologia zawarta w Konstytucji wskazuje, że dobrem wspólnym jest wyłącznie Rzeczpospolita Polska. Zawarte jest to głównie w Preambule do Konstytucji *równi w prawach i powinnościach wobec dobra wspólnego - Polski* i w art. 1. Zaś ochrona dobra wspólnego jest przedmiotem obowiązku ciążącego na obywatelu w świetle art. 82 Konstytucji⁴⁰⁴. Każdy człowiek winien dążyć do umocnienia funkcjonowania demokratycznego społeczeństwa obywatelskiego, do jego rozwoju⁴⁰⁵. Chodzi mianowicie o dobrobyt, poszanowanie praw innych obywateli oraz o uznanie, że państwo i jego organy pełnią służebną rolę wobec obywateli. Nie chodzi zaś o wskazanie znaczenia określonego zachowania się obywateli wobec państwa⁴⁰⁶. Obowiązek troski o dobro wspólne spoczywa na wszystkich obywatelach. Powinni oni dbać by nie zostało one rozdzielone pomiędzy np. rywalizujące partie polityczne. Sformułowanie „troska o dobro wspólne” oznacza tutaj działanie obywateli na rzecz państwa i jego członków⁴⁰⁷. Jest rzeczą interesującą, że istnieje możliwość przedkładania dobra ogólnego ponad dobro indywidualne czy też partykularny interes grupowy. Troska o dobro wspólne oznacza, że wszyscy obywatele są zobowiązani do dbania o te dobro oraz do poświęcania pewnych interesów własnych dla dobra wspólnego. Interes poszczególnej jednostki ludzkiej będzie musiał ustąpić przed dobrem wspólnym. Gdy mamy do czynienia z sytuacją swoistego wypośrodkowania tego, co jest w konkretnym momencie najlepsze dla państwa i społeczeństwa, będzie ono rozumiane jako jego całość, czyli wszyscy obywatele Rzeczypospolitej Polskiej. Oznacza to, że dbałość o dobro wspólne

⁴⁰¹ Zob. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 2011 r., sygn. Kp 7/09, OTK-A 2011/3/26, nr 786223.

⁴⁰² Zob. M. Sekuła, *Uczciwość urzędnicza w służbie dobra wspólnego*, [w:] *Etyka w funkcjonowaniu instytucji, Annales*” VOL.9 nr 1, Warszawa 2006, s. 88.

⁴⁰³ Zob. Pismo Procesowe Skarżącego do Trybunału Konstytucyjnego, Sygnatura akt: Ts 98/13, Wrocław, 1 maja 2013, s. 13.

⁴⁰⁴ Por. Stanowisko nr... 1./02/2014 dot. Projektu ustawy o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polski (propozycja społeczna) z dn. 5 lutego 2014 r., s. 2.

⁴⁰⁵ Zob. B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne...* op.cit., s. 518.

⁴⁰⁶ Ibidem., s. 486-487.

⁴⁰⁷ Zob. P. Winczorek, *Komentarz...*, op. cit., s. 105.

identyfikować należy z ponoszeniem przez jednostkę obowiązków, które są bardzo ważne do zapewnienia prawidłowego funkcjonowania państwa demokratycznego. Chodzi mianowicie o wszelkiego rodzaju powinności, które musi spełnić obywatel i od których uzależniony będzie określony skutek, np. *konieczności ponoszenia określonych ciężarów w razie zagrożenia niepodległości (bezpośredniego zagrożenia zewnętrznego w razie wojny lub agresji zbrojnej bez jej wypowiedzenia)*⁴⁰⁸. W świetle wyroku Trybunału Konstytucyjnego *jeden z zasadniczych celów Rzeczypospolitej Polskiej, jakim jest ochrona niepodległości i nienaruszalności jej terytorium, uzasadnia wprowadzenie ograniczeń w wykonywaniu konstytucyjnych praw i wolności służącym jednostkom*⁴⁰⁹. Jak się okazuje troska o dobro wspólne może polegać na działaniach człowieka nie będących ani nakazem ani zakazem zachowania się. Zatem może przybrać postać zrzeczeń i ruchów współuczestniczących w realizacji zadań publicznych. Może nią być także wszelkie postawy obywatelskiego patriotyzmu, chęć pomocy innym, np. honorowe krwiodawstwo. Ponadto dobro wspólne odnosić należy nie tylko do obywatela polskiego, ale również do cudzoziemca, który przebywa na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Zaś adresatem może być nie tylko człowiek. Mogą nim być też inne podmioty prawa⁴¹⁰. Zdaniem W. Sadurskiego obowiązek wierności wobec państwa czy też troski o dobro wspólne wynikać musi z innych przesłanek niż samego tylko faktu, że prawo tak stanowi⁴¹¹. Jak twierdzi K. Działocha powołana norma w części dotyczącej "troski o dobro wspólne" ustala obowiązek o charakterze pozytywnym. Obywatel polski ma więc działać na rzecz dobra wspólnego w sposób aktywny⁴¹². Reasumując „dobro wspólne” składa się z takich wartości, jak: państwo prawne, demokracja, niepodległość, wolność, sprawiedliwość, godność, dziedzictwo narodowe, dobra kultury, środowisko, ponadtyśiącletni dorobek i tradycja oraz inne wartości ogólnoludzkie. Zaś obowiązkiem obywatela jest działanie zmierzające do ich współtworzenia⁴¹³.

6. Podsumowanie

Wierność i troska o dobro wspólne należą do najważniejszych obowiązków zawartych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Pełnią bardzo ważną rolę w polskim prawie. Otóż art. 82 Konstytucji RP determinuje sposób odczytywania innych przepisów. Art. 32 konstytuuje,

⁴⁰⁸ Zob. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 listopada 2003 r., sygn. K 37/02, OTK ZU 2003, seria A, nr 9, poz. 96.

⁴⁰⁹ Por. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 3 lipca 2001 r., sygn. K 3/01, OTK ZU 2001, NR 5, POZ. 125.

⁴¹⁰ Zob. L. Wisniewski, *Wolności...*, op. cit., s. 253 -254.

⁴¹¹ Zob. W. Sadurski, *Nieposłuszni obywatele*, „Rzeczpospolita” z 6 października 1994 r., nr 233.

⁴¹² Zob. K. Działocha, *Teza nr 4 w komentarzu do art. 82 Konstytucji RP*, [w:] L. Garlicki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, tom. III, Warszawa 2003, s. 4.

⁴¹³ Zob. M. Haczowska, *Komentarz do art. 82...*, op. cit.

iz wszyscy są równi wobec prawa. Zaś z art. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wynika, że wszyscy obywatele mają takie same obowiązki względem Ojczyzny. O powadze obowiązku zawartego w art. 82 świadczyć może to, że w pewnych sytuacjach zaniechanie jego przestrzegania skutkować będzie odpowiedzialnością karną. Otóż w Kodeksie karnym w rozdziale dotyczącym przestępstw przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej nie ma rozróżnienia między obywatelem polskim a cudzoziemcem dokonującym czyn przestępny. Art. 110 § 1 KK stosuje się go do cudzoziemca, który popełnił przestępstwo skierowane przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej. Z kolei art. 112 KK stanowi, iż polską ustawę karną, bez względu na przepisy obowiązujące w miejscu popełnienia przestępstwa stosuje się zarówno do obywatela polskiego jak i cudzoziemca, gdy popełniono m.in. przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu Rzeczypospolitej Polskiej. Istnienie obowiązku wierności zawartego w art. 82 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej może przejawiać się w różny sposób. Jednym z nich jest chociażby niepodejmowanie działań, które w sposób oczywisty dążą do szkody państwa. Drugim *a contrario* jest popieranie interesu i dobra państwa. W tym przypadku w sposób pośredni działamy na rzecz dobra własnego. Zawarta w Konstytucji terminologia wskazuje, że dobrem wspólnym jest wyłącznie Rzeczypospolita Polska. Uregulowane jest to głównie w Preambule do Konstytucji *równi w prawach i powinnościach wobec dobra wspólnego - Polski* i w art. 1. To obywatele mają wpływ na kształt otaczającej ich rzeczywistości, wybierają swoich przedstawicieli w wyborach. Wierność Ojczyźnie może polegać na interesowaniu się życiem publicznym, uczestniczeniu w zgromadzeniach, zakładaniu stowarzyszeń (art. 58, 59 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej), braniu udziału w referendum (art. 62) itd. Chodzi mianowicie o to, aby wszyscy współdziałali w tworzeniu rzeczywistości, dążyli do umacniania funkcjonowania demokratycznego państwa. Otóż dbanie o dobro wspólne to inaczej dbanie o prawidłowe funkcjonowanie państwa demokratycznego. Istnienie dobra wspólnego ma na celu zapewnienie równych szans każdemu człowiekowi na dobre życie. Moim zdaniem dobro wspólne należy rozumieć jako współtworzenie, a także współodpowiedzialność za otaczającą nas rzeczywistość. Poza tym dobro wspólne jest ważnym czynnikiem, które prowadzi do pokojowego współistnienia obywateli. Sprzyja rozwojowi warunków społecznych oraz umożliwia i ułatwia rozwój wszystkich członków wspólnoty politycznej i tworzonych przez nich społeczności.

Bibliografia

Literatura:

1. Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2001
2. Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2008
3. Działocha K., *Obowiązki*, [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, Warszawa 2003
4. Działocha K., Łukaszczyk A., *Dylematy konstytucyjnej regulacji obowiązków jednostki w Konstytucji RP*,
http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/59087/24_K_Dzialocha_A_Lukaszczyk.pdf,
dostęp: 29. 04. 2015
5. Działocha K., *Teza nr 4 w komentarzu do art. 82 Konstytucji RP*, [w:] L. Garlicki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, tom. III, Warszawa 2003
6. Haczkowska M., *Komentarz do art.82 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, LEX nr 10046
7. Józwicki W., *Rzeczpospolita dobrem wspólnym wszystkich obywateli jako uzasadnienie wymogu wierności obywateli wobec niej w kontekście integracji europejskiej*, [w:] S. Biernat (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w pierwszych dekadach XXI wieku wobec wyzwań politycznych, gospodarczych, technologicznych i społecznych*, Biuro Trybunału Konstytucyjnego, Warszawa 2013
8. Młynarska – Sobaczewska A. , *Wolności i prawa człowieka i obywatela*, [w:] D. Górecki (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Wolters Kulwer Polska, 2012
9. Piechowiak M., *Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego*, „Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego” t. XL, „Monografie Konstytucyjne” nr 2, Warszawa 2012
10. Piechowiak M., *Prawne a pozaprawne ujęcia dobra wspólnego*, [w:] W. Arndt, F. Longchamps de Bérier, K. Szczucki, *Dobro wspólne. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2013
11. *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, (pod red.) P. Sarnecki, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 161
12. Sadurski W., *Nieposłuszni obywatele*, „Rzeczpospolita” z 6 października 1994 r., nr 233
13. Sekuła M., *Uczciwość urzędnicza w służbie dobra wspólnego*, [w:] *Etyka w funkcjonowaniu instytucji*, „Annales” VOL.9 nr 1, Warszawa 2006
14. Skrzydło W., *Komentarz do Rozdziału II Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, LEX nr 8778
15. Skrzydło W. , *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Zamykacze 2002

16. Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Liber, Warszawa 2008
17. *Wolności i prawa oraz ich gwarancje w praktyce*, (pod red.) L. Wiśniewski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2006, s. 240

Orzecznictwo:

1. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 3 lipca 2001 r., sygn. K 3/01, OTK ZU 2001, NR 5, POZ. 125
2. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 listopada 2003 r., sygn. K 37/02, OTK ZU 2003, seria A, nr 9, poz. 96
3. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 16 marca 2010 r., K. 24/2008, LexisNexis nr 2156612 (OTK-A 2010, nr 3, poz. 22)
4. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 2011 r., sygn. Kp 7/09, OTK-A 2011/3/26, nr 786223
5. Pismo Procesowe Skarżącego/ Skarga do Trybunału Konstytucyjnego, Sygnatura akt: Ts 98/13, Wrocław, 1 maja 2013 r.

Akty normatywne:

4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
5. Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. 1935 nr 30 poz. 227)
6. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553)
7. Ustawa z 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz. U. z 2012 r., poz. 161 ze zm.)

Materiały dodatkowe:

1. Sprawozdanie stenograficzne z 3 posiedzenia Zgromadzenia Narodowego, Sejm RP II kad., dzień 1 (24 lutego 1997)
2. Stanowisko nr... 1./02/2014 dot. Projektu ustawy o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polski (propozycja społeczna) z dn. 5 lutego 2014 r.

Rozdział XII

Zarządzanie zasobami ludzkimi na przykładzie organizacji Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo SA

Mgr Paweł Śwital⁴¹⁴

I. Charakterystyka organizacji

Grupa Kapitałowa PGNiG posiada pozycję lidera rynku gazu ziemnego w Polsce i jest jedyną pionowo zintegrowaną firmą w sektorze gazowym w kraju. Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo jest jednostką dominującą Grupy Kapitałowej PGNiG. Utworzenie Grupy Kapitałowej pozwoliło na kontrolowanie całości działań od poszukiwania złóż poprzez wydobycie, magazynowanie paliw gazowych, po obrót i dystrybucję. W Polsce PGNiG jest jednym z największych i najstarszych przedsiębiorstw. Historia firm tworzących PGNiG sięga XIX wieku, to jest początków światowego i polskiego przemysłu naftowego. Pod nazwą PGNiG przedsiębiorstwo działa od 1982 roku. W 1996 roku przedsiębiorstwo państwowe PGNiG zostało przekształcone w spółkę akcyjną.

1. Zakres działalności

PGNiG oraz spółki z Grupy Kapitałowej PGNiG zajmują się:

- wydobyciem gazu ziemnego i ropy naftowej w kraju,
- zagospodarowaniem złóż gazu ziemnego i ropy naftowej w kraju i zagranicą,
- świadczeniem usług geologicznych, geofizycznych i poszukiwawczych w Polsce i zagranicą,
- importem gazu ziemnego do Polski,
- magazynowaniem gazu ziemnego w podziemnych magazynach gazu,
- dystrybucją paliw gazowych.

⁴¹⁴ **Magister Paweł Śwital**, Katedra Prawa Uniwersytet Technologiczno – Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu, doktorant w Katedrze Prawa Administracyjnego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. Jana Pawła II w Lublinie.

2. Struktura- układ organizacyjny

Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo S.A. Walne Zgromadzenie Rada Nadzorcza Zarząd Centrala			
<u>Oddział w Sanoku</u>	Dolnośląski Oddział Obrotu Gazem we Wrocławiu	Oddział Operatorski w Pakistanie	Przedstawicielstwo w Brukseli (Belgia)
<u>Oddział w Zielonej Górze</u>	Górnośląski Oddział Obrotu Gazem w Zabrzu	Oddział w Egipcie	Przedstawicielstwo w Moskwie (Rosja)
<u>Oddział w Odolanowie</u>	Karpacki Oddział Obrotu Gazem w Tarnowie	<u>Oddział w Danii</u>	Przedstawicielstwo w Kijowie (Ukraina)
<u>Oddział CLP-B w Warszawie</u>	Mazowiecki Oddział Obrotu Gazem w Warszawie		Przedstawicielstwo w Wysokoje (Białoruś)
<u>Oddział Operator Systemu Magazynowania w Warszawie</u>	Pomorski Oddział Obrotu Gazem w Gdańsku		
<u>Oddział Ratownicza Stacja Górnictwa Otworowego w Krakowie</u>	Wielkopolski Oddział Obrotu Gazem w Poznaniu		

3. Otoczenie regulacyjne

3.1 Prawo

Działalność Grupy Kapitałowej PGNiG regulują następujące akty prawne:

- Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 roku Prawo energetyczne (t.j. DzU 2006, nr 89, poz. 624 z późn. zm.) - w odniesieniu do działalności w zakresie obrotu paliwami gazowymi, dystrybucji gazu oraz magazynowania paliw gazowych;
- Ustawa z dnia 16 lutego 2007 roku o zapasach ropy naftowej, produktów naftowych i gazu ziemnego oraz zasadach postępowania w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa paliwowego państwa i zakłóceń na rynku naftowym (DzU 2007, nr 52, poz. 343 z późn. zm.) - w odniesieniu do działalności obrotu gazem ziemnym z zagranicą;
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 roku Prawo geologiczne i górnicze (DzU 1994, nr 27, poz. 96 z późn. zm.) - w odniesieniu do działalności wydobywczej i prowadzonej w jej ramach sprzedaży gazu.

3.2 Licencje

Działalność gospodarcza w zakresie poszukiwania lub rozpoznawania złóż kopalin, wydobywania kopalin ze złóż, bezzbiornikowego magazynowania substancji oraz składowania odpadów w górotworze, w tym w podziemnych wyrobiskach górniczych, wymaga uzyskania koncesji. Według stanu na 31 grudnia 2009 roku PGNiG SA posiadała:

- 82 koncesji na poszukiwanie i rozpoznawanie złóż ropy naftowej i gazu,
- 215 koncesji na wydobywanie ropy naftowej i gazu ziemnego ze złóż,
- 9 koncesji na podziemne magazynowanie gazu (PMG),
- 3 koncesje na składowanie odpadów.

3.3 Polityka taryfowa

Rynek gazu w Polsce jest regulowany przez Urząd Regulacji Energetyki. Regulacja ta polega przede wszystkim na ustalaniu taryf, których poziom decyduje o możliwości uzyskania przychodów uwzględniających uzasadnione koszty oraz zwrot z zaangażowanego kapitału. Stąd Grupa Kapitałowa PGNiG za kluczowe dla swojej polityki cenowej uznaje uniezależnienie przychodów spółki od tych regulacji. Obecnie wielkość przychodów zależy głównie od poziomu cen sprzedaży paliwa, które są regulowane urzędowo i bezpośrednio związane ze stosowaną metodologią kształtowania taryf. Zasady ustalania taryf określają przepisy wykonawcze do prawa energetycznego, przede wszystkim rozporządzenie taryfowe.

W stosowanej metodologii kształtowania taryf ceny i stawki opłat są określane na podstawie prognozowanych kosztów oraz planowanych wielkości sprzedaży gazu ziemnego, przy czym uwzględniane są koszty pozyskania gazu ze wszystkich możliwych kierunków dostaw paliw gazowych - zarówno z importu, jak i z wydobycia krajowego. W praktyce oznacza to, że regulacji cen podlega zarówno działalność obrotu z zagranicą, jak i wydobycie krajowe. Uwzględnienie tych dwóch źródeł kosztów przy kalkulacji taryf, przy aktualnych wyższych poziomach cen zakupu gazu z importu, skutkowało ustaleniem ceny taryfowej stosowanej w rozliczeniach z odbiorcami na poziomie niższym, niż wynikałoby to z kosztów zakupu paliw z importu.

4. Logo

5. Misja

Grupa Kapitałowa PGNiG zmierza do tego, aby być coraz bardziej nowoczesną organizacją działającą w formule logicznie uporządkowanej i optymalnej grupy kapitałowej, zarządzanej przez cele oraz zorientowanej projektowo na realizację przedsięwzięć.

- Misją jest zapewnienie niezawodnych i bezpiecznych dostaw czystej i przyjaznej dla środowiska naturalnego energii z wykorzystaniem konkurencyjnych oraz innowacyjnych rozwiązań energetycznych.
- Pracownicy są wierni tradycji i zaufaniu, którym obdarzają ich klienci, ale pozostają również otwarci na nowe wyzwania i zmiany.
- Działając w interesie akcjonariuszy, klientów i pracowników spółka chce być wiarygodnym i przejrzystym partnerem, realizującym rozwój i wzrost wartości firmy w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

4.1 Ambicja marki

Główną ambicją Grupy Kapitałowej PGNiG jest utrzymanie wiodącej pozycji na rynku gazu w Polsce oraz zbudowanie silnej pozycji międzynarodowej.

4.2 Osobowość marki

PGNiG to dynamiczny lider, autorytet i godny zaufania partner. Ma swoje zdanie, ale jest elastyczny, otwarty na opinie innych i gotów do szukania rozwiązań. Ma przyjazny i bezpośredni sposób bycia.

4.3 Główny przekaz marki

Grupa Kapitałowa PGNiG to wiodący podmiot na rynku energetycznym w Polsce. Mają doświadczenie oparte na ponad 150-letniej tradycji gazownictwa w Polsce, dysponując zaawansowanym zapleczem technicznym i doskonale wykwalifikowaną kadrą specjalistów, chcemy budować naszą przyszłość na uwolnionym rynku energetycznym w Polsce i stać się jednym z wiodących graczy na rynku europejskim.

5. Strategia

Grupa Kapitałowa PGNiG zmierza do tego, aby być coraz bardziej nowoczesną organizacją działającą w formule logicznie uporządkowanej i optymalnej grupy kapitałowej, zarządzanej przez cele oraz zorientowanej projektowo na realizację przedsięwzięć.

5.1 Dywersyfikacja źródeł oraz kierunków i dróg dostaw gazu

Zarząd spółki, troszcząc się o wszystkich klientów Grupy Kapitałowej PGNiG, dla których bezpieczeństwo dostaw – na równi z ceną – jest najważniejszym kryterium przy wyborze dostawcy, za główny cel działań uznaje konieczność zróżnicowania źródeł oraz dróg i kierunków dostaw gazu ziemnego. Ich realizacja spowoduje, że spółka stanie się środkowoeuropejskim koncernem, współpracującym z wieloma światowymi dostawcami i producentami gazu. Tak zdefiniowana aktywność nie tylko wzmocni jej pozycję, ale jednocześnie przyczyni się do poprawy bezpieczeństwa energetycznego kraju.

Cel strategiczny

Celem strategicznym Grupy Kapitałowej PGNiG jest zapewnienie dostaw gazu i ropy naftowej klientom oraz bezpieczeństwa energetycznego kraju.

5.2 Rozbudowa pojemności magazynowych

Infrastruktura magazynowa zapewnia nie tylko realizację funkcji handlowych, czyli zniwelowanie zróżnicowanego zapotrzebowania na gaz ziemny w okresach letnim i

zimowym, ale także zaspokaja potrzeby związane z zabezpieczeniem niezbędnych rezerw na wypadek ewentualnych awarii i okresowych zakłóceń w dostawach gazu.

Cel strategiczny

Celem strategicznym jest rozbudowa do 2012 roku pojemności roboczej podziemnych magazynów gazu, w przybliżeniu o 1,2 mld m³, to jest do łącznej pojemności 2,8 mld m³.

5.3 Rozwój działalności handlowej

Kolejnym elementem strategii wzmocnienia pozycji ekonomicznej spółki jest utrwalenie partnerskich relacji z obecnymi klientami i nawiązanie nowych. Będzie to możliwe dzięki poszerzeniu oferty produktowo-usługowej. Do osiągnięcia tego celu konieczna będzie między innymi przebudowa struktury Grupy Kapitałowej PGNiG. Najważniejsze przekształcenia będą dotyczyć spółek Gazownictwa, które staną się operatorami systemów dystrybucyjnych. W rezultacie działalność w zakresie obrotu detalicznego zostanie zintegrowana w ramach PGNiG. Będzie to miało kapitalne znaczenie dla ujednolicenia standardów obsługi i poprawy jakości. Jednocześnie zostanie wdrożona strategia dywersyfikacji produktowej, co spowoduje stopniowe uniezależnienie spółki od wyników osiągniętych z regulowanej sprzedaży gazu. Pozyskane środki zostaną zagospodarowane w innych rentownych segmentach rynku. Strategia ta zakłada, po pierwsze, aktywne poszukiwanie nowych rynków, po drugie, zwiększanie zapotrzebowania klientów na nowe usługi. Grupa Kapitałowa PGNiG będzie również poszukiwała efektów synergii w sektorze usług energetycznych (na przykład przedsiębiorstwa multiutility), także we współpracy z innymi dostawcami usług sieciowych. Rozwojowi tego obszaru działań ma sprzyjać utworzona w ramach PGNiG struktura, zajmująca się badaniami i rozwojem. Należy przy tym podkreślić, że choć podejmowane działania będą głównie związane z rynkiem gazu, to aktywnie będą także badane rynki alternatywnych źródeł energii oraz możliwości pozyskania nowych źródeł przychodów (zwłaszcza w horyzoncie długookresowym).

Cele strategiczne

Utrzymanie pozycji lidera na zliberalizowanym rynku gazu w Europie Środkowo-Wschodniej. Urealnienie cen gazu krajowego. Dywersyfikacja produktowa.

5.4 Rozwój działalności poszukiwawczo-wydobywczej w kraju i za granicą

Biorąc pod uwagę obecne i przewidywane ceny surowców, wzrost wartości spółki będzie uzależniony od wyników działalności wydobywczej. W najbliższych latach Grupa Kapitałowa PGNiG zamierza osiągnąć optymalny, z punktu widzenia udokumentowanych rezerw, poziom wydobywania i kontynuować prace nad odbudową zasobów.

Celem strategicznym Grupy Kapitałowej PGNiG jest poszukiwanie oraz wydobywanie gazu ziemnego i ropy naftowej także poza granicami Polski. W najbliższych dwóch latach planowane jest podjęcie działalności w czterech, pięciu krajach. Dostęp do nowych zasobów, zwiększenie produkcji gazu ziemnego i ropy naftowej bezpośrednio wpłyną na wzrost wartości Grupy Kapitałowej PGNiG.

Cele strategiczne

Zwiększenie niezależności od zewnętrznych źródeł dostaw. Utrzymanie konkurencyjnej pozycji na liberalizowanym rynku gazu. Uniezależnienie wyników spółki od polityki regulacyjnej.

6. Wizja

Główne cele strategiczne składają się na wizję Grupy PGNiG, zgodnie z którą w perspektywie 2015 roku Grupa PGNiG będzie nowoczesną i sprawnie zarządzaną organizacją, obecną w prawie całym łańcuchu wartości w ramach sektora gazowego i skupiającą aktywa z sektorów paliwowego i elektroenergetycznego. Kluczowe dla osiągnięcia celów strategicznych PGNiG będą działania koncentrujące się na trzech obszarach:

- krajowej i międzynarodowej działalności poszukiwawczo-wydobywczej, zapewniającej dostęp do nowych złóż gazu ziemnego i ropy naftowej;
- segmencie energetycznym, skoncentrowanym na rozwoju energetyki gazowej w Polsce;
- zarządzaniu portfelem gazu ziemnego Spółki i działalności na europejskim rynku handlu gazem.

7. Polityka personalna

Spółka wspiera kulturę pracy zespołowej i konstruktywnego, otwartego dialogu oraz współpracy zorientowanej na osiągnięcie celów. Firma docenia inicjatywę, kreatywność,

zaangażowanie i odpowiedzialność każdego pracownika. Przez to może kreatywnie i szybciej rozwiązywać problemy i zmierzyć się z nowymi wyzwaniami.

Głównie poprzez:

- systematyczne doskonalenie zawodowe pracowników, zintegrowane z ogólną strategią rozwoju biura
- utrzymanie stabilnego poziomu zatrudnienia
- rozwój systemów komunikacji sprzyjających sprawnemu przepływowi informacji oraz podejmowaniu decyzji
- kształtowanie tożsamości i kultury firmy sprzyjających umacnianiu pozycji rynkowej, dobremu samopoczuciu pracowników i pozytywnemu wizerunkowi biura w lokalnych społecznościach

W zakresie zarządzania personelem:

- opracowanie i wdrożenie Systemu Okresowych Ocen Pracowniczych (SOOP) w połączeniu z kompleksowym cyklem szkoleń dla kadry kierowniczej oraz komunikacją do pracowników,
- opracowanie listy modelowych stanowisk pracy oraz ich wycena w oparciu o kryteria wartościowania dostosowane do specyfiki firmy,
- opracowanie spójnej polityki wynagradzania oraz wartościowania stanowisk pracy,
- przeprowadzenie z organizacjami związkowymi negocjacji Zakładowego Układu Zbiorowego Pracy oraz podpisanie uzgodnionej wersji Układu, **personalna**
- uzgodnienie z organizacjami związkowymi nowego Regulaminu Pracy Operatora Gazociągów Przesyłowych,
- opracowanie jednolitych procedur rekrutacji i zatrudniania oraz rozwoju i szkoleń.

8. Zatrudnienie- statystyki

Zatrudnienie na koniec 2010 roku według segmentów (w osobach)

	2010	2009	2008
Centrala PGNiG	840	833	837
Poszukiwanie i wydobywanie	11 592	10 800	10 725
Obrót i magazynowanie	3 809	3 836	3 793
Dystrybucja	13 881	13 851	13 746
Pozostała działalność	2 296	2 073	2 044
Razem	32 418	31 393	31 145

II. Procedura naboru na wolne stanowisko pracy

Pracownicy, ich doświadczenie, wiedza, kreatywność oraz zaangażowanie są największą wartością Grupy Kapitałowej PGNiG. Tym samym inwestycje w zasoby ludzkie sprzyjają realizacji planów przedsiębiorstwa, a przede wszystkim pozwalają urzeczywistniać indywidualne aspiracje poszczególnych pracowników. Ludzie to największy kapitał Grupy Kapitałowej PGNiG, bez nich nie byłyby możliwe międzynarodowe sukcesy przedsiębiorstwa oraz realizowane na szeroką skalę inwestycje. To dzięki tysiącom pracowników PGNiG SA świadczy usługi na najwyższym poziomie milionom swoich klientów. Rekrutacja jest filtrem, poprzez który docierają do wewnątrz firmy tylko wybrane według naszych kryteriów osoby.

Osobami, które są najlepiej przygotowane do przeprowadzania rekrutacji na większość stanowisk w firmie są kierownicy jednostek organizacyjnych. Znają oni zakres zadań wykonywanych na stanowiskach im podległych oraz charakter pracy. Wiedzą, jakimi kompetencjami powinien wykazywać się kandydat na dane stanowisko. Rekrutacja odbywa się przy współudziale Działu Kadr i Zarządzania Personalem.

Proces rekrutacji rozpoczyna się od przejrzenia tej bazy pod kątem poszukiwanych kompetencji. Jeśli nie ma w niej osób o odpowiednich kwalifikacjach, emitowane jest ogłoszenie prasowe lub/i internetowe. Następnie pracownicy Działu Kadr i Racjonalizacji Zatrudnienia telefonicznie zapraszają kandydatów na rozmowę kwalifikacyjną. W niektórych przypadkach kandydaci proszeni są również o wykonanie dodatkowych testów. O wynikach procesu rekrutacyjnego informujemy wszystkie osoby w nim uczestniczące.

1. Wakat na wolne stanowisko pracy – DYREKTOR DEPARTAMENTU HANDLU

PGNIG jest liderem rynku gazu ziemnego w Polsce. Działalność podstawowa spółki obejmuje poszukiwania i eksploatację złóż gazu ziemnego i ropy naftowej oraz import, magazynowanie, obrót i dystrybucję paliw gazowych i płynnych. W związku z intensywnym rozwojem firmy poszukujemy w chwili obecnej kandydata na stanowisko

DYREKTOR DEPARTAMENTU HANDLU

nr ref: DDH 04 - 05/12

Miejsce pracy: Centrala Spółki PGNIG SA (Warszawa)

Zakres obowiązków

Nadzór nad realizacją strategii handlowej w ramach Spółki i GK PGNIG, w szczególności:

- * Planowanie i realizacja polityki handlowej Spółki, w szczególności w zakresie sprzedaży gazu ziemnego i energii elektrycznej;
- * Realizacja polityki sprzedaży gazu na rynki zewnętrzne;
- * Koordynowanie zawierania i rozliczanie umów sprzedaży gazu i energii elektrycznej;
- * Nadzorowanie działalności terenowych jednostek obrotu gazem;
- * Przygotowywanie programów rozwoju rynku dla produktów opartych na gazie ziemnym oraz tworzenie planów działalności w tym zakresie;
- * Planowanie polityki inwestycyjnej w zakresie gazownictwa;
- * Nadzór nad tworzeniem i wdrażanie jednolitych i optymalnych rozwiązań dotyczących obsługi klienta;
- * Koordynacja procesów wdrażania nowych produktów i usług;
- * Nadzorowanie prac związanych z opracowaniem i realizacją polityki cenowej dla produktów i klientów nie podlegających regulacji/obowiązkowi zatwierdzania taryf we współpracy z Departamentem Właściwym ds. Regulacji.

Wymagania Kwalifikacyjne

- * Wykształcenie wyższe;
- * Minimum 5 letnie doświadczenie na zarządzającym stanowisku w obszarze handlowym;
- * Praktyczna znajomość zagadnień z obszaru sprzedaży gazu, energii elektrycznej, paliw płynnych albo usług telekomunikacyjnych w Polsce;
- * Umiejętność rozwiązywania problemów;
- * Umiejętność analitycznego myślenia;
- * Praktyczna wiedza z zakresu budowania i motywowania zespołu;
- * Bardzo dobra znajomość języka angielskiego.

2. Opis stanowiska pracy według Klasyfikacji Zawodów z Specjalności 2010- opis grup elementarnych zawodów/specjalności

Nazwa:	Dyrektorzy generalni i wykonawczy
Kod:	1120
Synteza:	Dyrektorzy generalni i wykonawczy kierują przedsiębiorstwami i organizacjami; formułują politykę, planują, nadzorują, koordynują i oceniają główne funkcje przedsiębiorstwa lub organizacji przy wsparciu kadry kierowniczej, mając na uwadze cele i zadania określone przez organ założycielski, radę nadzorczą, przed którymi odpowiadają za podejmowane działania i ich wyniki. Grupa ta

	obejmuje na przykład dyrektorów do spraw administracyjnych, do spraw badawczo rozwojowych, personalnych, finansowych, handlowych , marketingu, rozwoju biznesu, sprzedaży, technicznych, wykonawczych, prezesów, rektorów, syndyków.
Zadania zawodowe:	Zadania wykonywane przez dyrektorów generalnych i wykonawczych zazwyczaj obejmują: działania dotyczące funkcjonowania przedsiębiorstwa lub organizacji w zakresie planowania, kierowania i koordynowania; dokonywanie przeglądu działań i wyników przedsiębiorstwa lub organizacji oraz przedstawianie sprawozdań radom dyrektorów i organom zarządzającym; określanie celów, strategii, polityki i programów przedsiębiorstw lub organizacji; zapewnianie ogólnego przywództwa i zarządzania przedsiębiorstwem lub organizacji; ustanawianie budżetów i zarządzanie nimi, kontrolowanie wydatków i zapewnianie efektywnego wykorzystywania zasobów; przydzielanie zasobów materialnych, ludzkich i finansowych do realizacji polityki i programów organizacyjnych; monitorowanie i ocenianie wyników organizacji lub przedsiębiorstwa pod kątem ustanowionych celów i polityki;

3. Procedura naboru

Zgodnie z przyjętymi zasadami oraz stosownie do ustaleń zawartych w programie restrukturyzacji zatrudnienia w Grupie Kapitałowej PGNiG, w centrali spółki obowiązuje przede wszystkim rekrutacja wewnętrzna. Pozwala to w pełni wykorzystać potencjał zatrudnionych w PGNiG SA pracowników, jest środkiem motywującym do bardziej efektywnej pracy i rozwijania własnych talentów. W przypadku konieczności pozyskania pracownika o rzadkich kompetencjach przeprowadzana jest rekrutacja zewnętrzna. W procesie rekrutacji określany jest poziom kompetencji kandydatów na podstawie zdefiniowanego kompetencyjnego profilu stanowiskowego, który stanowi kombinację wiedzy, umiejętności, postaw i motywacji wymaganych na danym stanowisku.

Zgodnie z przyjętymi zasadami oraz stosownie do ustaleń zawartych w programie restrukturyzacji zatrudnienia w Grupie PGNiG w Centrali spółki obowiązuje przede wszystkim rekrutacja wewnętrzna. Pozwala to w pełni wykorzystać potencjał zatrudnionych w PGNiG pracowników, jest to również środek motywujący do bardziej efektywnej pracy i rozwijania własnych talentów. W przypadku konieczności pozyskania pracownika o rzadkich kompetencjach przeprowadzana jest rekrutacja zewnętrzna. W procesie rekrutacji określany jest poziom kompetencji kandydatów na podstawie zdefiniowanego kompetencyjnego profilu stanowiskowego, który stanowi kombinację wiedzy, umiejętności, postaw i motywacji wymaganych na danym stanowisku.

3.1 Rekrutacja wewnętrzna

"Rekrutacja wewnętrzna to rozważanie zatrudnionych pracowników jako kandydatów na wyższe stanowiska w organizacji" [Griffin R.W, 2002, s.431]. W praktyce polega ona na proponowaniu wybranym pracownikom przejścia na inne stanowisko w firmie, powierzenie im innych obowiązków, co może wiązać się z koniecznością nabycia nowych kwalifikacji czy też ze zmianą organizacji lub wymiaru czasu pracy.

Rekrutacja wewnętrzna powstrzymuje pracowników wysokiej jakości przed opuszczeniem firmy dając im szansę awansu i rozwoju swych kwalifikacji. Dzięki niej firma potwierdza swoją lojalność względem pracowników, daje im poczucie, że są najcenniejszym zasobem organizacji. Dzięki znajomości kandydatów firma ponosi znacznie mniejsze koszty związane z rekrutacją, wdrażaniem i szkoleniem nowego pracownika. Istnieje również mniejsze ryzyko popełnienia błędu, gdy zatrudnienia się pracownika sprawdzonego, przewidywalnego, którego możliwości i predyspozycje są już znane pracodawcy.

Rekrutacja wewnętrzna wzmacnia motywację do pracy przez zapewnienie pracownikom szans rozwoju zawodowego. Zaczynają się interesować kontynuacją kariery w macierzystej firmie, co zmniejsza ewentualną fluktuację i koszty z nią związane.

Wszystkie te zagrożenia są z lepszym lub gorszym skutkiem niwelowane w dobrze zarządzanych organizacjach. Czasami jednak należy rozważyć również, jak taka rekrutacja wewnętrzna ma wyglądać. Procedura opisana w jednej z nieistniejących już firm informatycznych wyglądała następująco: "Informacja o przeprowadzaniu rekrutacji

wewnętrznej jest jawna – ma postać rozsyłanych pocztą elektroniczną ogłoszeń zawierających informacje o wakacie, wymaganiach, zakresie obowiązków itp. Każdy pracownik, który jest zatrudniony w pełnym wymiarze czasu, ma prawo wziąć udział w rekrutacji, czyli ubiegać się o wakat objęty tą procedurą. Pracownik, który chce złożyć aplikację (podanie) związaną z ogłoszoną rekrutacją, musi przed jej złożeniem uzyskać zgodę swojego przełożonego. (...) Obowiązkiem osoby, która obejmie nowe stanowisko w wyniku rekrutacji wewnętrznej, jest wprowadzenie nowego pracownika przejmującego jej poprzednie miejsce pracy. Etap ten ma na celu zapewnienie ciągłości realizacji zadań w ramach zaplanowanego budżetu. Każdy pracownik ma obowiązek dochowania tajemnicy służbowej w odniesieniu do informacji (np. wysokości wynagrodzenia, charakteru zadań), które uzyska biorąc udział w poszczególnych etapach rekrutacji. Firma zastrzega sobie prawo do nieujawniania informacji o przyczynach odrzucenia kandydatury pracownika. Jeśli wakat obejmuje pracownik firmy, rekrutacja wewnętrzna kończy się publicznym ogłoszeniem wyników przez Koordynatora ds. Rekrutacji i Selekcji.

Do zalet rekrutacji wewnętrznej należy zaliczyć: niższe koszty rekrutacji w porównaniu z rekrutacją zewnętrzną, większa pewność przy rekrutowaniu znanych już pracowników, wzmocnienie motywacji do pracy pracowników poprzez ukazanie możliwości awansów, krótszy czas wdrożenia pracownika do pracy, mniejsza pracochłonność w porównaniu z rekrutacją zewnętrzną.

Rekrutacja wewnętrzna ma jednak również swoje wady: zdecydowanie mniejszy wybór w porównaniu z rekrutacją zewnętrzną, możliwość zaburzenia dotychczasowych stosunków międzyludzkich w organizacji, ograniczenie napływu „świeżych” osób spoza organizacji.

3.2 Rekrutacja zewnętrzna

Rekrutacja zewnętrzna to przyciąganie pracowników spoza organizacji do ubiegania się o pracę. Podobnie jak rekrutacja z wewnętrznego rynku pracy, ma swoje zalety i wady. Przede wszystkim stwarza większe możliwości wyboru pracowników, a także zwiększa elastyczność zatrudnienia. Wprowadzenie nowych pracowników zwiększa kreatywność firmy, istnieje prawdopodobieństwo pojawienia się nowych rozwiązań i możliwości rozwoju. Może pojawić się poprawa stosunków społecznych. Przerwana zostaje monotonia pracy,

pojawia się nowy człowiek, który wprowadza do firmy "świeżość" i mobilizuje pracowników do pokazania się od lepszej strony.

Rekrutacja może mieć charakter bezpośredni lub pośredni. W przypadku bezpośredniej, zajmuje się nią wydzielona komórka lub pracownik firmy. Korzystają z niej firmy, które posiadają służby kadrowe zdolne do przeprowadzenia rekrutacji. Rekrutacja pośrednia jest prowadzona poprzez wyspecjalizowane agencje. Dawniej była stosowana przez firmy nowe, które nie rozwinęły swoich służb kadrowych, jednak obecnie, w dobie outsourcingu coraz więcej dużych firm zleca rekrutację na zewnątrz.

Zalety rekrutacji zewnętrznej: zdecydowanie większy wybór kandydatów, większe szanse na spełnienie wszystkich wymagań zawartych w profilu, szczególnie w przypadku nowoutworzonych stanowisk, wnoszenie przez osoby spoza firmy „świeżego”, odmiennego spojrzenia oraz nowych, odmiennych doświadczeń, możliwość zwerbowania dobrych pracowników konkurencji, możliwość promocji organizacji na zewnętrznym rynku pracy

Wadami rekrutacji zewnętrznej są: wyższe w porównaniu z rekrutacją wewnętrzną koszty, większa pracochłonność niż w przypadku rekrutacji wewnętrznej, w zależności od użytych metod – możliwe większe ryzyko popełnienia błędu, dłuższy okres wdrożenia pracownik, ryzyko demotywacji zatrudnionych już pracowników

W przypadku rekrutacji zewnętrznej można korzystać z następujących źródeł kandydatów:

- ogłoszenie prasowe,
- Internet,
- rekomendacje,
- agencja pośrednictwa pracy,
- agencje pracy tymczasowej,
- targi pracy,
- szkoły,
- przechowywane zgłoszenia kandydatów.

Niewątpliwą zaletą rekrutacji zewnętrznej jest większe prawdopodobieństwo znalezienia pracownika o wymaganych kwalifikacjach. Ponadto organizacja pozyskuje świeżą wiedzę, pozbawionych firmowych nawyków pracowników, możliwość wyboru formy zatrudnienia.

Jednak występują trudności z precyzyjnym określeniem potrzeb kwalifikacyjnych, istnieje ryzyko konfliktu z dotychczasowymi pracownikami, pracownicy dłużej się adaptują. Nie bez znaczenia są również wyższe koszty rekrutacji zewnętrznej.

III. Ścieżka kariery w organizacji

Inwestycje w zasoby ludzkie sprzyjają realizacji planów przedsiębiorstwa, pozwalają także urzeczywistniać indywidualne aspiracje poszczególnych pracowników. Ze względu na szerokie spektrum działalności spółek zależnych, PGNiG SA przyznało podmiotom Grupy Kapitałowej dużą swobodę w ustalaniu zakresu i rodzajów szkoleń pracowniczych.

1. Rozwój

Inwestycje w zasoby ludzkie sprzyjają realizacji planów przedsiębiorstwa, pozwalają także urzeczywistniać indywidualne aspiracje poszczególnych pracowników. Ze względu na szerokie spektrum działalności spółek zależnych, podmioty Grupy PGNiG mają dużą swobodę w ustalaniu zakresu i rodzaju szkoleń pracowniczych. Kluczową rolę w budowaniu więzi między spółką a pracownikami odgrywa system zarządzania szkoleniami. Osoby zatrudnione w Grupie PGNiG mają możliwość podwyższania swoich kwalifikacji zawodowych, korzystając z oferty szkoleń, studiów podyplomowych, uczestnicząc w branżowych konferencjach krajowych, seminariach lub sympozjach, odbywając praktyki zawodowe, a także korzystając z nowej formy samokształcenia, jaką jest e-learning. W zależności od zakresu obowiązków pracownicy mogą brać udział w szkoleniach dotyczących szeroko rozumianego nowoczesnego funkcjonowania przedsiębiorstwa. Spośród wielu należy wymienić: zarządzanie projektami, analiza otoczenia prawnego, zarządzanie ryzykiem w biznesie, techniki obsługi klienta oraz szkolenia związane z komunikacją wewnętrzną i współpracą w grupie. Wybrane szkolenia są współfinansowane ze środków unijnych, w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Rozbudowana oferta szkoleniowa daje pracownikom szansę na rozwój oraz podnoszenie kwalifikacji zawodowych, firmie przynosi zaś wymierne korzyści w postaci zwiększonej efektywności pracy. Rozwój kadry przekłada

się na wzrost wartości. Grupy PGNiG, pozytywnie ocenianej przede wszystkim przez inwestorów oraz klientów, a także przyszłych pracowników.

2. Kariera dyrektora departamentu handlu

Etapy rozwoju kariery

W rozwoju kariery pracownika szczególnie ważne wydają się cztery etapy:

- okres wstępnego stażu pracy
- środkowy okres kariery,
- okres przedemerytalny.

Planowanie kariery jest próbą połączenia indywidualnych aspiracji pracownika z możliwościami, jakie w tym zakresie ma firma. Przez ścieżkę kariery rozumie się z kolei sekwencję kolejnych stanowisk, jakie musi objąć jednostka, aby dojść do stanowiska zgodnego z jej aspiracjami (ta sekwencja musi oczywiście mieścić się w możliwościach firmy).

Obydwa procesy: planowania kariery i ustalania ścieżki kariery są ze sobą powiązane. Planowanie obejmuje identyfikację środków, przy pomocy których osiągnąć można punkt docelowy. Ścieżka kariery jest natomiast jednym ze środków do osiągnięcia celu. Odpowiedzialność za przebieg kariery powinna być równo rozłożona na pracownika i firmę. Jednostka musi określić swoje aspiracje i możliwości. Korzystając z doradztwa (psychologa, specjalisty od zarządzania zasobami ludzkimi) musi również uświadomić sobie, jaki rodzaj szkolenia i kierunek rozwoju indywidualnego jest niezbędny dla jej ścieżki kariery. Firma musi z kolei ustalić swoje potrzeby i możliwości. Planując zapotrzebowanie na kadry musi zapewnić informację i możliwość szkolenia swoim pracownikom, którzy weszli na ścieżkę kariery.

Kariera kierownicza polega na awansowaniu pracownika w górę hierarchii stanowisk, rozszerzaniu zakresu jego odpowiedzialności oraz powierzaniu coraz większego zespołu pracowników. Jednocześnie rozwijane są umiejętności kierowania ludźmi oraz poszerzana wiedza z obszaru, w jakim działa dany kierownik. Kariera specjalistyczna polega na

rozwijaniu kwalifikacji, doświadczenia i wiedzy pracownika w wybranej dziedzinie. Pracownik przechodzi w ramach rozwoju swojej kariery od prostych stanowisk wykonawczych, na których działa zgodnie z uzyskanymi instrukcjami, do stanowisk charakteryzujących się coraz wyższym poziomem odpowiedzialności i samodzielności.

Zarządzanie rozwojem pracowników realizowane jest na bazie wytycznych strategii Systemu Zarządzania Potencjałem Społecznym w celu zapewnienia stałego wzrostu wartości Spółki. Działania rozwojowe pracowników realizowane są poprzez:

- szkolenia,
- program Kopalnia Talentów,
- program rozwoju rezerwowej kadry kierowniczej,
- coaching,
- mentoring,
- rotacje na stanowiskach pracy,
- prace w projektach,
- staż w danej jednostce organizacyjnej,
- staż w innych Oddziałach.

3. Polityka szkoleniowa

Polityka szkoleniowa KGHM określa cele i zasady realizacji działań związanych z prowadzeniem funkcji szkoleniowych. Polityka szkoleniowa jest kształtowana w ścisłym powiązaniu ze strategią rozwoju KGHM oraz strategią Systemu Zarządzania Potencjałem Społecznym (SZPS). Nadrzędnym celem polityki szkoleniowej jest inwestowanie w rozwój kapitału ludzkiego z jednoczesnym naciskiem na zapewnienie odpowiedniego zwrotu z tych inwestycji.

1. Cele polityki szkoleniowej

- dobre przygotowanie stanowiskowe i inwestowanie w potencjał rozwojowy pracowników dla stworzenia „nadwyżki edukacyjnej”;
- wzrost wartości spółki dzięki rozwojowi jej potencjału społecznego;
- zapewnienie zasobów pracowników przygotowanych do realizacji kluczowych zadań spółki;

- doskonalenie kwalifikacji w kontekście przewidywanych zmian organizacyjnych i technologicznych;
- zwiększanie elastyczności i wszechstronności pracowników;
- rozwój kultury pracy zorientowanej na efektywność i dzielenie się wiedzą;
- zapewnienie wysokiej efektywności kosztowej działalności szkoleniowej;
- spójne monitorowanie potrzeb szkoleniowych i planowania szkoleń;
- unifikacja narzędzi wykorzystywanych w procesach zarządzania szkoleniami.

2. Założenia polityki szkoleniowej

- kompleksowość – szkolenia są przeznaczone dla wszystkich grup pracowniczych;
- systemowość – rozwój potencjału pracowników powinien być ujęty w ramy systemu, który zakłada aktywną współpracę osób zajmujących się zarządzaniem szkoleniami w poszczególnych oddziałach, kadry kierowniczej i pracowników spółki w określaniu i wdrażaniu programów szkoleniowych zgodnie z potrzebami firmy, a także preferencjami pracowników;
- powiązanie celów – system szkoleń powinien uwzględniać misję i strategię spółki oraz długofalowe plany rozwojowe;
- planowanie szkoleń dla pracowników powinno być powiązane z innymi elementami SZPS (ścieżki karier, plany następstw, System Okresowych Ocen Pracowniczych, program rozwoju rezerwowej kadry kierowniczej);
- elastyczność – planowanie i wdrażanie szkoleń powinno być powiązane z monitoringiem otoczenia zewnętrznego spółki oraz uwzględniać zmiany w oczekiwaniach dotyczących kwalifikacji pracowników.

4. Ocena pracy

Obecnie w PGNiG działa program zarządzania przez cele (MBO) dla kadry menadżerskiej. W 2010 roku program został rozszerzony o wszystkich pracowników zajmujących stanowiska kierownicze. Stwarzając podstawy do oceny i wynagradzania kadry kierowniczej za realizację przyjętych w strategii celów, system wzmacnia poczucie odpowiedzialności pracowników za wyniki Grupy PGNiG. Ponadto z końcem marca 2010

roku ruszył projekt budowy Systemu Oceny Pracy prowadzony przez Zespół Projektowy złożony z pracowników Centrali, Oddziałów, w tym przedstawicieli Strony Społecznej. Projekt System Oceny Pracy był realizowany w ramach inicjatywy „Wdrożenie nowego modelu zarządzania GK PGNiG z Programu budowy wartości Grupy Kapitałowej PGNiG na lata 2009 – 2015”. Celem projektu było opracowanie Systemu Oceny Pracy powiązanego z systemem motywacyjnym i rozwojem pracowników. Po wielu miesiącach prac, dyskusji, szkoleń i rozmów System Oceny Pracy stał się faktem i wszedł w życie z dniem 1 stycznia 2011 roku. Wypracowany system pozwala każdemu pracownikowi poznać jasno zdefiniowane oczekiwania, w stosunku do wykonywanej pracy na zajmowanym stanowisku oraz uzyskać informację zwrotną na temat jakości wykonywania powierzonych mu obowiązków. Umożliwia każdemu pracownikowi dyskusję o potrzebach i wyzwaniach na jego stanowisku pracy, a także jest dla pracownika źródłem informacji zarówno na temat osiągnięć, jak też kwestii dotyczących własnego rozwoju. System ten, oparty na jasnych i znanych kryteriach, zawierający informacje o sposobie dokonywania oceny oraz jej wpływie na pracownika, obejmuje wszystkie osoby zatrudnione w PGNiG – w Centrali i Oddziałach.

Wnioski

Grupa Kapitałowa PGNiG zmierza do tego, aby być coraz bardziej nowoczesną organizacją działającą w formule logicznie uporządkowanej i optymalnej grupy kapitałowej, zarządzanej przez cele oraz zorientowanej projektowo na realizację przedsięwzięć.

Spółka będąc liderem w swojej dziedzinie jest doskonałym przykładem w zakresie zarządzania personelem, zasobami organizacji, dopasowaniu profilu organizacji do potrzeb rynku, rozdysponowaniem środków, a także zatrudnianiu odpowiednich pracowników wg. procedur opracowanych według najlepszych wzorców. Dokładna selekcja pozwala na wybór pracownika, który według misji firmy jest jej najważniejszym czynnikiem. Organizacja inwestuje w niego już od samego początku poprzez rozbudowane systemy szkoleń w zakresie obowiązków pracowniczych, ale także nowych kwalifikacji m.in. nauka języków obcych, otwarcie na inne dziedziny nauki mające na celu uskutecznienie procesów komunikacji.

Firma oparta jest na 150 letniej tradycji, otwarta na rynek międzynarodowy. Wdrażając nowe technologie i rozwiązania, efektywnie i skutecznie wykonuje swoją misję dążąc przy tym do nieustannej realizacji założeń programowych. Spółka wspiera kulturę

pracy zespołowej i konstruktywnego, otwartego dialogu oraz współpracy zorientowanej na osiągnięcie celów. Firma docenia inicjatywę, kreatywność, zaangażowanie i odpowiedzialność każdego pracownika. Przez to może kreatywnie i szybciej rozwiązywać problemy i zmierzyć się z nowymi wyzwaniami.

Rozwój kadry przekłada się na wzrost wartości. Grupy PGNiG, pozytywnie ocenianej przede wszystkim przez inwestorów oraz klientów, a także przyszłych pracowników. Wypracowany system pozwala każdemu pracownikowi poznać jasno zdefiniowane oczekiwania, w stosunku do wykonywanej pracy na zajmowanym stanowisku oraz uzyskać informację zwrotną na temat jakości wykonywania powierzonych mu obowiązków. Umożliwia każdemu pracownikowi dyskusję o potrzebach i wyzwaniach na jego stanowisku pracy, a także jest dla pracownika źródłem informacji zarówno na temat osiągnięć, jak też kwestii dotyczących własnego rozwoju.

Dlatego niewątpliwie firma jest doskonałym przykładem lidera w zakresie zarządzania zasobami ludzkimi w organizacji i nowoczesnych, efektywnych, skutecznych, dobrych metod i praktyk opartych o wypracowane wzorce wnosząc znaczący wkład w zarządzanie personelem i rozwój wspomnianego już zarządzania zasobami ludzkimi.

Bibliografia

Opracowania naukowe

1. Armstrong M., Zarządzanie zasobami ludzkimi, Warszawa 2007.
2. Griffin R. W., Podstawy zarządzania organizacjami, Warszawa 1998.
3. Kożusznik B., Zachowania człowieka w organizacji, Warszawa 2002.
4. Mayo A., Kształtowanie strategii szkoleń i rozwoju pracowników , Kraków 2002.
5. Mc.Kenna, Beech N., Zarządzanie zasobami ludzkimi, Warszawa 1997.
6. Nosal C., Psychologia decyzji kadrowych, Kraków 1999.
7. Ratyński W., Psychologiczne i socjologiczne aspekty zarządzania, Warszawa 2005
8. Wood R., Payne T., Metody rekrutacji i selekcji pracowników oparte na kompetencjach , Warszawa 2006.
9. Zając C., Zarządzanie zasobami ludzkimi, Poznań 2007.

Czasopiśmiennictwo

1. maGAZyn PGNIG nr 1/2006.
2. maGAZyn PGNIG nr 2/2006.
3. maGAZyn PGNIG nr 1/2007.
4. maGAZyn PGNIG nr 1/2008.
5. maGAZyn PGNIG nr 2/2009.
6. maGAZyn PGNIG nr 1/2010.
7. maGAZyn PGNIG nr 2/2010.
8. maGAZyn PGNIG nr 1/ 2011.
9. maGAZyn PGNIG nr 2/2011.
10. maGAZyn PGNIG nr 1/2012.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 roku Prawo energetyczne (t.j. Dz. U 2006, nr 89, poz. 624 z późn. zm.) - w odniesieniu do działalności w zakresie obrotu paliwami gazowymi, dystrybucji gazu oraz magazynowania paliw gazowych;
- Ustawa z dnia 16 lutego 2007 roku o zapasach ropy naftowej, produktów naftowych i gazu ziemnego oraz zasadach postępowania w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa paliwowego państwa i zakłóceń na rynku naftowym (Dz. U 2007, nr 52, poz. 343 z późn. zm.) - w odniesieniu do działalności obrotu gazem ziemnym z zagranicą;
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 roku Prawo geologiczne i górnicze (Dz. U 1994, nr 27, poz. 96 z późn. zm.) - w odniesieniu do działalności wydobywczej i prowadzonej w jej ramach sprzedaży gazu.

Strony internetowe

<http://www.pgnig.pl/pgnig>

Rozdział XIII

Prawo do prywatności

Michał Tokarski⁴¹⁵

Abstract:

Right to privacy is classified as part of the human rights of the so-called first generation, recognized by most modern legal systems as a fundamental right. Accordingly, the right to protect privacy is guaranteed by Polish, European and international laws. In this article I was present short history and its place in the Polish law. I introduce legislation about the right to privacy. I analyze the privacy place in the Polish law.

Wstęp:

Prawo do prywatności jest jednym z najwcześniej wykształconych i podstawowych praw człowieka i jak to często bywa z przysługującymi nam prawami, doceniamy je w momencie ich realnego zagrożenia lub utraty. Sama koncepcja prywatności ma korzenie anglosaskie i uogólniając to prawo można definiować jako "prawo do bycia pozostawionym w spokoju". Prywatność jest dobrem szczególnym każdej jednostki, którego ochronę gwarantują wszystkie najważniejsze dokumenty z dziedziny praw człowieka. We współczesnym społeczeństwie prywatność, uważana jest za naturalny czynnik funkcjonowania człowieka w społeczeństwie. Ludzie od zawsze wykazywali zainteresowanie sprawami innych, w dziejach świata od zawsze swą obecność wykazywali wszelkiej maści plotkarze, dziennikarze próbujący naruszać prywatność poprzez np. podsłuchiwanie by wywołać sensację. Jednak w dobie powszechnego postępu technicznego, pozwalającego na masowe gromadzenie wszelakich informacji o ludziach, prywatność wymaga zintensyfikowanych działań w zakresie prawodawstwa, mających na celu jego ochronę.

1. Geneza i pojęcie prawa do prywatności w ujęciu literatury.

⁴¹⁵ Student kierunku administracja na Wydziale Ekonomicznym, Uniwersytetu Technologiczno – Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu, członek Studenckiego Koła Naukowego Administratywistów UTH.

Za prekursorów terminu „prawo do prywatności” powszechnie, w publikacjach dotyczących prawa do prywatności, uważa się Samuela D. Warrena i Luisa D. Brandeisa. Obok ich nazwisk nie sposób nie wspomnieć o ich artykule *The Right to Privacy*, który to dwaj wspomniani autorzy zamieścili w nr 4 *Harvard Law Review*, opublikowany 15 grudnia 1890 r. Artykuł ten w opinii większości badaczy wywarł decydujący wpływ na postrzeganie prawa do prywatności, poprzez wyznaczenie po raz pierwszy ramy tego zagadnienia⁴¹⁶. Źródeł prawa do prywatności można doszukiwać się także w różnego rodzaju przekazach, pismach, czy koncepcjach filozoficzno-prawnych. Za źródła takie wskazuje się często Biblię, oraz Kodeks Hammurabiego, a także idee o prawie natury i wolności, prezentowane przez myślicieli wieku siedemnastego i osiemnastego, wśród których wymienia się Grocjusza, Hobbesa, Locke’a, Monteskiusza, czy J.J. Rousseau⁴¹⁷. Zasadniczo jedna kwestia pozostaje bezsporna, wyraża ona pogląd, iż tradycja formalnoprawnej ochrony prywatności nie jest długa, gdyż narodziła się ona w ramach ostatnich stu lat.⁴¹⁸

Prawo do prywatności obecnie zaliczane jest do praw człowieka pierwszej generacji, zaś sfera prywatności jest sferą życia podlegającą obecnie ochronie w zdecydowanej większości współczesnych systemów prawnych kwalifikowanej jako odrębne dobro prawne.⁴¹⁹ Literatura przedmiotu akcentuje dwa główne nurty w kontekście pojmowania kategorii prywatności. Pierwszy, akcentujący konieczność zwiększenia poziomu ochrony prywatności, będący wynikiem liberalnego poglądu, o istnieniu różnie definiowalnej sfery życia, która nie może podlegać kontroli ze strony innych osób oraz państwa. Wynikające z niego dyskusje dotyczą poszerzenia instrumentów ochrony oraz zakresu przedmiotowego tego prawa, a także nowych zagrożeń będących wynikiem rozwoju technik medialnych, przy uwzględnieniu relacji prywatności do innych wartości⁴²⁰. Drugi nurt pragnie ograniczyć sferę prywatności, wskazując prymat działalności wyspecjalizowanych instytucji państwowych, dla których niewystarczająco ograniczona sfera prywatności stanowi zaporę dla zwalczania zagrożeń i zjawisk wymierzonych w bezpieczeństwo społeczeństwa i całego państwa⁴²¹.

⁴¹⁶ J. Rzucidło *Prawo do prywatności i ochrona danych osobowych* [w]: Jabłoński M. (red.), *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Wrocław 2014 s. 153.

⁴¹⁷ Ibidem, s. 153.

⁴¹⁸ J. Braciak., *Prawo do prywatności*, [w:] B. Banaszak, A. Preisner. (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002, s. 280.

⁴¹⁹ M. Pryciak *Prawo do prywatności*, [w:] M. Sadowski, P. Szymaniec. (red.), *Prawa człowieka-Idea, instytucje, krytyka*, Wrocław 2010 str. 212.

⁴²⁰ J. Braciak., *Prawo do...* op. cit., Warszawa 2002 s. 278.

⁴²¹ Ibidem, s. 278.

Możemy zauważyć, iż ten nurt przyjmuje na sile w kontekście intensyfikacji zagrożenia terrorystycznego o zasięgu globalnym⁴²².

Prywatność jest nierozzerwalnie związana z pojęciami interesu własnego jednostki, jej dobra oraz podejmowanych przez nią zaktywizowanych działań zmierzających do ochrony tej wartości⁴²³. Prywatność dotyczy też sfery działalności danej jednostki, niepodlegającej kontroli zewnętrznej. W tym kontekście pojęcie to możemy definiować jako przestrzeń wolnego poruszania się, lub też domena autonomicznej aktywności, nieograniczonej przez kontrolę różnych grup lub innych podmiotów. Na prywatność składa się przestrzeń fizyczna, przedmioty, budowle, do których inni nie mają dostępu.⁴²⁴ Na pojęcie prywatności oraz jej zasięg w znacznej mierze mają wpływ takie czynniki jak: zakres interakcji, stopień dystansu i izolacji, z uwzględnieniem systemu kulturowego w jakim dana jednostka funkcjonuje⁴²⁵.

W sensie normatywnym pojęcie prywatności zakłada prawo jednostki do kształtowania prywatnej sfery życia, mające na celu zapewnienie jej wolności od ingerencji i niedostępności dla innych. Obejmuje ono możliwości nawiązywania i utrzymywania wszelkich relacji z innymi, co ma na celu np. rozwój własnej osobowości. Powyższe stwierdzenie trafnie podsumowują słowa, *„prywatność ma podlegać ochronie właśnie dlatego i tylko dlatego, że przyznaje się każdej osobie prawo do wyłącznej kontroli tej sfery życia, która nie dotyczy innych, a w której wolność od ciekawości innych jest swoistą conditio sine qua non swobodnego rozwoju jednostki”*⁴²⁶.

Znaczny wpływ na ideę prawa dotyczącą ochrony tej sfery jaką jest prywatność miało zmienianie się w zależności od państwa, systemu prawnego, teorii zgłaszanych w nauce oraz postępujących zmian kulturowo-religijnych. Niezwykle duża ilość terminów, które odnoszą się do analizowanego zagadnienia jak np.: sfera osobista człowieka prawnosobista sfera własna, sfera osobowości, sfera intymności czy obszar tajności pozwalają wysnuć wniosek, iż w literaturze przedmiotu nie wykształcił się jeden i powszechny termin pozwalający jednoznacznie określić granice prywatności.⁴²⁷

⁴²² M. Pryciak *Prawo do prywatności* ...op. cit., s. 212.

⁴²³ J. Braciak, *Prawo do...* op. cit., Warszawa 2002, s. 278.

⁴²⁴ Ibidem, s. 278.

⁴²⁵ Ibidem, s. 278.

⁴²⁶ M. Safjan, *Prawo do ochrony życia prywatnego*, [w:] *Szkola Praw Człowieka*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2006, s. 211 i n.

⁴²⁷ M. Pryciak *Prawo do prywatności* ...op. cit., s. 213

Pojęcie prywatności może być definiowane na wiele sposobów. „*W ujęciu wąskim jest to stan, w którego ramach jednostka decyduje o zakresie i zasięgu informacji udostępnianych i zakomunikowanych innym osobom. W szerokim zaś to stan, w którym jednostka podejmuje decyzje dotyczące jej osoby bez ingerencji osób trzecich*”⁴²⁸. W literaturze istnieje wiele definicji prywatności, jednak wśród nich możemy zauważyć tendencję do tworzenia definicji o charakterze ogólnym i kierunkowym, będącymi jednocześnie definicjami „negatywnymi”. Skupiają się one na sytuacjach w których mowa o naruszeniu tego prawa. W tym kontekście na uwagę zasługuje stanowisko W. L. Prossera, wyodrębniającego następujące kategorie naruszeń prywatności:

- 1) Ingerencję w sferę odosobnienia i samotności oraz w sferę spraw prywatnych,
- 2) Publiczne ujawnianie faktów prywatnych dotyczących danej osoby,
- 3) Ujawnianie faktów, które publicznie stawiają daną osobę w fałszywym świetle,
- 4) Przywłaszczenie sobie dla osiągnięcia własnych korzyści, elementów tożsamości danej osoby.⁴²⁹

Wśród mnogości koncepcji dotyczących zdefiniowania prawa do prywatności na uwagę zasługuje definicja „idealnej prywatności” stworzona przez R. Gravisona. We współczesnym społeczeństwie jest ona jednak niemożliwa do realizacji. Opiera się na trzech kluczowych odrębnych i wzajemnie niezależnych czynnikach:

- 1) Gdy nikt nie ma dostępu do żadnej informacji o jednostce,
- 2) Nikt nie ma do niej fizycznego dostępu,
- 3) Nikt nie zwraca na nią uwagi.⁴³⁰

Wśród polskich przedstawicieli nauki warta wspomnienia jest doniosła rola A. Kopffa, który jako pierwszy przytoczył argumenty, uzasadniające ochronę życia prywatnego jednostki. W innym swoim dziele ograniczył on też zakres podmiotowy pojęcia, która miała mieć dwie pod kategorie tzn. sferę prywatnego życia osobistego i sferę intymnego życia osobistego, poza którymi wyróżnia się sferę powszechnej dostępności.⁴³¹ Godna uwagi jest też kategoryzacja definicji prywatności, podjęta przez Krzysztofa Motykę. Znajduje ona swe odzwierciedlenie na tle poglądów prezentowanych przez takich przedstawicieli doktryny jak J. Braciak, M. Jabłoński. Wyróżnił on cztery podstawowe typy definiowania prywatności:

⁴²⁸ J. Braciak, *Prawo do prywatności*, Warszawa 2004, s. 130–131 oraz 134 i n.

⁴²⁹ J. Braciak, *Prawo do...* op. cit., Warszawa 2002, s. 294-295.

⁴³⁰ M. Pryciak *Prawo do prywatności ...* op. cit., s. 215.

⁴³¹ J. Braciak, *Prawo do...* op. cit., s. 336-338.

- 1) Prywatność jako prawo do bycia pozostawionym w spokoju;
- 2) Prywatność jako prawo do kontroli informacji na swój temat;
- 3) Prywatność jako kontrola dostępu do osoby;
- 4) Prywatność jako autonomia jednostki⁴³².

Na koniec rozważań dotyczących genezy i definiowania prawa do prywatności nie sposób nie wspomnieć o najbardziej kluczowym i charakterystycznym elemencie prawa do prywatności jest prawo do odosobnienia. Można je uznać jako uprawnienie jednostki do takiego kształtowania sfery prywatnej własnego życia, aby była ona wolna od ingerencji innych oraz dla nich niedostępna. Sfera ta przyznająca każdej osobie prawo do autonomicznej kontroli tych sfer życia, które nie odnoszą się do innych, a które warunkują rozwój i prawidłowe funkcjonowanie jednostki. Do zakresu pojęciowego tego prawa włącza się także inne przejawy praw materialnych czy intelektualnych człowieka. Powszechnym w literaturze przedmiotu jest pogląd, iż każde naruszenie praw jednostki jest naruszeniem jej prywatności. Ochrona prywatności życia jednostki nakłada się często z innymi sferami podlegającymi ochronie prawnej.⁴³³

2. Prawo do prywatności w RP.

Prawo do prywatności, w przeciwieństwie do państw Europy Zachodniej w których to jest szeroko stosowane i rozpowszechnione od dawna nie ma w Polsce wielkich tradycji. Obejmuje ono prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, a także rodzinnego, do ochrony czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym⁴³⁴. Przy omawianiu tego zagadnienia nie sposób nie oprzeć się na przepisach Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a w szczególności artykule 47 wskazującym wprost na prawo do prywatności „*Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz decydowania o swoim życiu osobistym*”

Wartym uwagi jest fakt, że wraz z wejściem w życie Konstytucji prawo do prywatności uzyskało po raz pierwszy rangę konstytucyjną w polskim systemie prawnym. Skutkuje to faktem, iż prawo to musi być respektowane niezależnie od faktu uszczegółowienia go w innej normie prawnej. Artykuł ten jednocześnie wskazuje i nakłada na

⁴³² J. Rzucidło *Prawo do prywatności i ochrona...* op. cit., s. 153-154.

⁴³³ J. Braciak, *Prawo do...* op. cit., s. 293-294.

⁴³⁴ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, LEX 2013.

ustawodawcę obowiązek, by zapewnił on jednostce odpowiedni poziom ochrony sfery prywatności. Ma to dotyczyć ochrony przed wszelką ingerencją zarówno podmiotów publicznych jak i też tych prywatnych a także jednostek⁴³⁵. Uwagę na ten fakt zwrócił także Trybunał Konstytucyjny w jednym ze swych wyroków⁴³⁶. Podkreślił on „że w tym kontekście chodzi przede wszystkim o ochronę prywatności w relacjach z takimi podmiotami jak np. szkoły, banki, zakłady ubezpieczeniowe, zakłady lecznicze, z którymi we współczesnym świecie kontakt jest nieunikniony, a które wykazują się silną tendencją wkraczania do sfer wolności i praw człowieka dzięki wykorzystywaniu przez nie swojej dominującej pozycji wykorzystywanie swej dominującej pozycji. Z brzmienia art. 47 możemy odczytać także zakaz nieuzasadnianej ingerencji w tą sferę prawa, który to jest skierowany w stronę ustawodawcy i zabrania mu działań w takiej postaci⁴³⁷. Uregulowania te są uzupełniane przez inne przepisy o następującej treści:

1) *„Zapewnia się wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się. Ich ograniczenie może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i sposób w niej określony”* – zawarte w art. 49,

2) *„Zapewnia się nienaruszalność mieszkania. Przeszukanie mieszkania, pomieszczenia lub pojazdu może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i sposób w niej określony”* – o czym stanowi art. 50,

3) *„Nikt nie może być obowiązany inaczej niż na podstawie ustawy do ujawniania informacji dotyczących jego osoby”* – co jest uregulowane w art. 51 ust.1⁴³⁸.

W Konstytucji RP ze względu na jej charakter nie znajdziemy definicji pojęcia „dobra osobiste”. Doktryna uznaje, że pojęcie to oparte jest się na istnieniu praw podmiotowych, których istotnymi i charakteryzującymi je cechami są: niemajątkowy charakter, ścisły ich związek z podmiotem, a także tym, że są to prawa bezwzględne. Na tej podstawie możemy stwierdzić, że w świetle Konstytucji prywatność zalicza się do kategorii praw podstawowych, której konieczność ochrony wynika bezpośrednio z zasad demokratycznego państwa prawnego i norm prawa międzynarodowego o charakterze

⁴³⁵ J. Sieńczyło-Chlabicz, *Naruszenie prywatności osób publicznych przez prasę*, Kraków 2006, s. 70-71.

⁴³⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 19 lutego 2002 r., U 3/01.

⁴³⁷ M. Chmaj (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008, s.

107

⁴³⁸ J. Braciak, *Prawo do...* op .cit., s. 374.

obowiązującym⁴³⁹. W jednym z orzeczeń Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że na prywatność składają się całkowicie chroniona sfera intymna, oraz sferę rodzinną, która powinna być objęta ograniczoną ochroną, gdyż uzasadnia ją tzw. usprawiedliwione zainteresowanie⁴⁴⁰.

Art. 53 ust. 7 ustawy zasadniczej stanowi, iż nikt nie może być zobowiązany przez organy władzy publicznej do ujawniania swojego światopoglądu, przekonań religijnych czy wyznania. Ochrona prywatności może także stanowić przesłankę wyłączenia jawności rozprawy co określa art. 45 ust. 2 oraz jest jednym z kluczowych elementów ochrony konsumentów, która spoczywa na organach władzy publicznej o czym stanowi art. 76. Tak określone prawa stanowią konstytucyjnie chronione prawa jednostki, co daje możliwość bezpośredniego ich stosowania, bez dodatkowej implementacji w ustawach zwykłych⁴⁴¹. W konstytucji zagwarantowana jest także ochrona danych osobowych, której rozwinięcie stanowi ustawa o ochronie danych osobowych.

Za *lex specialis* wobec zawartego w konstytucji uogólnionego ujęcia prywatności w art. 47 uznaje się art. 51 ustawy zasadniczej. Zawiera on określenie autonomii informacyjnej jednostki na którą składa się fakt, że obowiązek ujawniania informacji o sobie może zostać nałożony wyłącznie na podstawie ustawy⁴⁴². Wpisuje się to w przedmiotowy zakres prawa do prywatności. W jednym z wyroków Trybunał Konstytucyjny zawarł następujące stwierdzenie „*prawo do prywatności, statuowane w art. 47, zagwarantowane jest m.in. w aspekcie ochrony danych osobowych, przewidzianej w art. 51. Ten ostatni, rozbudowany przepis, odwołując się aż pięciokrotnie do warunku legalności – expressis verbis w ust. 1, 3, 4 i 5 oraz pośrednio przez powołanie się na zasadę demokratycznego państwa prawnego w ust. 2 – stanowi też konkretyzację prawa do prywatności w aspektach proceduralnych*”⁴⁴³. Na podstawie tego możemy stwierdzić, że prawo do ochrony danych osobowych jest jednym ze składników prawa do prywatności, chroniącym uznawane przez oba te prawa wartości⁴⁴⁴. W innym wyroku Trybunału za prywatność uznaje się też ochronę informacji, które dotyczą danego podmiotu co wg Trybunału co „*gwarantuje m.in. pewien stan niezależności, w ramach którego jednostka może decydować o zakresie i zasięgu*

⁴³⁹ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 24 czerwca 1997 r., K 21/96, OTK ZU 1997, nr 2 (11), poz. 23.

⁴⁴⁰ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 21 października 1998 r., K 24/98, OTK 1998, nr 6.

⁴⁴¹ M. Pryciak *Prawo do prywatności* ...op. cit., s. 222.

⁴⁴² Ibidem.

⁴⁴³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 maja 1998 r., U 5/97, OTK..

⁴⁴⁴ J. Rzucidło *Prawo do prywatności i ochrona...* op. cit., s. 165.

udostępniania i komunikowania innym osobom informacji o swoim życiu”⁴⁴⁵. W wyniku tego możemy uznać, że w świetle art. 51 artykuł 47 został uzupełniony i skonkretyzowany⁴⁴⁶.

Konstytucja w art. 31 ust. 3 przewiduje możliwość ograniczenia zagwarantowanych w konstytucji praw i wolności, które może nastąpić tylko za pomocą ustawy i tylko w razie konieczności z punktu widzenia państwa demokratycznego w kontekście bezpieczeństwa, porządku publicznego, ochrony zdrowia i środowiska, moralności publicznej czy też praw i wolności innych jednostek. Zastrzeżono przy tym, że ograniczenia takie nie mogą naruszać istotnych cech tych praw i wolności⁴⁴⁷. Takie konstytucyjne stworzenie zakresu ramowego prawa do prywatności jest konsekwencją historycznego rozwoju form ochrony tego prawa i nawiązuje do regulacji zawartych w aktach prawa międzynarodowego, jak również do praw konstytucyjnych we współczesnych państwach demokratycznych⁴⁴⁸.

Podstawy ochrony prawa jakim jest prawo do prywatności zawarte są w Kodeksie cywilnym⁴⁴⁹. Art. 23 k.c. określa szeroki katalog dóbr osobistych do których zalicza się także prywatność, stanowiąc jednocześnie, że dobra osobiste człowieka określone w tymże artykule, pozostają (niezależnie od ochrony, którą mogą przewidywać inne ustawy) pod ochroną prawa cywilnego. Katalog tych dóbr jest katalogiem otwartym, na co wskazuje obecność wyrażenia „w szczególności”. Fakt ten jest spowodowany dynamiką rozwoju społeczeństwa, w którym następuje płynna zmiana i rewizja poglądów dotyczących norm obyczajowych i moralnych⁴⁵⁰. W literaturze przedmiotu przedstawiany jest pogląd, że jest to norma o charakterze klauzuli generalnej. Art. 23 k.c. stanowiąc o niemajątkowych prawach podmiotowych, do których należy prywatność jako dobro osobiste, z racji tego należące do kategorii praw podmiotowych bezwzględnych, wyznacza obowiązek skierowany do każdej osoby odnośnie nieingerowania w sferę praw wchodzących w zakres danego prawa. Roszczenia z tytułu bezprawnego naruszenia prawa do prywatności (zaś szerzej ogólnie dóbr osobistych) doktryna dzieli na majątkowe i niemajątkowe.⁴⁵¹

Art 24 §1 k.c. stanowi, że *„czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W przypadku naruszenia można żądać, aby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła*

⁴⁴⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 listopada 2002 r., SK 40/01, OTK.

⁴⁴⁶ M. Pryciak *Prawo do prywatności* ...op. cit., s. 212.

⁴⁴⁷ Ibidem.

⁴⁴⁸ J. Braciak, *Prawo do prywatności*, Warszawa 2004, s. 207.

⁴⁴⁹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny, Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.

⁴⁵⁰ M. Pryciak *Prawo do prywatności* ...op. cit., s. 223.

⁴⁵¹ Ibidem 223.

czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków. Według zasad określonych w kodeksie można domagać się także zadośćuczynienia pieniężnego lub przekazania odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny". Ogólnie rzecz ujmując za naruszenia dobra osobistego jakim jest prawo do prywatności, poszkodowany może domagać się zadośćuczynienia według zasad określonych w kodeksie cywilnym.

Prawo karne oprócz przestępstw przeciwko dobrom osobistym wśród których można wyróżnić: pozbawienie człowieka wolności, zniesławienie, zniewagę czy naruszenie nietykalności cielesnej uregulowanych w art. 212–217 Kodeksu karnego⁴⁵², sankcjonują także godzące w prywatność zachowania, które dotyczą: bezprawnego uzyskania informacji stanowiących cudzą tajemnicę – art. 267 § 1 k.k., bezprawnego posługiwania się urządzeniami ograniczającymi wymiany informacji – art. 267 § 2 k.k., a także ujawnienia bezprawnie uzyskanych informacji innym osobom – art. 267 § 3 k.k. Ochroną prawną w świetle tego kodeksu objęta jest też informacja stanowiąca tajemnicę prywatną.⁴⁵³

Kolejnym działem prawa, bezpośrednio zawierającym w swych zapisach poszanowanie prywatności tym razem w środkach masowego przekazu, jest prawo prasowe. Artykuł 14 ust. 6 ustawy Prawo prasowe określa, „*Nie wolno bez zgody osoby zainteresowanej publikować informacji oraz danych dotyczących prywatnej sfery życia, chyba że wiąże się to bezpośrednio z działalnością publiczną danej osoby*”⁴⁵⁴.. Za oczywisty można uznać fakt że informacje to i dane muszą być prawdziwe. Ustawa określa więc w sposób ogólny, że prywatność takiej osoby może ulegać naruszeniu, nie w każdej jednak sytuacji i nie bez ograniczeń. Mimo tego sfera prywatności osoby powszechnie znanej znajduje się absolutnie pod ochroną. Ingerencja w sferę życia prywatnego takiej osoby musi być uzasadniona z punktu widzenia społecznego jak np. oceny działalności podejmowanej przez daną osobę. Prawo prasowe przewiduje też możliwości dochodzenia zadośćuczynienia pieniężnego przez pokrzywdzonego, dotkniętego dolegliwościami spowodowanymi publikacją.⁴⁵⁵

Zakończenie:

Ze względu na złożoność i stopień skomplikowania istoty prawa do prywatności, nie jest możliwym całościowe objęcie tej tematyki w jednym opracowaniu. Prawo do

⁴⁵² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny. Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553 z późn. zm.

⁴⁵³ M. Pryciak *Prawo do prywatności* ...op. cit., s. 224.

⁴⁵⁴ Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe Dz.U. 1984 nr 5 poz. 24z późn. zm

⁴⁵⁵ M. Pryciak *Prawo do prywatności* ...op. cit., s. 224.

prywatności przenika się często z innymi prawami i wolnościami a jego aspekty są obecne w wielu aktach prawnych co czyni to zagadnienie niezwykle trudnym do wyjaśnienia. Zapewnienie jednostce prawa do prywatności należy niewątpliwie do obowiązku ustawodawcy w obliczu narastającego postępu technicznego, zwiększającej się roli środków masowego przekazu i wszelkiego rodzaju portali społecznościowych a także pewnych zagrożeń wynikających z istoty państwa, które próbuje w majestacie prawa zdobywać jak największą ilość informacji o obywatelach, często takich godzących w naszą prywatność. Ochrona prawa do prywatności stanowi niewątpliwie jedno z współczesnych wyzwań nie tylko w polskim porządku prawnym, lecz na podstawie powyższego opracowania można stwierdzić, że prawo do prywatności jest obecne i w wielu aspektach chronione w polskim porządku prawnym, co pozwala realizować konstytucyjną zasadę zawartą w art. 47.

Bibliografia:

Literatura:

- 1) Braciak J., *Prawo do prywatności*, Warszawa 2004,
- 2) Braciak J., *Prawo do prywatności*, [w:] Banaszak B., Preisner A. (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002,
- 3) Chmaj M. (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008,
- 4) Pryciak M., *Prawo do prywatności*, [w:] Sadowski M., Szymaniec P. (red), *Prawa człowieka-Idea, instytucje, krytyka*, Wrocław 2010
- 5) Rzucidło J. *Prawo do prywatności i ochrona danych osobowych* [w]: Jabłoński M. (red.), *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Wrocław 2014 s.
- 6) Safjan M., *Prawo do ochrony życia prywatnego*, [w:] *Szkoła Praw Człowieka*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2006,
- 7) Sieńczyło-Chlabicz J., *Naruszenie prywatności osób publicznych przez prasę*, Kraków 2006,
- 8) Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, LEX 2013

Akty Normatywne:

- 1) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
- 2) Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny. Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.
- 3) Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe Dz.U. 1984 nr 5 poz. 24z późn. zm
- 4) Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny. Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553 z późn. zm.

Orzecznictwo:

- 1) Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 24 czerwca 1997 r., K 21/96, OTK ZU 1997, nr 2 (11), poz. 23.
- 2) Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 maja 1998 r., U 5/97, OTK 1998.
- 3) Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 21 października 1998 r., K 24/98, OTK 1998, nr 6.
- 4) Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 19 lutego 2002 r., U 3/01
- 5) Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia z dnia 12 listopada 2002 r., SK 40/01, OTK 2002.

Rozdział XIV

Kara śmierci – wybrane aspekty prawne

Bartłomiej Składanek⁴⁵⁶

⁴⁵⁶ **Bartłomiej Składanek**- Student II roku na kierunku Administracja Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego w Radomiu. Od 2013 roku aktywny członek Studenckiego Koła Administratywistów. I-vce Prezes ds. promocji i rekrutacji.

Abstrakt

In this article there are issues concerning the death penalty. Are listed in the various aspects of the punishment, namely death penalty in Poland from the earliest times to the present day. The article raises the issue of the death penalty and the way it execution. They also discussed aspects of the theological, philosophical and the ethical and moral. We find in it the arguments „for” and „against”, which will be evidenced by a misunderstanding in the weld. The aim of this article is to present the issue of the death penalty in the most objective way.

Wstęp

Kara śmierci była i jest niewątpliwie tematem, wzbudzającym wiele kontrowersji i gwałtownych emocji, bo dotyczy najważniejszej wartości – życia człowieka.⁴⁵⁷ Problem ten istnieje od najdawniejszych czasów i znajduje duże grono przeciwników ale są też i tacy, którzy popierają taki sposób kary. Nie ulega jednak wątpliwości, że kara śmierci jest najsurowszą i najbardziej okrutną karą stosowaną zarówno w starożytności, jak i w dzisiejszych czasach. Podejście do kary śmierci zmieniało się w miarę upływu stuleci. W wielu państwach kara ta uznawana była za niehumanitarną i bezlitosną, ale nie zawsze. Potrafiono, zwłaszcza w czasach starożytnych czy średniowiecznych bardzo lekko podchodzić do tej kwestii. Karano m.in. za takie rzeczy, jak bluźnierstwo, odstępstwo od wiary, uprawianie czarów, herezje, seks pozamałżeński czy homoseksualizm.⁴⁵⁸ Karę śmierci stosowano również, wydawałoby się w błahych sprawach, jak np. kradzież. Obecnie uległa ona zróżnicowaniu i jest coraz częściej likwidowana z katalogu kar.

Aby w pełni ocenić ten sposób kary trzeba spojrzeć na aspekty prawne, etyczno-moralne, historyczne, jak również podejście filozoficzno-teologiczne. Analizując dokładnie wymienione dziedziny nie da się jednoznacznie określić stanowiska w kwestii dotyczącej kary śmierci. Znajdziemy zapewne wiele argumentów „za” i „przeciw”, które będą świadczyły o niezgodności w tej sprawie. Celem poniższych rozważań jest przedstawienie problemu kary śmierci w sposób jak najbardziej obiektywny.

I. Kara śmierci w dawnej Polsce.

⁴⁵⁷ A. Mazurek, K. Renda, R. Szczepanowski, *Kara śmierci. Historia, prawo, etyka*, Lublin 2006r, s.5.

⁴⁵⁸ B. Kozłowski, *O karze śmierci w Polsce i gdzie indziej*, s.3.

Pierwszą formą kary śmierci było ukamieniowanie, które dokonywała cała ludność. Było to prawdopodobnie już w czasach, kiedy nie było wyodrębnionych organów władzy od pozostałych obywateli⁴⁵⁹. Od samego początku kara śmierci była jednym ze sposobów walki z przestępczością, odpłatą na wyrządzone zło. Miała ona najczęściej charakter odwetu, czyli sprawcę karano tak samo, bądź podobnie do popełnionego przez niego czynu.⁴⁶⁰ Takie wydarzenie wykonywano publicznie, ze stosowną oprawą, sprawiając wyjątkowe udręczenie dla przestępcy. Formą karania śmiercią w średniowiecznym państwie polskim było, m.in. palenie na stosie, ćwiartowanie, łamanie kołem czy ukrzyżowanie. Przykładami takich śmierci było, np. ukaranie przez poćwiartowanie biskupa krakowskiego Stanisława czy wyrok na heretykach, których żywcem palono, zgodnie z postanowieniami edyktu wieluńskiego, wydanego przez Władysława Jagiełłę w 1424 roku.⁴⁶¹

Ze wszystkich sposobów wykonywania kary śmierci, niewątpliwie najpowszechniejszym była śmierć poprzez ścięcie. Z czasem stała się ona bardzo popularna, gdyż była to wyjątkowo tania i wygodna metoda na doskonałe widowisko dla ciekawych świata prostych ludzi. Ten sposób kary nie był lubiany przez katów, ponieważ powinni oni wykonać egzekucję, ścinając głowę jednym uderzeniem. Jeśli im się nie udało, sami zostawali ścięci. Sytuacja zmieniła się w momencie wynalezienia gilotyny przez Josepha Ignacego Guillotina. Od tej pory kat nie musiał obawiać się o swoje życie⁴⁶². Ten rodzaj kary powszechnie uważany był za niehańbiący i honorowy i wykonywano go na osobach stanu szlacheckiego. Ludzi niższego pochodzenia zazwyczaj wieszano a kobiety za te same przestępstwa topiono⁴⁶³. O karze poprzez ścięcie jest mowa w przywileju wydanym przez Władysława Łokietka w 1298r., „*Zwierciadle Saskim z XIII w*”, w którym znajdziemy, że taką karę egzekwowano za zabójstwo, gwałt, podpalenie, rozbój, pozbawienie wolności czy złamanie pokoju. W 1532 r. *Constitutio Criminalis Carolina* dodał do katalogu przestępstw grożących tą karą kazirodztwo, włóczęgostwo, bigamię, nieudzielenie pomocy przy gaszeniu pożaru⁴⁶⁴ a w 1768r. *Constitutio Criminalis Theresiana* czary, odejście od religii, dzieciobójstwo czy nawet cudzołóstwo⁴⁶⁵.

Podobnie popularną metodą co ścięcie była, jak już zostało wspomniane, śmierć przez powieszenie. Ta kara w porównaniu do poprzedniej różniła się tym, że uważana była za

⁴⁵⁹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1998, s. 159.

⁴⁶⁰ <http://karasmierci.manifo.com/rozdzial-1>

⁴⁶¹ T. Jurek, K. Maksymowicz, P. Jurek, *Techniczne i prawne aspekty wykonywania kary śmierci w Polsce na przestrzeni dziejów*, s.2.

⁴⁶² http://nonsenopedia.wiki.com/wiki/Kara_smierci

⁴⁶³ <http://karasmierci.manifo.com/rozdzial-1>

⁴⁶⁴ A. Mazurek, K. Renda, R. Szczepanowski, *Kara śmierci. Historia, prawo, etyka*, Lublin 2006r., s. 16.

⁴⁶⁵ M.J. Ptak, M. Kinstler, *Powszechna historia państwa i prawa*, Wrocław 1996 r., s. 147-168.

hańbiącą, dlatego nie wieszano szlachty. Słowianom kara ta była znana już w X wieku⁴⁶⁶. Sposób wieszania ludzi był prosty i przez wiele setek lat w ogóle nie zmieniany a w dodatku można go było wykonać nie tylko na rynku miasta ale i w budynku lub innych podobnych miejscach⁴⁶⁷. Nie było konieczności przenoszenia egzekucji poza miasto, jak to miało zwyczaj np. podczas ukamieniowania. Szubienica odgrywała istotną rolę dla systemu karnego, obowiązującego w państwie. Przybijano na niej wówczas głowy i członki skazańców, a dla większej zniewagi i hańby często wraz z oskarżonym wieszano psa. Na dodatek ciała powieszonych przestępców zostawiano do momentu, aż same zgniją⁴⁶⁸.

Jak widać sposób wykonywania kary śmierci od samego początku był różnorodny. Liczba egzekucji zmieniała się i tak wzrost ilości wyroków nastąpił u kresu średniowiecza. Według Meisla, w XVI wieku w Poznaniu kara ta wynosiła 44% wydanych wyroków. Podobnie było w innych obszarach Polski. Ale już w XVII wieku stosunek kary śmierci do pozostałych kar zmniejszył się nawet do kilkunastu procent⁴⁶⁹.

II. Kara śmierci od okresu powojennego do czasów współczesnych

Liczba przestępstw zagrożonych karą śmierci po wojnie znacząco wzrosła, czego powodem była zmiana ustroju Polski po 1945 r. W dalszym ciągu obowiązywał kodeks karny z 1932 r., jednak ustawy dodatkowe zwiększały możliwość stosowania kary śmierci. Było to związane działaniami, które miały na celu uregulowanie okresu wojny i okupacji (np. ukaranie zbrodniarzy hitlerowskich), a także ochronę społeczno-politycznych zagrożeń nowego ustroju. Dekret z 13 czerwca 1946 r., tak zwany „*mały kodeks karny*” (zakładał stosowanie kary śmierci za takie wykroczenia jak: sabotaż, bezprawne posiadanie broni, szpiegostwo czy fałszowanie pieniędzy. Natomiast dekret o postępowaniu doraźnym z 1945 r. upoważniał stosowanie kary śmierci niezależnie od tego, jakie kary przewidziano za to samo przestępstwo w postępowaniu zwyczajnym. Najpopularniejszym sposobem wykonywania tej kary w tym okresie było rozstrzelanie. Liczba egzekucji w latach pięćdziesiątych nie jest dokładnie znana. Prawdopodobnie w latach 1945-1954 sądy powszechne wydały ich prawie 950, wojskowe natomiast aż 1315. Kolejny kodeks karny z 19

⁴⁶⁶ M. Kober, *Sposoby wykonywania kary śmierci w dawnych wiekach*, Prawo i Życie, nr 9, 2000 r., s.72.

⁴⁶⁷ Zaremska H., *Miejsca kaźni w Krakowie w XIV-XVI wieku*, Kwartalnik Historyczny Kultury Materialnej, nr 3, 1992 r., s. 307.

⁴⁶⁸ T. A. Mazurek, K. Renda, R. Szczepanowski, *Kara śmierci. Historia, prawo, etyka*, Lublin 2006r, s. 17.

⁴⁶⁹ T. Jurek, K. Maksymowicz, P. Jurek, *Techniczne i prawne aspekty wykonywania kary śmierci w Polsce na przestrzeni dziejów*, s.5.

czerwca 1969 r. charakteryzował karę śmierci jako karę o charakterze wyjątkowym, za najgorsze zbrodnie, m. in. za zdradę ojczyzny, zamach stanu, zamach terrorystyczny, szpiegostwo, sabotaż, zabójstwo, niewykonanie rozkazu lub odmowa jego wykonania w sytuacji bojowej czy nawet kierowanie bądź organizowanie szkodnictwem gospodarczym. W tych przypadkach kara śmierci występowała alternatywnie z karą pozbawienia wolności. Zawierał on jednak pewne ograniczenia, np. kara nie obejmowała osób, które nie ukończyły 18 roku życia oraz kobiet ciężarnych. Sąd najczęściej zamieniał karę na 25 lat pozbawienia wolności, jeśli orzeczona kara nie podlegała wyrokowaniu. Co więcej dyskutowano również o sposobie wykonania kary śmierci, aby była wykonana nie przez powieszenie ale przez podanie trucizny w postaci gazu. Wbrew pozorom liczba wydanych wyroków w latach 70-tych wzrosła niemal dwukrotnie w porównaniu do chociażby lat 60-tych. Według statystyk w czasie od 1970 do 1980 r. skazano aż 131 osób, co dawało nam piąte miejsce na świecie (oprócz ZSRR i Chin) w wykonywaniu kary śmierci. Według kodeksu karnego wykonawczego przeprowadzenie kary śmierci miało cechować się niezwłocznością, szybkością, pewnością i niepublicznością. Niedopuszczalne było przyczynienie się do zbędnych cierpień fizycznych oraz okaleczenie lub zniekształcenie ciała oskarżonego. Wraz z początkiem lat 80-tych nastąpił spadek wyroków, mimo tego, że przepisy stanu wojennego rozszerzyły jej stosowanie na niemalże 90 rodzajów przestępstw⁴⁷⁰. Do ograniczenia kary śmierci doprowadziło głównie krytyczne opinie środowiska naturalnego, jak i podejście Sądu Najwyższego, który do wydania wyroku żądał społecznego niebezpieczeństwa czynu, głębokiej demoralizacji sprawcy, a także braku jakiegokolwiek ewentualności na jego poprawę. Warto wspomnieć o jakże ważnej okoliczności, która miała wpływ na stosowanie kary śmierci w tym czasie. Miała ona charakter negatywny, gdyż opierała się na łamaniu prawa, które i tak było wyjątkowo surowe, czego w konsekwencji dochodziło do tzw. zabójstw sądowych. Przykładem może być bezprawne skazanie na karę śmierci A. Fieldorfa „Nila”⁴⁷¹. Rok 1987 przynosi utrzymanie kary śmierci tylko w sytuacji kwalifikowanego zabójstwa. Pomysł ten poparła w tym roku powołana przez Ministra Sprawiedliwości specjalna komisja ds. reformy prawa karnego. W 1988 r. wykonano ostatni wyrok na skazańcu oraz wprowadzono faktyczne moratorium na wykonywanie kary śmierci. Przekształciło się ono w moratorium ustawowe w 1995r po wejściu w życie ustawy o zmianie Kodeksu Karnego.

⁴⁷⁰ T. Jurek, K. Maksymowicz, P. Jurek, *Techniczne i prawne aspekty wykonywania kary śmierci w Polsce na przestrzeni dziejów*, s.7.

⁴⁷¹ B. Bartusiak, *Kara śmierci w świetle sporu o racjonalizację kary*, Warszawa 2011, s. 193.

W 1997r. uchwalony i obowiązujący Kodeks Karny zniósł karę śmierci⁴⁷².

Z bardzo dużą ilością sprzeciwów w tej sprawie mamy do czynienia w 2011 r, kiedy to Jarosław Kaczyński domagał się przywrócenia kary śmierci za szczególnie okrutne zabójstwa. Szef PiS argumentował to tym, że w ten sposób chce chronić uczciwych obywateli i zdecydowanie zwalczać przestępstwo. Kaczyński twierdził, że Polska powinna zrezygnować z podpisanego w 2001 r. *13 protokołu Rady Europy do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka*, który zakazywał stosowania kary śmierci⁴⁷³. Były to jednak tylko dalekosiężne plany.

Kara śmierci w perspektywie międzynarodowej.

Zajmując się zagadnieniem kary śmierci, trzeba zapewne przyjrzeć się stosunkowi innych krajów do niej. W dzisiejszych czasach nadal są państwa, gdzie egzekucje są na porządku dziennym. Historia i tradycja stosowania tej kary w różnych zakątkach świata jest wyjątkowo bogata.

Kwestię kary śmierci podejmowała od początku swojej działalności Organizacja Narodów Zjednoczonych i wiązała ją z podstawowym prawem człowieka, jakim jest prawo do życia. Trzeba więc nam odnieść się do międzynarodowych aktów prawnych dotyczących praw człowieka. Jednym z najwcześniejszych, który wprowadzał międzynarodowy ład, była oparta na idei praw człowieka „*Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*”, przyjęta 10 grudnia 1948r przez ONZ. Podczas prac nad projektem *Deklaracji* pojawiły się niezgodności dotyczące utrzymania lub zniesienia kary śmierci. Niektóre państwa domagały się, by zagwarantowano każdemu obywatelowi prawo do życia. Gwarancja ta miała jednak nie obejmować przestępstw grożących karą śmierci w ustawodawstwie krajowym. Do zwolenników należały m.in. Wielka Brytania i Stany Zjednoczone, którzy wskazywali, aby karę śmierci uznać za ograniczenie lub wyjątek od prawa do życia. Inni natomiast opowiadali się za zniesieniem kary śmierci całkowicie. Ostatecznie w artykule 3 i 5 „*Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*” czytamy, że „*każdy człowiek ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa* (art.3) oraz „*nie wolno nikogo torturować ani karać lub traktować w sposób nieludzki lub poniżający*”(art.5)⁴⁷⁴.

Ważne zagadnienia dotyczące kary śmierci znajdziemy również w „*Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych*”, przyjętym 16 grudnia 1966r. w Nowym Jorku

⁴⁷² <http://pl.wikipedia.org/wiki/Moratorium>

⁴⁷³ http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,10708781,Kaczynski__Chcemy_przywrocenia_kary_smierci.html

⁴⁷⁴ B. Bartusiak, *Kara śmierci w świetle sporu o racjonalizację kary*, Warszawa 2011, s.114-121.

przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Mówi on między innymi o tym, że „*Każda osoba ludzka ma przyrodzone prawo do życia. Prawo to będzie chronione ustawą. Nikt nie może być arbitralnie pozbawiony życia.*” Jest to tylko jeden spośród sześciu ustępów tego artykułu, które odnoszą się do kary śmierci.⁴⁷⁵

Do 1998r. karę śmierci zniosło 167 państw, 14 innych przyznawało ją tylko za zbrodnie wojenne, a 24 kolejnych zaprzestało wykonywania jej w praktyce. Ponadto 3 maja 2002r. w Wilnie uchwalono protokół nr 13 do „*Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*” z 1950r., który bezwzględnie znosił karę śmierci, także podczas wojny.⁴⁷⁶

W Europie Zachodniej pierwszym państwem, które zaprzestało stosowania kary śmierci było San Marino. Ostatni wyrok zapadł tam w 1468r. a całkowite usunięcie z prawodawstwa w 1865r. W innych krajach nastąpiło to znacznie później, np. w Lichtenstein ostatnia egzekucja była w 1785, w Islandii w 1830r. a w Monako w 1747r.⁴⁷⁷ Natomiast w takich państwach jak Chorwacja, Estonia czy Grecja karę tę zniesiono dopiero w latach 90-tych XXw.⁴⁷⁸ W dzisiejszych czasach wyroki śmierci stosuje się w niemalże 60 krajach na świecie. Są to głównie kraje o bogatej tradycji demokratycznej bądź uprzemysłowione, takie jak Chiny czy Stany Zjednoczone. Przykładowo w Chinach według danych Amnesty International w 2004r. skazano na karę śmierci 4015 osób, z czego 2468 stracono.⁴⁷⁹ Spośród państw europejskich karę śmierci stosuje się tylko na Białorusi. Całkowita liczba osób skazanych oraz wyczekujących obecnie na egzekucję nie jest nam dokładnie znana. Zakłada się, że liczba ta waha się od 19 474 do 24 546 osób. Dane te są wyliczone na podstawie dostępnych oficjalnych danych, raportów medialnych czy informacji podanych przez grupy obrony praw człowieka.⁴⁸⁰

Zakończenie

Po krótkim przedstawieniu tak obszernego problemu kary śmierci możemy wysunąć kilka wniosków. Po pierwsze widzimy że istniała ona we wszystkich epokach rozwoju cywilizacji w przeróżnych formach. W systemach prawnych dostrzeżono w niej możliwość

⁴⁷⁵ B. Bartusiak, *Kara śmierci w świetle sporu o racjonalizację kary*, Warszawa 2011, s.116.

⁴⁷⁶ <http://www.karasmierci.info.pl/kss.html>

⁴⁷⁷ B. Kozłowski, *O karze śmierci w Polsce i gdzie indziej*, s.5.

⁴⁷⁸ http://pl.wikipedia.org/wiki/Kara_%C5%9Bmierci_w_Europie

⁴⁷⁹ B. Kozłowski, *O karze śmierci w Polsce i gdzie indziej*, s.4.

⁴⁸⁰ http://www.wpsnz.uz.zgora.pl/pliki/prace_studentow/prace2/Karasmierci.pdf

rekompensaty za wyrządzone przez sprawcę zło.⁴⁸¹

Istotną rolę w tym sporze ma społeczeństwo które można podzielić na abolicjonistów (przeciwników stosowania kary śmierci) oraz retencjonistów (zwolenników tej kary). Ci pierwsi tłumaczą, że kara śmierci jest niezgodna z zasadą humanizmu, która opiera się na niezbywalnej godności każdego człowieka, że jest niesprawiedliwa, bo nie stosuje się jej w tym samym stopniu wobec różnych grup społecznych, że ma negatywny, demoralizujący wpływ na społeczeństwo oraz że kara ta jest nieodwracalna i nie da się naprawić ewentualnej pomyłki. Retencjoniści przekonują, iż kara śmierci wobec niektórych przestępstw jest jedyną sprawiedliwą karą, że może skutecznie odstraszać a na dodatek zaspakaja pragnienie zadośćuczynienia rodziny ofiary za cierpienia jej i swoje⁴⁸².

W wielu państwach systemy prawne likwidują ją z katalogu kar i można przypuszczać, że stanie się ona tylko przeszłością. Ale gdy popatrzymy na kraje o bogatej tradycji demokratycznej i ilość orzekanych kar śmierci jak, np. Stany Zjednoczone zauważymy, że wbrew pozorom nie jest to takie oczywiste. Oprócz tego widząc rosnące zagrożenie terroryzmem na świecie i poczucie braku bezpieczeństwa spotykamy się z szerokim gronem zwolenników tej kary. Niewątpliwie temat ten będzie przez wiele lat nadal wywoływał liczne dyskusje i nieporozumienia.⁴⁸³

Bibliografia

1. Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1998.
2. Bartusiak B., *Kara śmierci w świetle sporu o racjonalizację kary*, Warszawa 2011.
3. Jurek T., Maksymowicz K., Jurek P., *Techniczne i prawne aspekty wykonywania kary śmierci w Polsce na przestrzeni dziejów*, Wrocław, 2004.
4. Kober M., *Sposoby wykonywania kary śmierci w dawnych wiekach*, Prawo i Życie, nr 9, 2000 r.
5. Kozłowski B., *O karze śmierci w Polsce i gdzie indziej*, 2008.
6. Kulesza M.L., Śliwowski J.W.: *Ustawowy a sędziowski wymiar kary*, Warszawa 1936 r.

⁴⁸¹ T. Jurek, K. Maksymowicz, P. Jurek, *Techniczne i prawne aspekty wykonywania kary śmierci w Polsce na przestrzeni dziejów*, s.9.

⁴⁸² B. Bartusiak, *Kara śmierci w świetle sporu o racjonalizację kary*, Warszawa 2011, s.215-219.

⁴⁸³ T. Jurek, K. Maksymowicz, P. Jurek, *Techniczne i prawne aspekty wykonywania kary śmierci w Polsce na przestrzeni dziejów*, s.9.

7. Mazurek T.A., Renda K., Szczepanowski R., *Kara śmierci. Historia, prawo, etyka*, Lublin 2006r.
8. Ptak M.J., Kinstler M., *Powszechna historia państwa i prawa*, Wrocław 1996 r.
9. Ślipko T., *Kara śmierci za czy przeciw*, Kraków 2009r.
10. Zaleski W., *Nauka Boża .Dekalog*, Poznań 1960r.
11. Zaremska H., *Miejsca kaźni w Krakowie w XIV-XVI wieku*, Kwartalnik Historyczny Kultury Materialnej, nr 3, 1992 r.
12. Żochowski D.: *Sądowa statystyka kryminalna za rok 1937*, Archiwum Kryminologiczne, zeszyt 1-2, 1939 r.

Akty prawne:

1. Dz. U. nr 94, poz. 851, 1934 r.
2. Dz. U. nr 33, poz. 315, 1928 r.

Netografia:

1. <http://karasmierci.manifo.com/rozdzial-1>
2. http://nonsenopedia.wiki.com/wiki/Kara_smierci
3. <http://karasmierci.manifo.com/rozdzial-1>
4. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Moratorium>
5. http://pl.wikipedia.org/wiki/Kara_%C5%9Bmierci_w_Europie
6. <http://www.karasmierci.info.pl/kss.html>
7. http://www.wpsnz.uz.zgora.pl/pliki/prace_studentow/prace2/Karasmierci.pdf

Studenckie Koło Naukowe Administratywistów „SKAUTH”, jest organizacją studencką działającą przy Katedrze Prawa Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Technologiczno – Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu. Koło powstało 28 stycznia 2010r. od początku swojej działalności czynnie włączyło się w działalność naukową uczelni. Koło organizuje konferencje naukowe (31 konferencji o zasięgu ogólnopolskim i regionalnym); sympozja naukowe, spotkania o charakterze naukowym. Członkowie koła realizują liczne projekty badawcze w obszarze nauk społecznych w szczególności prawa i nauki o administracji. Umiejętności teoretyczne poszerzane są poprzez liczne wyjścia edukacyjne. Co roku koło organizuje konkurs Wiedzy o Prawie dla młodzieży szkół ponad gimnazjalnych subregionu radomskiego. Organizacja organizuje również „Dni Prawa i Przedsiębiorczości” - inicjatywa ma na celu pomoc studentom regionu radomskiego, a także osobą poszukującym pracy znaleźć oferty pracy, szkoleń, staży. W ramach współpracy z praktykami koło organizuje spotkania, debaty z praktykami życia gospodarczego. Członkowie koła są grupą ludzi otwartych na współpracę posiadających pasję i chęć działania, co bez wątpienia przekłada się na sukcesy naukowe członków: stypendia naukowe Rektora UTH za średnią ocen i osiągnięcia naukowe, stypendia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, wyróżnienia w konkursach Studencki Nobel, Primus Inter Pares, wyróżnienia Dziekana Wydziału, jak i Rektora Uczelni, a także regionalnych Stowarzyszeń i Fundacji. Koło współpracuje z kołami naukowymi takich uczelni jak: Uniwersytet Warmińsko – Mazurski, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej w Lublinie, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Uniwersytetu Przyrodniczo – Humanistycznego w Siedlcach, Wyższej Szkoły Handlowej w Radomiu, a także Stowarzyszeniem Studentów „Bez Granic”.

Koło otwarte jest na współpracę z organizacjami studenckimi, kołami naukowymi, stowarzyszeniami, fundacjami, praktykami życia gospodarczego.

Studenckie Koło Naukowe Administratywistów „SKAUTH”,
Wydział Ekonomiczny, Uniwersytet Technologiczno – Humanistyczny
im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu
tel. (48) 361 74 33 email: skauth@wp.pl

ISBN 978-83-937938-9-1